

SZÉP ERNŐ

A HORTOBÁGY

BUDAPEST
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2024
ISBN 978-963-417-648-0 (online)
MEK-25469

TARTALOM

Debreczen
A hortobágyi csárda
A délibáb
A puszta
Ez a szegény Borzas
Most van a nap lemenőbe
Csillagos este
A madárság
Kis Gedeon
Itt sírdogál egy szegény ember
A hídi vásár
Ünnep
A juh
A kis rucák, azután meg Rózsika
A botok
Milyen fa nő a Hortobágyon?
A puli
Öreg Rimóczy
Hajnalban, hajnal előtt
Akár az ember
A nehéz ostor
A gólya
Cinege
Tünemény
Kialudt vizek

Debreczen

Én még mindig cézével írom.

Talán az Akadémia se húzná már össze a szemöldökét, ha nincs ott ebben a régi városnevezetben a zé betű.

Meg láttam már debreczeni urat is, aki zétlenül írja a maga nemes szülővárosát, Debrecennek.

De van szentebb az akadémiai helyesírásnál: az érzület. A tulajdon kis történelme hagyományaihoz a leggyöngédebben ragaszkodik az ember.

S nekem több Debreczen, mint annak az úrnak, akinek ebben a legkerekebb magyar városban villája van a Péterfián, szőlője a Vénkertben. Itt rekedt Debreczenben az én életem álma, egy érvényes, illendő magyar életé. Az az én legóhajtottabb, legszebb életem, amelyektől elmaradtam, itt haláloz az a sápadt, képzelt élet, Debreczennek ablakai mögött, senki nem tud itt efelől. Az én búskomoly titkom ez. Egy egész világ, amely sötét maradt, nem sütött rá a nap.

Nem tudom, kit érdekelhetne a földön, hogy én iskolába jártam egy porciót itt Debreczenben.

Hogy itt láttam először életemben cilindert.

Meg hogy itt láttam legelőször afféle óriási üveges kirakatot és kávéházi tükörablakot. (Annak a Hungária-kávéháznak az ablakai belülről meg voltak fecskendezve sárga porral, azt hittem, az valami ünnep... még ma is illúzióm van hozzá.)

És itt láttam először kétemeletes házat. És betonjárdát. Törtem a fejem rajta, hol találhattak ekkora hosszú síma követ s hogy lehet, hogy éppen olyan formára termett, hogy ide passzent legyen. Csoda volt.

Itt láttam először vasutat a városban, az uccán. Az volt a debreczeni kisvonat.

Itt láttam életemben először szobrot, aki nem Jézus. Féltem tőle. (Pedig az édes, szerelmes Csokonai volt.) Sajnáltam is, mert senki, senki nem szólt hozzá, sőt rá se igen néztek. Este még jobban megsajnáltam, mert minden ember hazamegy, lefekszik, csak ő marad a sötét ég alatt a szabadban, egyedül.

Debreczenben láttam legelőször, hogy az emberek az uccán nem köszönnek egymásnak. (Szoboszlón az urak mind ismerősök voltak, a nép meg akkor se megy el egyik a másik mellett egy árva adjon isten nélkül, ha véletlenül nincsenek is bemutatkozva.)

Fel is érdeklődtem ahhoz a szoboszlai emberhez, akinek a kezét fogtam, aki magával hozott a vonaton:

- Apa, miért vannak annyian haragba Debreczenben?

És nem akartam megérteni, mi ezen a nevetni való, mikor az ilyen csúnyaságon inkább búsulni kéne.

Debreczen... soha, soha sehol nem láttam annyi eszméletlen ragyogó kincset, sem a Vatikánban, sem a versailles-i kastélyban, sem a Kreml templomaiban, mint akkor, itt a Piac uccán, a Löfkovits Artur ékszerész kirakataiban, a sötétkék bársony padkákon.

Se nem láttam olyan nagyságos, méltóságos, kegyelmes palotát, mint amilyen a debreczeni nagy kollégium.

A Westminster nem volt olyan komolyságos. Az a parlament a Themze-parton nem volt olyan impozáns, olyan rajongani való, mint a debreczeni kollégium.

Bámultam én ezen magamban eleinte Pesten, meg odakint a világon. A szemmértékem nem szuperált, az arányok elvesztették a jogukat velem szemben, ha a dómok, királyi paloták, operák előtt állomásoztam. Ennél is nagyobb volt a kollégium. Nagyobb hát. Most is nagyobb...

S nem volt és nem is lehet ünnepiebb valami, mint a kollégiumi kert, a Nagytemplom háta meg a kollégium melle közt. Hamvveder áll magas alapon egy pázsitjában, másik pázsitjában fehér emlékoszlop, a protestáns gályarab lelkészek emlékezetére. Varázs lepte el a tamariszkusz ágait tavasszal, az olajfaleveleken hold süttött, a legtüzesebb nyári napon is. A tamariszkusz-bokorról lengett a boldogság, a csend az olajfa közül ömlött a kollégiumi kertbe...

A debreczeni Fűvészkert pedig olyan volt, mint a legáldottabb, legmennyeibb gyermekálmom.

A borult piros Margit-fürdő pedig odakint a Nagyerdőn, az volt a méla Szépség, a halk, halk Ábránd, az elámult Fantázia, az ésszel utólérhetetlen, szájjal megmondhatatlan, öröm nélkül üdvösséges, balsors nélkül fájdalmas, növvő leánynak, gyöngye fiúnak adatott Hangulat.

Szerelmességeimben sokat, sokat támadt fel leejtett szemhéjam előtt, alkonyatos távolban, a Nagyerdő lombjai közt a debreczeni Margit-fürdő piros palotája.

Igen. Debreczenben láttam először kaszárnját; Debreczenben láttam először színházat.

Itt rajongtam legelőször művészekért; a diákállóhelyen rajongtam, a földszinti széksorok mögött; az a középen kettévált zsöllye-tábor mögött volt, hátul a falig, hogy előbbre ne szemtelenkedjünk, az utolsó két közép-zsöllyére vastag szíjat akasztott a szolga keresztbe, mikor a felvonás kezdődött. Odaszorult a szíjnak a nyakam, ha előre tudtam furakodni. Csak azért fáj, hogy Tanai nem hallhatta az én hangom is, mikor tapsolás közben én is bögtém volna lelkesen: Tanai-i-i! Tanai-i-i! mert hátulról is a nyakamra voltak tehénkedve; a lélegzet alig tudott kijönni belőlem. A boldogult kedves Tanay Frici volt az ifjúság ideálja, a lányok azt a dísznevet adták neki, hogy: a legszebb Christian. Tanayért rajongtam én is elsősorban. Másodsorban Fáy Flóráért, Karacs Imréért, Szathmáry Árpádért, Rubos Árpádért. Akikért harmadsorban rajongtam, azokat elfelejtettem.

Nem felejtettem el azt a napot, amelyiken szegény Adynkat legelőször láttam. Egy vasárnap délben volt, husvét tájt, korzóztunk mi kisdíákok is a szép napsütés alatt. Szembe jött ez az érdekes társaság: Ady Bandi közepén, Princesszasz volt a szájában, úgy beszélgetett, nevetések közt; a feje búbig körül volt fáslizva fekete selyemmel. Kétfelől egy-egy jogász barátja karolt belé. Párbaja volt Ady Bandinak... bámultam, hogy szívja a Princesszaszt, beszélés közben s egy kezével sem tudván hozzányulni. Ady Bandinak híre volt köztünk; jogász volt, de már szerkesztő volt. Ott a korzón egy fiú azt mondta, hogy ez már legalább a tizedik párbaja Ady Bandinak. Hogy verset ír, azt mi nem tudtuk. Az érdekes társaság egy darabig tüntetett a korzón (folyton mögéjük tolakodtunk, hallgatódzni), egyszer csak bevonultak a Márkus-féle sörcsarnokba, vége.

Most kérem szeretettel, itt könyökölök az Arany Bika-beli másodemeleti szobám ablakába, a felrebbentett rolló alatt. Potyogott egy kis adag eső. Sétálnak, üdén. Autótaxik állanak lenn a hotel előtt. Dologtalan fiatalság érdeklődik a gépek mellett.

Ütött a Nagytemplom tornyában (melyikben vajjon a kettő közül?), ütött az óra. Háromfertály. Valami, valami, mintha hajdani perceit kapná vissza az ember...

Nézzék, ennek a historikus Nagytemplomnak a nagytiszteletű frontjába órát raktak. Világító órát, a homloka közepébe. Láttam az este, hogy világít a Piac uccára végig... azaz a Ferenc József-útra ma már. Ez a világító óra nem imponál nekem, ne vedd zokon, tekintetes Debreczen. Ha kell Debreczennek késő este is az időpont az uccán, hát ott van a toronyban az a négy darab óra, négy oldalra, miért nem világítjátok azokat? A Nagytemplom, ha szava volna, dörmögne rátok itt egy haragosat. Olybá tűnik, mintha az ember tiszta homloka

közepébe raktak volna be órát. A Nagytemplom homlokába még kevésbé illik. Szóltam egy városi úrnak tegnap. Megsajnálta, ígérte, hogy magáévá teszi majd a világító órától szenvedett sérlelmemet.

Ez a híres Arany Bika is négy, sőt öt emelet. Modern. Német stílus: se ló, se számár.

Én persze akkor se találánám szépnak, ha szép volna.

Mert az én Debreczenemben annak a régi, megyeházforma Bika-szállónak kell állania. Ha másiban nem is, ebben az egy magyar városban magyar arcának dukál lenni a fő fogadónak, akinek Arany Bika a neve.

Ó, nagyot fejlődött Debreczen városa, tisztelet, becsület!

Kossuth szobor áll a Nagytemplom előtt, nagyocska. (Az én hitem szerint Kossuth Lajosnak nincs szüksége szoborra.) A kollégium-kertben ott áll Bocskay István is, hajdúk fejedelme, bronzból, Csokonai Vitéz Mihályra tekint... hát te mikor termettél, kisöcsém?

Villamosvasut fut a Piac uccán, ki a Nagyerdőre. (Ferenc József út, nem akarom megszokni!)

Esti korzó is van a Ferenc József úton; karszékek sorakoznak a korzón, akárcsak a Duna-parton.

Kint ögyelegtem tegnap a Nagyerdőn. Láttam a klinikák villa-rendjét. Svájcba illenék. Ezért hűvösebb időben is leveszem a kalapot a város előtt. (Tisza István is hajadonfőtt áll a klinikák kapuja előtt, a talapzatán.)

Strand is van, pazar. Éljen.

De a Margit-fürdő, szerlelmem, a Margit-fürdő elhervadt, mint a kamélia... hűtlen lett hozzá Debreczen. Be van zárva régen, azt hallom. Az ablakai porosak és sérültek. A piros falát lera-dírozta az idő. A téglái kitakaróztak. Rongyos, züllött koldusasszony. Cementgyár lelken-dezik mellette.

Istenem, Margit-fürdő... sajnáljanak egy picit, megköszönöm.

Nincs Löfkovits Artúr ékszerész.

Nincs Csáthy-féle könyvkereskedés, nincs többé! Nincs kisvona, meghalt, elfelejtették.

A volt szoboszlai tiszteletes, Baltazár debreczeni püspök úr is levette szép kövér bajuszát.

Nincs ott a színházközben a Csizmadiaszín.

Nincs piac a Piac uccán. (Pardon: Ferenc József úton.)

Csak a virágpiac maradt meg a Kossuth uccán, a debreczeni páratlanságokból.

Jaj, ha reggelenként azt a kenyérszagot szippantották volna, azt a zsírban süstörgő rózsás kol-bászt megkívánhatták volna, a ködmönöknek, szűröknek, perecességnek, mézeskalácsossá-gnak, azt a debreczeni ballettszínpadját láthatták volna Maguk, könyörgöm, azt az egészséges református zsinatot hallgathatták volna, friss tavaszi, téli reggeleken, a megyeházától a Nagy-templomig, a jelenlegi Ferenc József úton!

Vásárcsarnok lesz már jövőndőre Debreczenben is.

Nagyon szép. Minden más magyar városban repesne a szívem, hogy haladnak, tisztulnak, ragyognak.

Debreczenben igen le vagyok szomorodva.

Néztem délben az izmos, puccos, ma született Pénzügyigazgatóságot. Ki tud örülni ennek a pénzügyi Sans-Soucinak a mi kihíresztelt szegénységünkben?

Ebben a vad szegénységben, mikor a Pénzügyi Palotával éppen szemközt ezt a szépséges mór ízü színházat elhanyagolják, engedik lerongyolódni. Szánalom-bánalom, hogy fest ez a hajdan ünnepi színű debreczeni színház.

Nincs Fűvészkert. A Déry-múzeumot emelték a helyébe. Szép... az álom szebb volt.

Nincs talyigás a piacon többé, nincs többé ifj. Bugyi Sándor. Nem is vártam, nem is reméltem, hogy még mindig legyen. Mégis fáj, hogy nincsen már. Jól esik a szívemet fájtatni Debreczenben, ne bántsatok.

A hortobágyi csárda

Nem tudom, tán legelőször a hortobágyi csárdát kell bemutatnom, ha anzikszokat küldök innen a Nagyhortobágyról a pesti közönségnek.

Ugyan miformának gondolja, aki még nem látta?

Valami ütött-kopott nádsüveges, szegény paraszt matuzsálemnek, nem? Legalább is olyan fekete-cserepes, vakolatjahullott rideg kötanyának, amilyent látni a Sárréten, meg Nyírben, Biharban eleget; az ember elfogódva nézi körül azokat a kedvetlen tanyákat; a padlásuk szelelőlyukain valaha szegénylegények leskelődtek a messzi mezőkbe, a pincéjükből földalatti folyosók indultak, az ivójuk téglaföldjén némely nap halott volt kinyújtózva: vagy zsandár, vagy betyár.

Ez a hortobágyi csárda nem afféle levitézlett zsványfészek. Olyan hosszú fehér kőház, mint egy egészséges községi iskola; még jobban esik első pillantásra valami hatalmas kúriának hinni, mert széles ámbitus van előtte; tizenhárom bolthajtásos ívet nyitnak a könyöklőjébe merülő kővér oszlopok. Ezeket a vaskos falakat mintha csak nehéz ágyúk ellen építették volna. Gyönyörű ház. A tiszta meszelt falai úgy villognak a nap tűzében, hogy vakító! Száz esztendőnél idősebb a híres hortobágyi csárda. Azt persze nem hiszem, hogy ilyen épen, szépen konzerválta volna magát, alkalmasint restaurálták és hozzá is építettek azóta. Szép, hogy ebben a rangbeteg időkben is megtartotta a csárda nevezetét, egész nyugodtan méltóságosnak tisztelhetné magát, vagyis hogy Hortobágyi Nagyszállodának és Éttermeknek.

Hó, várjunk csak: elfelejtettem jelezni, hogy idáig, a nagyhortobágyi csárdáig, két másik emlegetett csárdát hagy el az ember Debreczenből jövet. A Látókép csárdát, meg a kádarci csárdát.

Az a kettő a kishortobágyi részen fekszik, mind a kettő húséges, hatásos régi cserepes épület; ezt a harmadikat, ezt a csárdaóriást a nagyhortobágyi csárdának hívják. Ez már negyven kilométerre esik Debreczen városától. Ettől a fehér meszelt végvártól egy pár lépés a száz-esztendő, kilencyuku boltozatos hortobágyi kőhíd (a Hortobágy-folyó felett), ez a mi Lánchídunk Pest és Buda közt, ez a méla kőhíd választja el a mát a tegnaptól, - tegnaptól, meg örökkévalóságtól; a világot a tengertől; a hídfőnek erre az ó hangulatu oszlopára is odaképelem azt az útmutató két kezet, akiket egy urali ormon látnak a transzszibériai vasút utazói: egyik mutatóujj Európa felé, másik Ázsia felé... Mert a Hortobágy-folyó kőhídján túl nyílik a babonás, bűbajos, végtelen, végtelen nagy hortobágyi puszta... a kőhíd párkányára oda szokott az ember mellett dűlni, könyökeivel esni, egy kolosszális erkélyről beléálélni a csudába: a csendbe, szabadságba, boldogságba.

Milyen nehezen írom itt tovább, úgy szeretnék már a Hortobágy felől lelkendezni.

Szóval ebben a nagyhortobágyi csárdában fészkelek.

A szobában rézág van, vörös márványos mosdó, metszett tükör a mosdó felett, éppen az ablakkal szemben. Az ablak keletnek esik, belékaprázik a szem ebbe a tükörbe reggel, ha fészülködik az ember. Dívány is van. Szekrény, hát az nincs. De van fogas. Az ajtómra ki van szegezve a borok árjegyzéke.

Képzelték volna ennyi komfortot is a Hortobágyon?

Van ilyen vendégszoba vagy hat is a csárdában.

Az épület végében pedig tán négy szoba Debreczen városáé. A mérnökeinek, a kijáró tisztviselőinek. Most is el vannak foglalva.

Velem szemben két hegymászó német nő lakik; oldalt eső szomszédom egy térdnadrágos, hőzentrógeres cvikker. Tegnap a negyedik szobából két szörnyű hátizsákos ifjú kelt tova a Tisza felé. Ez mind birodalmi német nép.

Igen otthon érzik magukat a csárda ebédlőjében, azt ugyanis a legizmosabb müncheni stílben sikerült népiesíteni egy debreczeni tanár-művésznek. Az ebédlőben múzeumi üvegszekrények vannak, teliültetve iparművészelt kulacsokkal, karikásokkal, nemtudomhol álmodott csuprok-kal meg tányérok-kal, ezek a francia, angol és olasz aranytáblácskák szerint magyar népművészeti cikkek.

Szívfájdalom rájuk nézni.

Ugyan nem muszáj látnom, magam kint ebédelek, vacsorázom az ámbituson, messze szárnyékok sápadt nádfalai, még messzibb kútágasok megfoghatatlan halvány T-formái pihentetik a szememet. Este pedig az augusztusi csillagság.

Egyetlen állandó lakója a csárdának egy hortobágygyá ment magyar piktor: Boromisza Tibor úr. Az ajtaján ősi rovással van a neve kiírva. Csodásan praktikus: senki nem tudja elolvasni s nem molesztálhatják az embert. A művész egyébiránt hajnalban kimegy festeni s egész napra elnyeli a messzeség.

Van egy itatókút a csárda mellett a Hortobágyot gázoló szekereknek. Lesz maholnap, úgy nézem, benzinkút is. Minden délben áll legalább egy túrakocsi a hortobágyi nagycsárda előtt. Pestiek, nyiregyháziak, miskolcziak. Még debreczeni úri társaság is akad, amelyiknek eszébe jut egyszer a Hortobágyot megszemlélni. Debreczenből jobbadán kövér cívis autója áll meg a csárdánál, aki a Hortobágyon nevelt jószágát jön látogatni. Úgy értsék, kérem, hogy taxin jön a cívis, nem a saját kocsiján. A saját kocsija elé a két szép kövér lovát kellett vón befogni, azokat pedig inkább megkíméli ebben a csikorgó melegben. Azt a harminc-negyven pengőt, amibe a taxi kerül, szívesen kiveti a mély lajbizsebből.

A kupecék is, ha marha után érdeklődnek, megfogadják a bérautót Debreczenben vagy Böszörményben, azon szörtyögnek ki a Hortobágy pusztájára. Mit szólnak ehhez a modern világhoz?

Istenem, most már építik az országutat a szűz Hortobágyon keresztül. Hatvan kilométerrel meg fogja rövidíteni a szekérnek, a felhajtani való állatnak az útját Pest felé. Tessék, itt indulnak a kőrákások a hídon túl, abba az irányba ni. Akkor aztán az autók is úgy futkároznak majd oda-vissza a Hortobágyon, mint az örült svábbbogarak. Kell az út, azt mondják Debreczenben, muszáj már megcsinálni. Én soha, soha meg nem csinálnám. Azért is nem énrám szokták bízni az ilyen dolgot.

Érdekes, mennyi német hatol a Hortobágyra. A java diák. Diáklány is kerül közte. Ezek persze fiúkhoz ragasztották magukat; éppen tegnap valami nyolctagú expedíció kelt útra a csárdától, miután jól felöntöttek az aludttejéből. Hat fiú, kettő darab lány. Kontyuk volt. (Már tudniillik a lányoknak. Ez is elég csoda, nem igaz?) Éktelenül fel voltak pakolva. A bús bivaly szokta úgy előrenyomni a nyakát, mikor indít, mint ezek a német gyerekek dültek neki a Hortobágy-nak, az emeletes hátizsákjuk alatt, szegények. Térképük van. Nem kérdeznak senkitől semmit, ezek jobban tudják mint én, merre van Nádudvar.

Magyar gyereket is fogtam itt csodára hat példányt, most vasárnap, két sátoralja cserkészt. Itt táboroznak a Hortobágy-folyó partján; egész nap fürödtek, csónakáztak, pucéron, délben apró kárászt sütöttek, saját kezökkel ejtették el. Diákok voltak, Debreczenből. Reálgimnáziumba járnak. Hát a többi vakációs diák, Debreczenből, meg az egész nagy Kismagyarországból? Cserkészek? Tanárok? Furcsa, hogy az én diákidőmben sem hoztak, nem is küldtek bennün-

ket a Hortobágyra. Álmod, lelket és istennek legtetszőbb magyar büszkeséget itt kaphat, egyedül itt, az ifjú élet, a határtalan Hortobágyon.

Láthatom ugyan a vendégekönyvből, (ejnye, de sivalkodnak az ivóban ezek a csikósbojtár gyerekek), láthatom, mondom, hogy azért magyarok is meg-megvizítelik a Hortobágyot. Egy-egy leányiskolai direktornak, direktricenek az az ünnepi ötlete támadt Pesten, Kalocsán, egyebütt is, hogy kirándítsa messze Hortobágyra a kis honleányokat husvét, pünkösöd ünnepén. Oldalakat foglalnak el a kisasszonykák nevei, akár az Értesítőben. S mily megindító lelkes sorokat írt egy-egy leánycsemete a neve alá, délibábról, nótáról, végtelenségről...

(Ne süvöltenétek úgy, legények, hisz nem tudok az írásomra figyelni. Nem értem, mit bántok éppen ma, mikor a filmesek pezsgőit isszátok be! Azt mondja, hogy:

*Azt felelte a kis virág,
Gazember az egész világ,
Mert akinek bánatja van,
A sírban is boldogtalan.*

Sokkal csendesebben szoktatók az ilyet danolni. Úgy felizgatott benneteket, hogy a filmesek lekavarták a géppel, ahogy össze-vissza nyargalásztok nekik itt a nagy hodály mellett? Azt hittem, jobban megszoktatók. Kovács János újvárosi csikós már nagyon elútálta ezt a sok masinát; mindenki megállítja, mikor erre poroszkál a csárda előtt, álljon meg csak barátom, nézzen csak erre kérem... köszönöm, majd küldünk a képből. Kovács Jánosnak annyi már ez a fényképezés, mint akár egy Honthy Hannának. És aztán senki, de soha senki nem tartotta be a szavát a kiruccant úri nép közül: Kovács János még nem látott fotografiát magáról. A mozihoz is készülődött befelé Debreczenbe, mikor bemutatták a csikósokat, akik sir Edmond Harmsworth előtt produkálták magukat májusban; mert Kovács János legelőn lovagolt mindig a többi csikós előtt; annál inkább fájt neki, hogy azt a mozit se látta, éppen aznap szaladt meg két csikaja, utánok kellett eredni; harmadnapra fogta meg őket Tiszafüred alatt.)

Igen, Harmsworth is beleírta a nevét hegyes kis betűkkel a nagy hortobágyi albumba.

József főherceg is járt itt egy pár nappal később, Augusztia főhercegnővel. (Mesélik itt, hogy összesen félórát töltöttek a Hortobágyon, a csárdában megozsonnáztak, visszafordult velük a gép.)

Ez az album 1918-ig megy vissza. A régebbi bent van már Debreczenben, a múzeumban.

Egy soffőr ezt a kedvességet írta az albumba: Csak összetört női szívek és piszkos adósság jelzik földi utamat. (Név.)

Egy szép effusion de coeur-t is csíptem egy oldalon. Ezt: „Itt éltem az örökkévalóság legboldogabb napjait, bájos, édes kicsi feleségemmel. X. Y. főhadnagy.” (És az édes kicsi feleség neve is.)

Vadászok.

Egyik vadász libakerülőnek, másik nyúlmalynak írta be magát a foglalkozás rovatába.

Baja Mihály poétaember verset írt egy oldalon. Így kezdődik:

*Hortobágyi csárda felett
Három gólya kelepelget...*

Egy vidéki jókedvű úriasszony ezt írta a másik oldalra:

*Ámbituson ül a veréb,
Hortobágyon ez is elég.*

Vannak aztán más, áhítatos, lelkes amatőrsorok is. Valami tündéri szabadság lepi meg a kedélyeket itten. Délibábos lesz az eszük; mindenkinek muszáj olyat sejteni, hogy költőnek született...

No, a németek, azok mindig könnyen verselnek. Aszongya:

*Zwei deutsche Burschen sonnverbrannt
Ziehn wir'gen Osten quer durch das Ungarland
stb., stb.*

Beírták magukat 1924-ben a Vajna Testvérek, Budapestről. (Így, mint cég.)

Francia nevek, egy tucat egymás alatt, valami intézeti növendékek egy abbé vezérletével.

A legtöbb látogató magyar prepa. Debreczenből, Pápáról, Pestről. Nők is. Képezdész... képezdésznő... tanítójelölt... tanítónőjelölt. Meg vagyok hatva az egyszerű, szegénysorsú neveiktől.

(Huj, de nyúzzák odaki azt a boldogtalan nótát!)

Művészeink közül csak Csontos Gyulát fedeztem fel az emlékkönyvben.

Külföldiek közül Alessandro Cavaradossi festőt, meg Brabanti Elza „énekesnőt”. Ej ha!

Be vannak vezetve a Noszty-fiú filmművészei: Bolváry, Verebes stb... és Hösch, német.

922-ben kirándult vidéki ifjak azt írták be foglalkozás gyanánt: ébredő magyar.

Svéd, olasz, japán, minden náció akad, ha ráér lapozni az ember...

A nagyhortobágyi csárda falába be van téve egy Petőfi-kötő tábla. Itt járt Petőfi Sándor 1842-ben. Az írás felett ott áll, a csárda mellett, a hídon át tekintve a puszta felé, hajadonfőtt, a fiatal, sovány Petőfi; egyik keze fogja a másik keze csuklóját, a háta mögött. A Zrinyijén, felülről, három gomb ki van gombolva.

A délibáb

Úgy vegyük, ha az Olvasónak méltóztatik leereszkedni író cselédje mellé, hogy itt állunk a nagyhortobági kőhídon a magyar óceán mólóján, ennek a mólónak párkánya is van, jó magas, le lehet könyökölni rá. Könyököljünk hát ide félkönyökkel, orcánkat a tenyerünkbe téve, ez az attitude illik is a bámuláshoz, a révülethez.

Hátunk mögött a csárda, a csárda háta mögött a Kishortobágy.

Előttünk ez a nagy semmise (ez a becézőneve), valami negyvenezer katasztrális hold, az igazi hortobági pusztá, sík mint a parkett, titkosabb mint Tibet.

Az egész halványsárga, azután szürke, semmilyen. (Sötétzöld volt júliusig és ha egy kétnapos esőt kapna, harmadnapra megint vadonatzöld lenne.)

Fehér foltok a gyepen itt közel mindenfelé: ez a szik. Az egész pusztá teli van vele.

Csend, csend. Egy tömött konda ügetett fel az imént a hídra, most alszik el a rőfögés a fülemben.

Mármost a fejünket meg se moccantsuk, csak a szemünk csússzon ezen a félkörön végig, így balról jobbra, megmondom, *a nagy semmise* peremén miféle határai, megyei, járásai vannak Hortobágyországnak. Hát balról jobbra. Látja, kérem: az a messzi mosolygó fehér tanya, fák közt: Elep-pusztá; onnan tovább, az az üres rész (csak egy szalmakazla van), az az Álomzug, utána következik Pentezug (semmi). Pentezug után azt a részt a Renyhe-ménes földjének hívják, egészen Malomházig. (Malomház se malom, se ház, csak név.) Most jön a Tornyidomb (ez domb csakugyan) és a Tornyi dombról nevezett rész tart Kövesházig. Kövesház is pusztá, semmi egyéb. (Kövesháza, Malomház, Álomzug, Pentezug, községek voltak a török világban; csak az emlékek maradt.) Éppen szemben velünk annak a két méla dombnak (mint két szoboszlai kenyér) a neve Tatárülések. Olyan halványak, alig látszanak. Attól jobbra van a Ciframénes földje (ott a kettős kút körül), aztán a Fekete rét, mert az a föld ott kopasz; azután jön három domb egymás mellett, ezt a tájat Hármasdombnak hívják; utána következik a Zámi pusztá, aztán a Cifra gulya földje (azon a részen van a hortobági halastó is) s most, hogy a szemünk már a sarkába fordul, az ohati pusztá felé nézünk, azután Máta házait és fáit látjuk (ott lakik a mátai biztos, az állatorvosok, meg a ménesmester) és azután következik a Csunyaföld. (Mert fukar, nem ad jó legelőt.) A Csunyaföld után el kéne már csavarni a fejünket, hát hagyjuk.

Persze, ezek a helyek, tájak nem egyforma közel és nem egyforma távol esnek.

Ezen a horizonon túl, túl, messze terjed még a Nagyhortobágy, a Tiszáig.

Ezeket a szép neveket, Álomzugot, Zámot, Ohatot, sohase hallottam eddig. Ez mind falu volt hajdan, beszéltek és harangoztak bennük... és erről az egész hortobági felosztásról halvány ideám se volna persze, ha itt nem orientáltak volna.

Ha elfelejtem, a merengő, tiszta Végtelent látom.

Hogy hát az a víz ott messze, hogy az micsoda folyó?

Tessék? A folyó, a Hortobágy folyó itt sétál a lábunk alatt, a hídpadlás alatt.

Az a víz, ott Elep-pusztá, meg az Álomzug közt és ott továbbad a Tornyi dombtól Kövesházig, ami folyik, az a fehér víz a délibáb. Vagyis...

Ugy-e, milyen magas az a zöld erdő az Elep-pusztá tanyái mögött? (Mintha árvízben állana.) Az az erdő valami fasor Nádudvar előtt, azt öt, hét meg tíz kilométerrel szokta közelebb hozni a szem elé a délibáb.

A kövesházi kis véderdő, ott szemben, az is halovány, ritka fésű szokott lenni a pusztá homloka fölött, ha délibáb nincsen. Most is azt hinnéd, félóra alatt odasétálsz abba a buja zöld erdőbe. A gazdagsága, a boldogságos zöldje, az a délibáb. Milyen magasak, magasak azok a fák, úgy-e? Kis paraszt szilfák. S mintha csupa ciprus állana azon az ezüst tóparton. Ez a délibáb.

Mi csodát, vagy komédiát vársz, kérlek, egyebet?

Fejök tetején álló tornyokat, kéményükre esett házakat, lábaikkal felfelé nyulkáló barmokat? Vagy valami Cairót?

Nem elég, hogy Egyek alól ide csempészi neked a fényes szalmakazlakat? Meg hogy ide hajítja órányi járóföldről azt a hosszú lovas embert!? Meg azt a szép kövér birkanyáját? Csoda, mi? hogy a csengetyűjük nem hallatszik, olyan közel járnak...

Magam is, először távra szememet a délibáb elé, virágzó szenzációt vártam, nem ezt a gyengéd és egyszerű enyeltést. Most meg órán és órán túl el tudok álldogálni ilyen könyöklésben, meg ögyelegve, meg-megállva, a hortobágyi tündér csendes játszásán.

Igen. A délibáb szavának kétféle az ethymológiája. Közönségesen úgy vétetik, hogy a delelő nagy napnak a csodatétele ez a szép csalódás, hát a délből jön a délibáb neve. A poézis megint úgy teszi tisztába, hogy Deli báb (vagyis Deli tündér) szerelmes lett a Napba, mindig a Napot követi és játszik a földön a Nap sugaraival. Mintha isteni Szerelmének lábait csókolgatná...

Olyan, mint Tihany meséje. (Érdekes, az okleveles szülésznők magyarabb nevének milyen eszményi értelme van, a bábaasszony névnek. Bábaasszony lenne igazság szerint. Kurtították, becérték talán azzal, hogy bába lett belőle. Báb tündért teszen, bábasszony tehát annyi, mint tündérasszony. Aki titkosat tud, földöntúlit; aki áldott csodát tesz a szegény szülő anyákkal.)

Ha a déli időről nevezem a délibábot, mondhatok akkor délelőtti bábot is, meg délutáni bábot is. Mert általában kilenc órától is látni délután háromig, négyig. Boromisza úr, a Hortobágy festője avval szolgál nekem, hogy öt órakor, napkeltekor is gyönyörködött már délibábban. Hajnali bábban. S referál afelől is a művész, hogy felfedezte tiszta nyári éjszakákon a holdsugárnak hasonló játékosságát a hortobágyi földön.

Az a felmelegedett, híg légréteg, amelyiknek a délibábot köszönjük, az tudniillik megmarad itt-ott éjszakára is a föld színén, ha nem hül le a levegő s a szél el nem zavarja.

Sajnos, nem vagyok olyan jó felkelő, én még nyolcóránál ifjabb délibábot nem kaptam.

Most például féltíz.

Nézd csak, nézd.

Hogy hömpölyög, hogy gurigázik az a könnyű víz arra a kettős méneskút előtt, akárcsak fehér gőz volna. Vagy mintha báránypelókák bukdosnának egymás hátán tova. Mi lehet olyan sürgős nekik? Nem inkább báránypelókák? Átszellemült, tiszta báránypelókák...

Fotografálok tovább, ahogy tudok.

Az a kövesházi piros és fehér ól felszökött emeletesre. A víz alul keresztbe kettészeli. A véderdőt is, látod? Az ól remeg, lebeg, mint ha gyermek ujjong lábujjhegyen s oly idegen, varázslatos formákat szed az ölelő fái közt... ódon, rokokó palotácska? Keleti mese szerálya?

Ni! A lovak ott vonulnak (libasorban) a kúthoz. Olyan nyurgák, mint a zsiráf. Gólyalábuk van; nevetnivaló!

Egy ló, az, amelyik megállott és szembe van fordulva, olyan nagy, mintha lovas ülne rajta.

Hát azt a tanácstalan álló gólyát (jaj, de messze lehet az!) nem lehetne fának nézni?

Meg azt a magánzó fát toronynak?

A nádudvari torony (fordulj vissza balra, drágám), igen, az az, persze hirtelen azt hitted, egy lesóványodott Eiffel!

Amarra közeledik egy gyalog ember, Toldi Miklós!

Szerelmes isten, de drága szép ez sorba, sorjába.

(Az a jó ember juhászbojtár, vagy kondás, jelenteni megy valamit a mezőrendőr házához.)

Ha nem zizegnének a legyek, semmi hang nem alkalmatlankodna a délibáb ünnepélyén.

Elmerültömben észre sem vettem a csikóst: ott üget el egyenesen az orrom előtt a puszta mélységébe befelé.

A zörgőjét se hallom, oly messzire jár már.

Afféle a trappja a csikós lovának, mintha a kutya szaladna szaporán. A galoppjuk is valami eredeti. Rövid vágta is, hosszú is. Egyik sem. Hortobágyi vágta. Sehol Európában nem láttam ilyent. Cirkuszban se. Hacsak a tatár vágta nem hasonlít hozzá.

Nini az a csikós.

Megnőtt három fejjel, nem tudom melyik pillanat óta. Pedig utána figyeltem.

Álom.

A puszta

Először is a puszta nem azt teszi, hogy azon a földön, amit pusztának hívnak, semmi sincsen. Azaz, hogy semmi se teremne rajta.

Kisfiú koromban kivittek egyszer a nagyhegyesi pusztára. Azt hittem, az a puszta valami lekopott föld lesz, egy akácfát nem látok semerre, se egy sárga szikfű nem lesz a lábom előtt, egy pötty se. Csudáltam aztán, hogy hullámozó búza, meg lebegő árpa mellett szalad a féderes szekér velünk és a tengeri selyme is odamosolyog ránk és kacsingatnak a tengeri közül a napraforgók is (akikről akkor mindig a cigányasszonyok jutottak eszembe, mert azoknak is ilyen sötét képök van és csupacsücsök sárga keszkenőjük).

Megtanultam, hogy a pusztának az a jelentése, hogy ez a föld puszta élet, vagyis természet és termés, nem pedig torony, kémény, meg kerítés. A puszta fogalmában nem is érzek már semmi Szaharát; tisztát, szabadat értek belőle s pusztaság helyett kedvem volna tisztaságot vagy szabadságot mondani.

A hortobágyi pusztán nem a vetés hullámozik, hanem a vetetlen füvet símogatja rajta a szél. (Hullámozott ez a legelő is, míg a Tiszát nem szabályozták; hallom hasigérő fűben járt a Hortobágyon a jószág.)

De azóta is olyan legelője az állatnak ez a Hortobágy, akár az uraknak Párizs.

Most az idén szárazság van. Két hónapjánál több, hogy nem esett a Hortobágyon.

Egy-két centiméter ez a finom szőke fű, ami még van. Ezt túrja az ínséges jószág.

Hanem ez a fű olyan sűrű mindenütt (a szik feltjain kívül), akár a bajuszkefe. Olyan sűrű. De milyen puha, milyen gyengéd- és finomszálú: a gyermek haja nem finomabb. Pedig meg van hervadva.

Szegény föld, sajnálni tudom. Mintha szíve repedezne, evvel a rengeteg repedéssel, amit a tüzes meddőség alatt kapott. Rotschild vagyok és nincs nálam pénz; jó vagyok és nem tudom megmutatni; anyátok vagyok és eléhez tetlek a keblemen.

Szokatlan, bájos pici virágok fogadnak minden lépésnél.

A meleg, sárga szikfűvet ismerik, ugyebár? Akiből a szikfűteát árulják. Se a gyenge kék kakukfűről ne beszéljünk (mert az is sok van), ezek a felnőtt virágok. A sziki saláta a legnyurgább köztük, valóságos arisztokrata. Ez a Hortobágy évelő-virága, gyönyörű formája van; hét-nyolc szál leng fel egy töből, viola színt hordanak. A levelek a földön lustálkodnak, olyanok, mint a saláta. Ezért viselik a finom, karcsú virágkisasszonyok is ezt a konyhai nevet, szegénykék. Emlékszem rájuk még a szoboszlai határból.

A másik nagyocska sárga a szikfű mellett, az boglár, azt is tudom. Nem, hanem ezek az aprók! Ezek a liliputi bokron ülő rózsaszínecskék. Affélék, mint a bükköny virága. Nem tudom, hogy híjják. Sohase láttam. Meg ez a katicabogárforma piros... öt-hat ragad a földön nyujtózó száron. Nem ismerem. Ezt a piros-fehér drága pillangócskát se; azt hittem, csak-ugyan kis pillangók, vártam, hogy elrepülnek. Ezt a korallszín pöttyöket se láttam világ-életemben, de cukrosak!

Emezt a kisebb sárgát, ni (olyanok, mint az egynapos csibék), ezt ismertem. Várjanak csak... meg ez a fehér, nehézrajzú táskás. Mintha valencienne volna. Hogy is hívnak, pajtí?

Ezt is elfelejtettem.

Ezek helyett telefonszámok vannak a fejemben.

Ó, mennyi virág a szárazságban. Mintha csak vigasznak jöttek volna: a szomorúságban a költészet.

Ezek miatt a virágok miatt is olyan édes, kellemes, lágy itt a Hortobágyon a levegő. A mellbetegek úgy gyógyulhatnak, ha idejönnek, mint Gleichenbergben. Nem győzi húzni az ember a tüdejébe, oly üde, dús és szabad ez a levegő.

Harmincötfokos a mai melegség. És itt nem kell izzadni. A szellő is folyton, folyton szaladgál a Hortobágyon, akár a puli.

A csendőrtiszthelyettes úr azt mondja, hogy Hortobágyon a rheuma is meggyógyul. Csak ki kell feküdni a gyepre ruházat nélkül.

Messzire meg messzibbre mintha lapos fekete tetők kuporognának ottan, meg amottan. Az mind dombokba hordott ökörtrágya egy helyen. Afrikai falvak.

Afrika. Vagy Ázsia. Az ember egy-egy percben odaképzeli magát a kirgiz pusztaságra, ha nézi ezeket a messzi, sövényes nádcserényeket, elszórva... meg azokat a kúpforma *vasalókat*; az is mind a legázsiább, csodálatos.

Nem akarok itt Hortobágyot tanítani; látogató vagyok, aki ujságot ízlel és a felületes örömeit fecsegi ki Maguknak. Hogy mi az a vasaló például s mire való az, elmeséli Maguknak ezt is, meg a Hortobágy állat- és népisméjét, meg a dalait, álmait, ha kíváncsiak, Ecsedi István dr. debreczeni professzor a Hortobágy felől kiadott három eredeti, becses, kedves füzetében; jó szívvel ajánlhatom a magyar közönségnek.

Ázsiában vagyok? Nem, a szent Egyiptomban; az a hét darab gém, aki most ott áll egy sorban, szemben vélem, megdülve mellel, moccanat nélkül nyujtva hosszú csőrüket előre, az a hét gém impresszionál. Mit figyelnek? Mit gondolgatnak most ezek? Sziesztát tartanak, vagy istentiszteletet? Állanak vagy ülnek? Valami elegánsak és egyéniek. Úgy itthon vannak és oly idegenek.

De az a sok állat hol van, a Hortobágy négylábú népe, a negyvenötezer darabnak számított ló, szarvasmarha, birka? (Fiaától ennyi; lajstromozva csak a fele van, a nagyja. A csikó, a borjú, a bárány egyesztendő koráig nem fizet legelőt. Az állatorvos úr ezeket a kisgyerekekhez hasonlítja, akiknek nem kell jegy a vonaton.)

Hol vannak?

Némely órában egy lelket nem látni belőle, ha köröskörül néz az ember. Hacsak a délibáb nem instálja a szem elé.

Most se látok se gulyát, se ménest, se nyájat, se kondát.

Azok a nagy kettős, hármas, meg négyes kutak mind néptelenek. Szekér se tünedez semerre.

Az a hangulatom, hogy egyetlen egy emberi lény lélegzik itt a hortobágyi lapos ég alatt... az, akire azt szoktuk mondani: én.

Jó messzire elbitangoltam.

Csend van, csend. Mintha csak álmodnám. Igen: reggel nyolc tájban a folyó partján hevert egy sűrű gulya.

Délben arra kóvályogtam megint, a gulyának híre-hamva se volt.

Arra Máta felé a kettős kút körül vagy háromszáz ló legelt akkor.

Most nincsenek sehol se.

Óráról-órára emitt látszanak, amott jelennek meg, mint a tünemény és elvesznek.

Hadd játsszam egy kicsit, magam vagyok.

Délben egy juhászgazdát vizitettem a gunyhójában.

Megtanított a nap után mérni az időt.

A botom leszúrom most a földbe merőlegesen, amint mutatta: háttal állva a napnak (hogy el ne vegyem a botom árnyékát). Jobb felé fut ki az árnyék a botom mellől. Félőt körül van. Örülök, mint cinege a tökmagnak. (A juhászgazda percre megmondaná az időt. Órát, félórát úgy is megállapít, ha csak felnéz a napra.) A juhászgazdának ugyan van zsebórája, nem tudom mi szüksége rá.

Másik öreg juhászgazdát tegnap láttam a számaron befelé sétálni a pusztába: a feje bele volt esve az ujságba, két kézre nyitotta maga elé a rotációs papirost. Az uccán nem lehet úgy elmerülni az ujságba.

A szerbtövisről megemlékeztem már? Meg a számárrózsáról. (Szamártövis.) Éppen a primadonnát, meg a szubrettet felejttem ki.

Ezek itt a hortobágyi gyepen szinte kétszer akkorák, mint az egyéb mezőkön.

(Nem únják az én együgyű botanikámat?)

Látnák azt a szerbtöviset: zöld és ezüst, olybá tűnik, mintha valami hamvas üveg volna, üvegipar, modern. Kicsit messzibbről ideális halvány jégvirág. Iványi-Grünwald festőművész azt mondta rá tavaly Bakcsi Feri bátyánknak (az állatok doktorának), hogyha nem volna olyan potya gizgaz, szalónokban tartanák.

A számárrózsa pedig igazán a rózsa helyett lopózik ide, hogy ezek a pusztára tett fiúk el ne felejtsek a rózsát, a szerelem virágját. Mert ezek lány meg asszony nélkül élnek, mint a vitorlás tengerészek. Köldökig ér a hortobágyi számárrózsa ága-boga-virága. Oly puhapiros, mint a piros hárászkendő. S pufók, piros, olyan bohóc jókedve van, olyan boldog! Ezt a számárrózsát biztosan az égről is észrevenni!

Hát a tollú, meg a tollú, akiket a madarak ejtenek a gyep közé, nem gyengédség, nem szeretetadomány, nem merő szép figyelem a szárnyonjárók részéről? Nem virágnak szánják azok is a Hortobágyra a drága tollúikat?

Ujság ez nekem mind, a csömörös szememnek, az elkékült szívemnek. Most felvettem egy tűzok tollúját, mintha pénzt találtam volna.

Ilyen sárga-barna tűzoktoll a divat a bojtárok kalapjában. Én csak a belső zsebembe dugom. Nem tudom, mit akarok vele. Van már az összes soros könyveimben olvasójelem, sastoll, gémtoll, vadliba, szárcsa, stb.

Oly fátyolnál fátyolabb finom tollúkat lelek néha, szürkét, barnát, sárgállót, pettyezetettet; némelyikről nem tudják a hortobágyi honosok se, miféle madár volt, aki elejtette, felejtette. Fiókatollak, némely madarére hasonlít. Jobban is örülök, ha nem vagyok mindig orientálva, révülve gyönyörködöm, álmocskát símogatok, sóhajt símogatok, mikor az ujjam közt az elhagyott tollút huzogatom.

Nézzék: egy kútágásra most ereszti lefelé magát elmeredt szárnyain a súlyos réti sas.

Ez a szegény Borzas

Legyek sanyargatják az ártatlan lovat, akin ülök.

Nem húztam kesztyűt; a balkezem ujjai, félek, ki fognak vérezni a szakadatlan súrolástól, amint ezt az érdes hajtószárat húzom, vonom fölfelé. Ó, de kínos. A ló minden lépten csülkig levágja a fejét, el akarja verni a lábáról a legyet. Viszont tartani kell a lovat szárba, hogy lásson a lába elé, különben botlik, bukik a fokok közt.

Foknak híjják a sziktől kimart gödörnek a meredek szegélyét. Némely részen csupa himlőhely a Hortobágy. Oly rengeteg ez a szabálytalan sekély gödör. Télidőben, meg őszi esők után tele van vízzel heteken, hónapokon által. A szik zárkózott, mint a kőzet: nem engedi magába a vizet. Azt onnan mind a napnak muszáj felszűröcsölni. Mikor így vizet tart a gödör, olyan kedves neve van: tocsogó. Ezt, könyörgöm, mind most tanulom Boromisza úrtól, a piktortól, aki jobbfelől léptet mellettem, míg balkéz felőli szomszédom a hortobágyi csendőrőrs-parancsnok tiszthelyettes úr. Most találkoztunk félórāja a faluvégalmi véderdő alatt; messziről kocogott haza a tiszthelyettes úr, nyomozaton volt, egyedül. (Nem kell valami borzalomra, zsiványságra gondolni, összesen tán négy darab bürge forog szóban, akinek nyoma-veszett egy juhászságban, arra Csege felé. Az is lehetséges, hogy összeesküdtek, mint a kis inasok és megszöktek. Világot akarnak látni.)

Most aztán együtt csetlünk itt tovább hárman.

A tiszthelyettes úr pejlovát Durcásnak híjják. A művész szárcsa lovának a neve Hatalom. Szép nevek, nem? Én úgy örülök mindennek, mert hortobágyi.

A légy, a légy, no hát ez a Hortobágy egyiptomi csapása. Az égen alig van csillag (már mint éjszaka), a görögdinnyében is imitt-amott akad egy mag, ha azt nézem, hogy milyen sűrű a légy a Hortobágyon.

Nem szívesen beszélem ki, bizonyísten nem is akartam. Nem való nyavalyognom itt, ahol valami boldogságot inhalálok. De nem hallgathat már az ember, tessék elhinni. El-elnyögöm magam. A szabad kezemmel nem győzőm a legyet csapkodni az orrom elől. A lovas társaim jóindulattal mulatnak az újonc kínjain. Ők már megszokták a legyet. Ezt a megszokhatatlant!

Ez a légség egyfelől a mi kedves jóismerősünk, a konyhai légy, másfelől a cece-légy, amelyikhez most van először szerencsém az életben. Iszonyatos, mit művel rajtam. Ez nem csíp, áh, dehogy, ez szúr, mint a szúnyog. Fúr, mint a fűrő. Ez belém üti magát, mint a rajz-szög. Ez drága kövecskének hiszi magát, oda akar az ember ujjára nőni. Jaj, tudnék felőle valamit, hamis kártyázást, vagy hamis csekket, vagy fajtalanságot, hogy feljelenethetném! Hallanám, hogy gazdagon házasodik, anonym levelet kopognék a papának. Nem tudok ártani neki. Legalább zsidó volna, legalább is lezsidózhatnám. És még csak azt sem mondhatom Maguknak, hogy rossz külseje van. Ördög vigye el, direkte kecses a vadállat! Alig a fele a közönséges légynek, gyors, mint a tücsök és csillog kékfeketén, akár az onyx.

A két szomszéd lónak a bőre rándul és rándul, mintha tic-jök volna. A farkukat szinte motorerő csapkodja jobbra-balra. A szemükön köröskörül mozdulatlanul ül a cece. Mikor szembejön az állat az emberrel, azt lehet hinni, amerikai pápaszemet visel a Hortobágyon az ökör, a csikó. Gonosz féreg, kitanulta, hogy nem tud odakapni a szájával, a farkával a jószág.

Az én bokám is megint, megint megülik. Unalmas kezdek lenni, képzelem. (Maguknak; a cece, sajnos, hűségesen élvezi az egyéniségemet.) Rángatom a bokám, mit csináljak. A Borzas azt hiszi, ügetni fogunk, folyton le kell fognom. A fokok közt nincs ügetés.

Dehogy nincs: a csikós üget, vágta a fokokon, ha tereli a ménest. Este is szalad a csikós a fokokon, mint a fürj. De a csikós lova lábának érzéke támadt: tüneményesen elkerüli a fokot. Van azért fájdalom, itt-ott lólábtörés. (Gipszbe teszik a kórodában.) A csikósnek a bajusza szála se szokott meggömbülni: a ló bukik, ő már lenn van a földön. A ló se rá nem esik, se nem hurcolja meg a lábánál fogva a kengyelben. Most értettem meg, miért nincs a csikósnyereg alatt heveder. Nyergestől pottyantja le magát a lováról. Feláll, visszaül. Ha megszaladt a ló, megkiáltja, a lónak meg kell állni. Ez már századok óta megy ezen formán.

Mindevvel most etetik a füleket a szomszédaim.

És vigasztalnak, örüljek hogy szűnyog nincsen, az még kutyább. Az idén szűnyogtalan a Hortobágy, mert nincs eső. Ha esők vannak, kevesebb a légy, de nem lehet a szűnyogtól megmaradni.

Tessék választani.

Légy annyi van, mint bacillus. Nem is látni persze. Csak ami a fejünk körül zsizsereg. Azt hiszem, a tiszta levegőbe érek, megpihenek. Hát újra jönnek, siránkozva, mint a golyók a harctéren... nem, nem felejtettem el: embernek többet lehet túrni, szenvedni, mint állatnak. Többet is illik. Diktálom a szívemnek: ezt a Borzast sajnáld kettőnk közül, hallod. Nyihog ez a szegény állat, de nem örömeiben; csak egyet káromkodhatna legalább. Csak egyet szólhatna hátra: uraim, rettenetes evvel a léggel. Engem csillapít, mint a cigaretta, az a gondolatom, hogy majd megírom a legyet is. A Borzas vakon szenved és terméketlenül.

No, most egészséges gyep jön, vágtazzunk egy verset.

A Máté felé veszteg áll egy szép tarka gulya. Melege van. Messzire esik az a mondhatatlan derűben világító kerek gulya. De gyönyörű, mintha virágoskertet néznénk ott a gypség közepett.

Nincs egy félperc, hogy ne vón a szemnek, fülnek, a kedélynek valami kis csemegéje ezen a pusztán, pedig hangtalanul hallatszik, elhagyatottnak mutatkozik. Filmen ez a világ vak, süket, néma, halott volna.

Ó, hadd mondjam közben az eget, bocsánat. (Az ég itt közelebb látszik a földhöz, mondtam már?)

Hányszor emelem lóhátról is a fejem, az eget átnézni, kapkodni, gyűjteni, nyelni, nyelni, lehúzni akarni a lelkem fenekére, összegöngyölni, mint a lelopott Mona Lisát, otthon majd kiteríteni, megint látni, bámulni, halálig.

Se Svábhely, se templom, sem erdőség nem tolaikodik alá az ég teljes kerek területének, lemerületének. Olyan itt az ég, mint a tengeren. Olyan ez az ég, mint a Teremtés legelső napján.

A felhői olyan szépségesek, mint csak az óceánok felett.

Két tenger ez, egy virágos kék tenger alatt, meg egy virágos sárga tenger fölött ringatózom: az ég közt, meg a föld közt.

Hadd dicsérjem a perceket.

Pillangók cikáznak keresztbe a lovaink feje előtt. Extra pillangók, csak a rovaristák tudhatják a nevöket.

Tücsök gyakorol.

Ürge surran a kavernájába. (Azt hiszi, ürgét hajtunk.) Már negyedik, ötödik ürge, mióta vágatunk. Ezek a sötét kis ürgelyukak! se házszám, se réztáblácska a nevükkel, se valami jel,

semmi. S lehet, ők mind tudják, hol lakik ez, meg az az ürge. Vizitelik egymást, ha születés, halál, lakodalom van. A levélhordójuk kihordja a leveleket. A kézbesítő beállít az adóívvvel. Háború tör ki, a behívó megjön a fiatalságnak. Bizonyos ürgelyukakból csak bizonyos ürgelyukakba látogatnak. Társadalmi kéjeket slukkereznek. Mít tudjuk mi azt.

Bíbicek szaladnak, oly tiszta, ami fehér rajtuk, mindennap tisztát vesznek. Ezek a bíbicek, ha csak lehet, gyalog járnak, ezt már kisütöttem itt felőlük; úgy szeretnek gyalogolni, mint mink kocsikázni.

Sas jelenik meg az égből. (Az ürgék elfelejtik, hogy méltóságosak, vagy még csak nagyságosak.)

Ezt a sast, érdekes, három ölyü kíséri. Azaz a feje felett repülnek tova vele. A sas a füle botját se mozgatja. Lassan mártogatja a szárnyait. Úgy látni, élvez. Azok az ölyvek hízeleghetnek neki, föltétlen ragaszkodásukról biztosítják, főispáni kinevezés néz ki.

Roppant messzire forgószelel támad, ötlet. Olybá tűnik, mint a fehér gőz. A szik fehér porából van. (Sűrű ez a forgószelel a Hortobágyon. Némelykor három, négy, öt bolondul egymás mellett. Mint boszorkányok balletje.)

Érdekes, amit hallok a szomszédomtól. Hogy a repülőgépek kerülnek a Hortobágyot. Mert a pusztá felett légörvények fenyegetik a gépet. (Már csendes üggetésben vagyunk.)

Csendes üggetéssel közelebb, közelebb egy kettős itatókúthoz.

Egynéhány ló erre fordítja a fejét.

Egy porció ménes áll a kút mellett, lehet kilencven-száz darab csikó. Nem is tesznek egyebet, állanak.

A legyet hajtják a bőrükre.

- Jónapot emberek, itatnak?

Három kék bojtár ül a kút kávéján, három szép fiatal.

- Jónapot. Már felitattunk.

A kalaphoz csak odaérnek, a szélihez. Ezt a szoboszlai kalapot nem olyan egyszerű levenni. Bőrpántlikával van ez a csikós állára csatolva csattal. Sisak ez, mint az érc. A karimája esőmérő edény s ha lehajtják, esernyő.

A csikóknak semmi kedvük. Soványak. Szűk a legelő.

Nem szánja az ég a földet. (Az egyik bojtár szólta.)

Viszik, vitetik már hazafelé a csikókat a Hortobágyról Debreczenbe, Hadházára, Csegére, Szoboszlóra, mindenfelé. Abrakra fogják.

Csak a birka húzódik még ezen a leszomorodott gyepen. Az a tövít is kirágja a fűnek.

Futkos a vonaglás a csikók hasán, akár a tavon a nyugtalanság, szélvész előtt. (A légytől.)

Szomorúság ez, lehangoltság, olyan, mint a miénk, tessék ezeknek a passzív állatoknak a szeme tojására nézni.

Hallgatnak. Ilyen hangtalan állottak százával a szoboszlai városházudvarban a sorozat reggelén a hajdúvér fiúk. (Régen, amikor még nem volt öröm katonának lenni.) Emitt, amott egy csikó odatámasztotta a fejét a másik csikó nyakára.

Szélről, a sűrűtől elválva, hat-hét csikó, ni... egyszerre, egy tempóra hajtogatják a fejüket lefelé, térgyig. A cece ellen. A sörényük, a fülük, a szemök ágya teli van vele.

Mint a dervisek, szegény csikók...

Még egy csikó fordult oda, az is bólogat a többivel. Megint egy csikó. Kilencedik. Most már a tizedik is...

Én ennek az egyetlenegy Borzasnak a szeméről se bírom a cecét elzavarni. Nem ér odáig a karom.

Szeretne az ember jó lenni, ugy-e...

Most van a nap lemenőbe

Ilyen lehetett a Montgolfier-fivérek ballonja, valaha a Champs-Élysées fölött.

Hajnalpiros, óriási, ünnepi. Szalagok is lebeghetnek róla, díszbetűk és ábrák szépíthetik. Azt mind nem látni. Olyan messzire van.

A nap felett, kétfelől a nap mellett gyöngyház szigetek merültek föl az égi tengeren. Csupa rózsaszín, zöld és arany, együtt.

Ezek az alkonyat tündéri percei.

A látván látott és kémlélhetetlen krózsusi felhőzés, tűznek és álomszíneknek ez a tartózatathatatlan changeant tüneménye, ez az üdvözítő s szívet nyomasztó fény- és ábrándjáték, ez a Szerelem...

Ha a felől is sejtené az ember, meddig tart, ha így rátámadhatna az ember az eszmélet tükörével, élvezni.

Egy megesett, egy megrepedő arany szív ontja, önti az érzést végesvéig a Földön. Ennek a fonnyadt gyepnek minden reménytelen fűszálacskája kap ebből a borult és gyengéd és édes dicsőséges aranyozásból. Csak nézz, nézz, ameddig a szemed szót fogad, egyetlen kód is nincs kifelejtve.

Mintha utoljára, legeslegutoljára járt volna ma Nap az égen. Nincs több. Leshetjük a reggelt holnap, míg megvakulunk és megtébolyodunk a sötétségben.

Lemegy a Nap, elhagy már bennünket, minden fönségével, irgalmával, lelke sajtásával.

Mintha bánkódó göröngyök szavát hallaná az ember. Amoda messzire, egy szekérúton görög egy fakó disznófalka. Akár a föld göröngyei vándorolnának, tódulva, tolakodva. Port kevernek, vesznek már elfele...

Egy külön golya állott fel a nyárfa hegyébe. Háttal van a Napnak. Bámul arra Balmaz-Újváros fele.

Semmi több. Csak még mi ketten, Boromisza festővel, véletlenül, a vasúti töltésen. Olyan semmik vagyunk itt égen-földön, nem számít.

A Hortobágyon vasút is megyen, nem ujság. A pusztaságnak a szélén sompolyog. A világhálózatban, de a Hortobágy souverain síkján se numerál a tisztelt giliszta, kinek teljes címe Adony-Szabolcs-Debreczeni Helyiérdekű Vasút.

Ebből a póznából a sürgönyözés zsongása-dongása nem zavar. Ez a hangzat belécsempészte magát a Csend csevegésébe. Arrivált a Természetben.

Ezen kívül egy tétova szitakötő sírdogál és egyetlenegy kikülönített prücsök morzézlik.

A festőm complimantaire színeket dicsőít a naplemenet körül özönlő fellegzendülésben. A festő indián arcát aranytűz zománcozza. A szája nyitva van, mosolyba feszítve, mint aki pezsgőzik és udvarol. A fogazata oly fehér, provokálja az alkonyatot. Én is szerelmes vagyok, de ő százszorta boldogabb, mert százszorta szebb Ideált lát, mert ő festő.

- Nézd, most futtatja el az a zöld a másik rózsaszín mezőt, mondtam, hogy figyeld...

Hol? Már nem tudom elcsípni.

A halálozó Napot díszmagyaros fellegek fájlalják. Céklaszín, meggyzín, viola, mélykék áttíllakban, még komolyabb palástokkal. Drágábbnál drágább smaragd, beril, opál, rubint,

brilliáns sugarazza végig a prémjüket, bársonyukat. Forgójuk, nyakláncaik, sujtásaik, markolatjuk.

Ezek a pompájuk közt hangtalan zúgolódva zúdulók, ezek szabadkirályválasztó fellegek; ezeket nem látjátok majd a Hold elé térgyepelni.

Azok a kutak, azok az örök hortobágyi itatókutak. Megint feltűnőbbek, érdekesebbek, jobban ott vannak, ahol vannak... mindig így alkonyattal. Állják ezt az égi változatot, ezt a földi némulatot. Állton állanak, éneket bocsátanak a mennyek felé; átok vagy imádság az, nem tudom, csak pogányságos, nem a mi hiteink szerint való.

Nézd a Napot. A földet éri már.

Mint egy élén álló diszkosz.

Fájdalom vagy ittasság a Napnak az a lobbanó lilás piros színe?

Belenyúltak most a fellegek.

Háromfelé, négyfelé van osztva. Te: mint Magyarország...

Csak így állunk és begomboljuk a szánkat és nézzük, míg elsüllyed.

Már nincs.

A fellegek csapnak fölötte.

Nesztelen, csodálatos, csodálatos fényes lemondásban tűnt el a Nap.

Ha így tudnánk meghalni.

Ha ezt a máj boldogságos drapériát nyelné a szemünk, mikor utolsósor lecsukódik majd. Ha a Szépségnek ezt a felfoghatatlan kiöntését eltehetnénk, megőrizhetnénk arra az alkalomra, ezt az alkonyati fellegzetet. Most még túlzottabbak, még csordultabbak a fellegek. Korallszirt, égő parázból Niagara, maharadzsák tündökös elefántjai és nem eszmélem, nem képzelgetem, miféle, micsoda. Ámulat, ájulat.

Hány óra most? Csak fél hétre... világos van, igen: hisz tiszta napvilág még ez. Csak elsápadt ez a világosság. Mázsásabb a csönd. Olyan elfogult lett mindennek a mozdulatlansága. Megszállottság fekszik az égen, a földön.

Este, este, este akar lenni.

Lépünk szépen lassan, nem muszáj beszélgetni.

Tegnap is így elmúlt a nap. A tegnapi naplemenet hajnalvérével, gyöngyház felhőzetével, még csak öt perce volt, nem? Éppen így sétáltunk a gyepen, a csendbe befogva, ugyanezekkel a megkésve röpködő fecskékkel talán. Ez a mai jelen másodperc az ember eszméletében összefut a tegnappal, mintha két járókelő összepillantott az uccán... hova kallódik az élet egy napja s az élet egész élete?

Hova lett a fellegünnep?

A galéria megkékült, lebaráncult, elfeketedett.

Tessék, már egy kormos bika szegi le a fejét ott az égen, ahol az imént aranycirádás dagadmány pompázott.

Amott regebeli tűzmadár lebegett egy perc előtt, most már tompa, sötét szoboszlai kalap lett belőle, éktelen nagy paraszttökfedő!

Az a messzire kiterített fekete guba hozzátartozik alkalmasint... Fekete birkákat is keresnék az égen; nem, nem kapok. Inkább vörhenyes vadlibacsapat húz a szoboszlai kalap iránt, haldokló

lassúsággal. Minden odapillantáskor olvad a számuk. Füstnek, felhőnek egész élete ez a kis álmatag haldoklás.

A kútágasok, a kútágasok, akár a mi katasztrófális T jelvényeink.

Még valamerről piros árnyékot kap a meztelen kezem.

Ez a csend már a csillagok jövedele felől sugdolózik.

Hallottam máma, hogy Debreczenben, meg ezen a környéken vagy negyven gyerek halt meg a barackmagtól.

Hallottam, hogy csendőrség ment a kishadházi csépléshez, mert a részesek sztrájkolnak.

S hallottam, hogy Szabolcsban még szegényebb a nép, mint a Hajdúságban.

Hallottam a Hattyú komondor hálás, puha morgását, mikor megsímogattam a két füle hegyét. Ennek a Hattyúnak kikezdte a füleit a légy. Csupa véres cafat az most. Az állatorvos úr bejódózta, meg fog gyógyulni; legfeljebb csipkés füle lesz a Hattyúnak.

Mesélte Bakcsy főállatorvos úr, hogy júliusban az ő két lova kínjában a földhöz csapta magát a rúd mellett.

Hallottam délelőtt a csárdás szolgáját sírni, keserűségében. (M megbántották.)

Hallottam, hogy egy sor gólya már eltűnt a Hortobágyról. Páronként kerekednek föl, elrepülnek innét Csegére, Csegéről Ladányba, Ladányból Karcagra. Valamennyit pihennek mindennütt. Így zónáznak a tengerig.

Hallottam, hogy a fecske-komité is tanakodik már ilyenkor. Látni látom, hogy repked egy sűrű csapat fecske; keringélnek, aztán letanyáznak a zsombék közt, meg egy bizonyos szalmakazal tetejét lepik be; nagyban zsinatolnak.

Hallottam félórája egynéhány csikónak a béklyója zengését. Ezeket a csikókat itt egy tanyán tartják a felesek, estére béklyót kapnak, úgy legelnek. Csodálni való az a roham, ami a csikókat elkapja, mikor a béklyót a lábukra zárják; akkor szeretnének nyargalni, repülni! megszaladnak valami groteszk sánta vágatba s aztán ágaskodnak, mind egyszerre, mint a hyppodromban... az az összeláncolt két első lábuk a levegőben, mint a könyörögve összetett kezek.

Vanília-szín csíkok húzódnak az ég közepén.

Az ég alja felett nyugaton gyenge cékla-pirosság hűsöl.

Az alatt borostyán-sárga fensík; valami békétlen szenvedély, eszelős visszavágyás. A borostyán alatt, egészen lent, maláji sárga rét, vagy víz, végtelen bágyadt, bánatos.

No itt a Hold.

Jó magosan, derült szürke végtelenség közepett egy kínaezüst villanat.

(Az andalító vanília-csík már elenyészett.)

Ez a mai Hold annyi csak, mint egy fél zárójel. Szakasztott olyan ni:

(

Csillagos este

Szerencse, hogy az ember lépése nem hallatszik a gyepen, mint otthon a járdán.

Azt sejthetjük, hogy két lélek sétál itt a sötét estében a halk, halk végtelenségen.

A sötétséget a föld csinálja; az égen ünnepség van. Ma augusztus tizenhét volt; az egész hónap díszelőadás odafenn, akár az a salzburgi Festspiele.

Mire kellett a mennyországot kitalálni? Mi tündökletesebbet, mi bűbájosabbat, mi üdvösségesebbet akartok a csillagos égnél?

Látjátok? ez a mennyország.

Hát azt tudjátok, Tündérország hol van? Itt van, gyerekek, itt van, ti szegény világtalanok, hajoljatok jól le, az ujjatok hegyével tapasztalhatjátok. Ez a föld az, ez, amelyiken jártok, amelyikre köpdöstök, amelyikre leestek meglőve, amelyikbe lyukat ástok a koporsónak. Ez a füves, füzes, ibolyás, rózsafás, Tiszás, Dunás, özes, hattyas, vadrucás, gazellás, pávás, csalogányos, babéros, pálmás, havas és harmatos, ámulatos Föld, ez a Tündérország. Itt kék elvenni a Százszorszép királykisasszonyt, az Életet.

Sötét most a Hortobágy.

Ne úgy vegyétek, hogy fekete, vagy valami kietlen hamuszín. Nem. Az ős legelőnek barna színe van a világos mennyország alatt messzire, messzire. Mintha a zsellér nép barna szűrje volna símán a csillagok alá terítve. S oly bizalmas, melegséges barna ez a föld, vagyis ez a mező, akár a sötétpej kancának a háta barnasága. Gyógyulatos a szemnek, a gondolatnak enyhületes.

A barnaság közt itt közel cinkfényű foltok: a szíkek.

Ha így befelé felejtkezett az ember hat-hét kilométerre a pusztába, elmarad a csárda ablakvilága, a Máta házainak tünedező lámpafényei is elvesznek.

Megmondom, egyedül nem volna kurázsím idáig kiereszkedni; félnék az üres sötétségtől, a csendről, babonáktól. Nem érzem még úgy itthon magamat, mint Boromisza úr, a művész: ő egyedül is kirándulgat a sötét Hortobágy hallgatag messzeségeibe. Igaz, revolvertáska van a derekán. Se vadember, se vadállat nem tiszteli meg a magános bolyongót; az utolsó betyár, Dobos Gábor, valami harminc éve meghalt Szoboszlón, aggkori gyöngeségben, farkas csak a legéhesebb teleken vetemedik a Hortobágyra Mármarosból (ugyan nem tudom, mióta román lett, jöhet-e többet Magyarországra), legföljebb a róka tekereg még ezen a pecsenyész Eldorádón, de az úgyse köt az emberbe. Hanem a múlt héten például fényes nappal az ökör hozott zavarba egy szép szál hortobágyi csendőrőrmestert. Ökör, kérem, nem is bika. De ha látnák őket: némelyik hortobágyi ökör indulatosabb a toledói bikánál. A multheti ökör kifutott a gulyából, egyenesen neki a gulyanyomáson haladó csendőrnek. Az őrmester térdre, szurony-szegezve. A villogó szurony előtt tért észre az állat, megfordult, felcsapta a farkát, visszavágatott a gulya közé, hazudni valamit.

Micsoda merengő, merengtető csend.

Gyöngye, sürgős suhanások érik az ember fülét. Fecske volt, bagoly, gém, tarlóliba; magános kedvökben szálldosnak ide, meg amoda.

Az imént az orrunk előtt valami pillangó repdesett el. Jellemezhetetlen finom tünet a homályosságban, árnyacska volt, gondolat. Oly elfogódottak vagyunk minden esti sétánkon, a szánk szinte szégyell szóra fakadni. A művész azt vallja, hónapok óta járkal itt a késő éjfé-

lekig, minden áldott este ezt az eredeti megejtettséget érzi, ezt a végzetlen megindultságot, lélekolvadást. Képtelen, azt mondja, egyetlen este behúzódni a szobájába, ha dögfáradt is. Oly valami izgató, követelő ez a csillagok alatti bolyongás az alvó barna gyepen.

Álmában adja csak ezt a boldogságos boldogságot az ember lélegzése közé a hortobágyi föld. Ez a tollas föld, mint a pihés meleg madártest. Ez a feneketlen, hallgatag, biztos és szívpuha gyeppel, amelyik tartja, tartja és eltartja a jószágot, az ürgét, hörcsögöt, földbeli kukacot, földfeletti embert, földhözragadt fűséget, virágságot, kórót, töviseket, személyválogatás nélkül. Ő, csak itt lehetnének Maguk mind, kívánnám; lehellni ezt az iratos melegséget befelé, ami jöve jő fel a talajból az orra szájba, mint mikor égetett tyúktollat szagolgatnak pokrócba temetett fejjel a szegények a nádas házakban, mikor hideglelés van rajtuk. Olyan sűrű tudniillik, olyan dús ez a felpárolgás a gyeppel közlő ilyen meleg estén. Sajnálom, nem mondhatom meg Maguknak, nem adhatom tovább, lássák, ezért ide kell jönni. A virágok, szagos füvek illatát kapom a gyeppel beléne a melegségével. A meleggel, amit most küld vissza az égnek a föld. A naptól kapta, s tán a holdat, csillagokat félti a föld, hogy fázna, olyan üvegesen-jegesen csillagnak, úgy dideregnek is némely pillanatban odafenn, mint akiknek fázik a vérök... visszaszolgálja nekik atyafiasan a meleget. A kenyér, az a domború hátú barna tiszteletes kenyér enged ezen mód meleg gőzt, mikor kiszedik a kemence száján, meglocsolják. De azt a végtelen nagy barna kenyeret, ezt a Hortobágyot virággal dagasztották, nem kovással. A lelke lelkületét, a szíve szívességét bocsájtja ki magából a föld. Sejtve sejttem, hogy a jószág illata párolog fel a föld alól. Azt érezhetem most, igen. Ilyen jó szaga van a jószágnak, a jószágos, édes, meleg jószágnak.

Ha olyan karom volna, égtől a földre, füstölőbe tömném ezt a párát, lóbálnám, lógáznám az egész világ felett.

Tudják, hogy itt nincs is meleg este? Már mint nincs az a temetetlen forróság, ami Pesten lehet. Az éjszakák hűvösek, s ha nincs ez a buta kánikula, pláne hidegek. Most tizenegy óra mult, most még enyhe meleget tart a levegő; olyan az érzés itt, mintha kímélettel fűtött betegszobában lennénk. Az éjszakai légváltozás, ugyebár, az egzotikus földek, meg az óriás szabad területek természete. A festőm rátanított, hogy fülbe való vattát hozzak a késő sétára, olyan vad szelek kerekednek némely este benn a pusztában. Ma gyöngéd az áj, gyanútlan. Én még nem is részesültem efféle barbár támadásban, csak szerelmes szellők cirógattak, ahányszor ilyen hosszúkat vándoroltunk. Ő, ez az álmodott nevű Hortobágy, soha nem is emlékeztet engem dűnákra, prairiekre, steppékre. Az mind valami szomorúság, vadság, üresség. Ide meg az angyalok leszállhatnának sétálni, játszózni.

A Göncöl mára megint lejjebb csúszott az esthajnalcsillag alatt. Meg fogja szép lassan kerülni most egy hónapon belül az esthajnalcsillagot. A ferde Véga meg feljebb dolgozta magát, jobbra. Szép volna a játékot végigfigyelni, estéről-estére; Pesten majd kimegy a fejemből...

Esnek, futnak, szökdösnek a csillagok. Augusztust tartanak. Te nagy ég, egy csillag se hiányzik, mikor eltűnt... éppen úgy tele van a mennybolt minden szempillantásban. Az Ékszerész nem üt lármát odafenn, hogy eltűnt a kirakatból egy briliáns.

Hát egy fénytelen, jeltelen emberfia hogy hiányoznék a földről, mikor lefutott?

Úgy ragyog az ég a fejünk fölött, mint a tiszta eszmélet.

Olyan tisztán, olyan csillagos hangon bendzsózik egy szóló prücsök, az isten tudja, jobbra-é, vagy balra, előttünk-é, vagy a hátunk megett?

Füled csak, próbáld a hallásod, az érzéked, az észleleted, tanuld ezt a csendet. A messze prücsöktől csak még roppantabb, még felfoghatatlanabb. És meghallasz halknál haloványabb neszeket, mintha árnyai s emlékei volnának tulajdon maguknak... pszt: ez bíbic volt; ez meg

tarlóliba szava; ez a lusta távol suhanás sasszárnyé lehetett; hallga, ökör vagy ürü harangja, most meg emberhang révedt. Kimondhatatlan gyöngé bögés érte megint a fülünket. Ó... az, nóta férce száll erre most, rezgeteg, alvatag hang, már el is mult. Hát ez... mintha sóhajtottak volna, nehezett, boldogtalant, vagy boldogot. S oly valami nyomasztó sugalom kísérti a hallást, valami, minden pillanatban nyögést vár az ember... sőt, én hallucinálok. Vagy hallom?... mi? te is hallasz ilyen eltemetett, mély nyögést?

És ez mind a Csend anyai kebelébe búvik. A csend mind e suhogás, neszelés mögött, a hangok révülte fölött ömledez és feszül, külön neszelni hangot és csendet, ez olyan ábrándító... s oly megsemmisítő, mint a Mindenség összerogyása.

A Csendhez nincs a fülünk mérve, csak a hangokhoz. Ha megafonon hallanánk ezt a csendet, micsoda zengés bűgös támadna a dobhártyára, ájulat!

Áhítózva neszelek, erőlködöm, lopni akarok, szentséget törni... add nekem, Csend, a lélegzed, a szíved verését, a lelked esőjét, havazását. Itt vagyok, élek, hadd kapjak igazit, örököt.

El tudok csenni valami zúgást, oly fojtottat, mintha víztömegből szállna; hallgatódzás közben eláll és változva dereng újra, a fajta, mint a kagylók titkos zendülete, el-elalvó; azután a kis állomások tartós jelzésének sejteni, de oly álmos és földöntúli. És aztán olybá hallik, mintha a csend is egyetlen kis tücsökké válna, úgy ciripelne. Nem is hallom már. Nem fogad szót a fülem. Vagy elhallgatott a csend, elakadt.

Ez a csend nagyoperája minden este.

Most amit nem hallani s hallani, ez a Csend, ez a válasz a nappal beszédjére, minden teremtetett állat hörgésére, visítására; minden zsinatra, mit embertestületek vernek, minden egyesnek kiabálására, kacagására, suttogására, nyöszörgésére, sóhajára s minden dalra, hangszerre, harangszóra, lövésre, kürtbűgásra, autótűlőkre s minden ércpénz csengésére, zörgésére, ez a Némaság a felelet. Ez a megütődött Csend, ez a meg nem szólalás. Ez az emlékezés, meg-gondolás, elolvasztás, hamvasztás. Itt óhajtozom belézokogni minden hallomásomat, minden értesültségemet, mind az egész világot, életet, minden emberségemet kisírni a csendbe, a csendbe.

A Csend, meg a csillagok iránt való tiszteletből már egy órája nem cigarettázom.

Az oldalam mellett ezen mód hallgatva, hallgatódzva jön egy művész, akivel most szoktam össze Hortobágyon. Nem látnak, úgy-e, semmit a sötétben öbelőle. Hát ez az úr is hajadonfőtt van s hozzá owerallban, szandálban, zokni nélkül. A melle szabad, mint a matrózoké. Ez a rendes öltözése a pusztán.

A revolvert említettem; azt nemcsak az élet köteles védelmére tartja a derekán, hanem szokásból is, régi fegyverszeretetből. Katona volt Boromisza Tibor, valaha kis lovas ludovikás, azután huszárkapitány. Ha a háború elmarad, ő is elmaradt volna a kapitányságtól, quietált hadnagy maradt volna, mert hadnagyfővel otthagya volt katonáékat, elment Párizsba festővé lenni. Tudjuk, a háború nem maradt el, Boromisza piktor úr letette kicsit a pemzlit, kardot vett kézbe. Ha csak festett volna 14-től 19-ig, nem tudom, hány vászonnal volna több az oeuvre-je s nem tudni, azokon a nem festett vásznanak mennyi láz ütött volna ki az expresszionista, szimultanista járványokból, vagy nyakasan maradt volna annál a naturánál, amire Nagybányán felesküdték; ez mind nem tartozik úgy a világra, mint a piktornépre; hanem a vakok, akik meg lettek vakítva, nézhetnének egyebet is a földön, ami általánosan ingerlő, ha nem is igényük a festészet; igen és ez a büszkének nevelődött magyar nemzet nem kéne, hogy lesse Angliák, meg Hollandiák kegyét és guszpusát, ha ez a kapitányság elmarad.

Boromisza úr buddhista hitet vett; húst nem eszik, szeszt nem iszik; különben szertartást nem gyakorol; körülbelül azt magyarázza Boromisza úr (a nagybátyja a katolikus egyház püspöke

volt), hogy a Buddha királyfi hívei nem vallást, inkább egy szépséges illemtant követnek. Olyan poétikus pár sort olvasott fel minap Buddha halála felől, egy tanító könyvből: két szálófa közé fektettette magát a haldokló Tökéletes. A két szálófáról virágosó hullott le rája s összekeverődött a mandarava virágjával és a szandál illatos porával.

Itt akar három esztendeig tanyázni a festő, emberek orcáit, lovak ugrását, fejek fordulatát, bikák kormát, ökrök szarva tegezét figyelni, meg kékségeket, barnaságokat látni földön, levegőben, árnyékokat, fehér, fekete napsugarakat.

Itt sétál mellettem. Az eget, a földi sötétet is festeni akarja, fössteni. Minket érdekelnek majd ezek a merő magyar hortobágyi képek; a megtért művészt nem izgatja kiállítás, chance... hajnaltól estig áll az álomban, a Természet és a vászontükrök között.

Félórában cserélünk egy szót. Csak a titkos lélegzését fogom el mindig, egy másik élő társamét. Nem vall az ember a másiknak ilyen magányos kettesben a sötétségben, némaságban. Élsz és meghalsz majd Te is. Most itt vagy mellettem, egyenesen, jársz, érzed, gondolsz. Ismerlek, ismersz. És mintha messze messze volna, örökre szórakozott valami ez, szinte eszmélhetetlen. Nem bírja a szív a felelősséget.

Jaj, te bolond bíbic, hát mi bajod neked? Ez már tíz perce legalább, hogy így köröz a sötétben, egyedül, mindig előttünk. Sír, siránkozik. Hallottak már bíbicet? Mindig ilyen síró. Vannak olyan vérszegény asszonyok is, egész életükben ami szavuk van, az panasz, mert a hangjuk olyan fogfájós. De ennek az árva madárnak ma valami története van. Gyereke vagy ura van oda, azt hívogatja, rívogatja.

Mink megemlítjük, megszokjuk, másfelé figyelünk.

Látszanak már a pásztortüzek.

Nemcsak juhásztorok tüzei: csikósok, gulyások, kondások tüzei.

Messzi, messzi vannak. Mintha csak a legszélén lobbannának a pusztának, fel, fel, oly néma, némító komoly csöndességben, köröskörül, amint köröskörül fordítjuk a fejünket.

Valami őszi ez, egyszerre.

Nem azt képzelem, hogy melegszenek, főznek ott a tüzek körül, szalonnazsír csepegtetnek, mesélnek, jókedvök van.

Olyant kell sejteni, hogy hallgatnak, gyászolnak, vad búbánatukban.

Máglyáknak tetszenek azok a ritka, nagy, túlságos vörös, méla, lassú táncú langallatok.

Összeolvastuk, kilenc tűz volt az imént összesen, most meg tizenegy a pásztortűz. A szellő mindétig úszogat, az csal meg, dugdossa a levegőben a tüzet.

Megyünk, túl vagyunk a tíz kilométeren, szikra fáradság nincs az ember térdein. Van itt valami varázs, mintha tengerben úszik az ember, különösen ha alkonyattal: úszni mély, csoda bíborságba, végtelenbe, boldog halálba.

Halódik, halódik annak a szegény látatlan fekete bíbicnek a rívása a hátunk megett.

Csend csak... most a gyenge, szinte beteg csengők hallatszanak már. Kettő, három egyszerre, onnan messziről, amonnan...

Ó, ezért meg kell állni.

Közelebb értük az éjszakai lefelé.

Hallga... furulya is folyt közé, egy sóhajnyi, nem hosszabb. Hallod még? én sem. A szellő adta, a szellő elvette.

De az andalító, szívgyengítő, szemlehúnyató, édes, alig hallatszó csengők szólanak, tétován, rendetlen, mindig több, messzebb is, még messzebb...

Vannak azok a babonás keleti honok, ott szólanak mindenfelé folytonosan a csengettyűk, az isteneik csillapítására.

Egy házsártos vadlibacsapat zónázott most át az égen. Csurom fekete volt a gyémántos csillagok alatt.

Eltűntek, megint csak azokat a fátyolos csengőket hallani.

Heverjünk le most már.

Nem így kellett volna, nem, barátom. Nem tenyérrel elérni, könyökkel esni, vállal elterülni. Hanem leborulni, térdel, szájjal, erre a Szentföldre.

A madárság

Sose hallottam, hogy egész nap így lármázzanak a libák. A jámbor fehér libák, kérem. Másutt késő ősszel jajgatnak ennyit a libaólban. Én nem tudom, mi leli ökigyelmöket. A szabadság a fejecskéjökbe szállott. Igaz, a végit nem látják itt a libalegelőnek. (Alkalmasint úgy fogják fel, hogy a Hortobágy pusztáját libalegelőnek rendelte a jó Atya.) Aztán itt libaól sincs, ahová éjszakára betessékelnék a libanemzetet. Jól élnek, mint Marci Hevesen. Ezek a libák, itt ni, a híd alatt, akik ülnek most a Hortobágy-parton, ez a hetven-nyolcvan darab, ezek a csárdás libái mind. Most ülnek, most aránylag csenddel vannak. De így is folyton mocorognak, hajtogatják hátra a nyakukat, be-beütik a csőrüket a tollújuk közé, azután meg köszörülnek a gyepen azt a lapos veres csőrt; vajjon mi értelme van ennek? Azt is hiheti az ember, hogy viszket az orruk; dehát csak nem tud ez a csontdolog viszketni? Sose hallottam. Kitalálhatták ezt a csördörzsölést unalom ellen. Rettenetes, hogy semmi, de semmi dolguk egész nap; vagy esznek, vagy mulatni muszáj nekik valahogy, gramofon, tánc, rumy, pletyka, tükör, rouge, ruhapróba, minden külső segítség nélkül. Az imént jöttek fel a vízből, leültek a hasukra. Egypáran még veregetik a vizet a szárnyukról, amelyiknek éppen ez jutott eszébe. Úgy kilenc-tizen mindig gágognak köztük; azaz cháchognak: chá, chá, mint a némák, mikor vitatkoznak, vagy mint a bonvivanok (ha délután fölszaladnak Pollatschek professzor úrhoz), rémülten, mikor a professzor a tükörrel a szájukba pillant, abba a piros pokolba. Meg fel-feltápáskodik egy liba külön, lehúzza a fejét és szétveti a szárnyait, csapkod vehemens mód, hirtelen elfeledkezik, így áll széttárt szárnyaival; mondhatom, olyan hatásos, mint a legdölyfősebb címerek hattyai, pelikánjai. Tréfán kívül, a Hortobágy libáiba valami szilajság keveredett. Némely percben kedvök jön versenyt futni, négynek, ötnek egyszerre; úgy megszaladnak, mintha tatár kergetné őket. Jelzem, semmi veszekedés, vagy veszély meg nem előzte ezt a vad futást; virtus az egész. Kérem, a tyúkok, jércék is csuda zajosan viselkednek itt a csárdaudvaron, meg a csárda háta megett, a trágyadombon, meg a kazlak körül. Naphosszat tanakodnak, perlekednek, mint azok az izgatott szegényasszonyok a IX. kerületben. Van ezek közt egy vörhenyes jérce, kopasz nyakú; pulykában nincs olyan méreg, mint ebben a bohóc jércében; fut, mint az eszeveszett, valami lehetetlen házsártos hangja van, akár az elromlott szirénának, folyton panaszra megy egyik nőegylettől a másikhoz, persze, visszakergetik. Úgy látom, sehol nincs otthon. Dülled a szeme, majd kipattan és a sovány, vörös nyaka kétszer olyan hosszúnak tűnik, mint a többi jércéké, mikor kapkodva fejét, szalad egyedül, akár a strucc. Most, hogy említem, sajnálom szegény bolondot azért a kopasz nyakáért, meg a békétlen lelkéért, de ha látom, elnevetem magam.

Maradjunk csak a libáknál. Most megint mozgalom terjed köztük... egymásután állanak fel (milyen tiszta a lábuk), mennek a vízre. Érdekes, itt a Hortobágy-folyónak eme részén tanyáznak mindig, a hídtól balra és itt kelnek a vízre, tán mert itt szabad a part, nádtalan, sástalan és a víz is mintha le volna borotválva; a hídon túl a víz felett csupa sűrűség sötétlik messzire; az a rész a vad madarak világa. A libák félnek oda menni. Élvezem, mikor a libák vízre bocsátják magukat. Mind a liba belémártja a vízbe az orrát abban a pillanatban, ahogy hátra tolta a két lábát a folyóban. Úszik, iszik. Ez is csak szokásdolog. Éppen egy kortyot iszik, szinte babonából. Olyan szép nagyok, szép fehérek ezek a libák, semmi zöld, piros meszelés rajtuk, mint a faluvégi tócsák libáin; egypár libának galambszürke szárnytollai vannak, isten tudja, ezek még tisztábbaknak hatnak, mint a tiszta fehér libák. S úsznak szép csöndesen, boldogan; ha nem ismernénk a hattyút, azt hiszem, a libát is igen hangulatos madárnak éreznénk. Gyászuk van minden két-három napban a jó libáknak: a réti sas fel szokott kapni egy kiválasztott kövér libát, ellebeg vele messzire, megeszi, csak a tollát hagyja ott egy csomóban a gyepen. Órák hosszat zokognak és remegnek a libák olyankor a homályos

hodályban, itt a csárdával szemben, mert oda menekülnek be, miután a sas lecsapott volt közibök. Kicsit kiábrándít, hogy a méltóságos sas ezeken a gyámoltalan libákon élősködik.

Itt őgyelgek a hídláb mellett, a puha parton; minden lépésem után varangyok ugranak be messze a sűrű gyékény közé, halálra rémülve tőlem. Sohase tudom értesíteni a békákat, gyíkokat, meg ezeket a finom sármányokat, akik most felröppentek és odébb állottak, hogy nem vagyok rossz szándékkal. Míg élnek, félnek.

A cipőm orrával odatapintok a vízre, hadd induljanak, terjedjenek a méla karikák az árnyékos vízszínen; ki nem szereti figyelni? Engem ezek a pillanataim mélyen, mélyen rezzentenek, ha így az alvó vizet érintettem, ha meggyújtottam a gyertyát (itt gyertya mellett irkállok este), meg néha, mikor észreveszem a talpam-adta nyomot homokba, hóba, meg ha elfújtam valami szösz az orrom elől a levegőn... arra neszelek, hogy élek, az élet tehetségét érzem meg magamban, egy emberi képződményben; érthetetlen hatalmakat sejtetek a birtokomban; íme, csak mocantam, csak egy fuvallatot tettem, csak nyultam a kezemmel s világosság támad, a földön bélyege keletkezett az én ittlétemnek; nézd, a hallgatag víz most gyűrűket enged, indulnak, örök törvényt tartva, mindjárt enyészni, elbűvölő ájulattal... csak a lábam nyújtottam előre gyengén. Ez mind álmélkodtató.

Olyan álmodozva hintálnak a körözésen belül a sulyom világos kerek levelecskéi a vízszínen. A napsugár, mint az ecset festegeti mosolyos orcáikat fehérrel, arannyal. Ez az apró kerek vízilevél mind külön fekszik a folyón, akár a pénz. Nem tudom, hogy szakadtak szerte, vagy hogy tartoznak össze. Teli s teli lepi a folyót a sulyom, legalább ezen a darabon, ahol a nádas kezdődik. A nádas kilométerekre húzódik tova, arra, amerről felől a Hortobágy folyó ered. Olyan sűrű, mintha csak össze volna ragadva benne mind a nád, mind a sás. Titkos ország. A rendkívüli madarak halk hazája. Nagyon elfogódva járok mindig ezen a partrészen, valahogy tolakodónak ne tartsanak a bujdokló, csendimádó szép madarak. Ez a szapora sulyom emlékéért költi az ázsiai, afrikai vizek csoda rózsáinak, szent lótuszainak. Ez csak levél, nem virág. Ez csak az alacsony származású sulyom. De nézd alvását, anda ringását, árnyát, fényét a víz felett, nem éppen olyan poétikus ez is, mintha botanikus sztárok hivalkodnának ezen a vízen? Nem lehet nekem ez a sulyom szent virágom, olyan, mint a lótusz? Ugy-e, csak a szívemtől függ?

Hát a szárcsa mikor kiúszik a nád alól, egy tucat együtt, merő feketén, így, ebből a kis távolból... nem moccannak, mintha halva, vagy alva úsznának, mintha gondolák indulnának a lagunán együtt, misztikus küldetésben.

Mindig, mindig inog a nád teteje, vagy itt előttem, vagy amott tovább; oly gyengén, gyengén tud ingadozni, olyan alig... némely percben csak úgy látom, ha erőltetem a szememet. A szellő, mely a nádaszt érinti, csak a nádasra tartozik az; sem az én orcám azt a fuvalmat meg sem érzi, sem a víz nem lebben alatta, sem a füvek, sem a virágok a parton nem rezegnek. Mink nyugton állunk, a szeizmográf pedig skandálja a földi remegést. Ilyen valami a nád örökös rezzenete. Elnézném így a csendben, a csendben, nem tudom meddig, alélatig. Olyan varázslatos valami szállja meg a hangulatomat: az, amit sokszor kapok, ha virágot, felhőzést, Balatont nézek. Megsejtem az eszméletlenséget, a hullámnak, a kibomlott rózsának, a megrekedt tündér felhőnek az eszméletlenségét. Hogy ezek mind aktívak, csoda művészetet űznek, igen, és nem tudnak maguk felől. Talán mégis álmodnak valamit mély álmukban, ittlétükről, az életéről? Szerettem csónakon betolakodni a nád közé, letenni az evezőket, ott maradni homályban, lebecsájtott fővel, mint a templomokban szeretnek egyedül lenni, emlékezni, vesztegetni. El is aludtam abban a nádi susogásban, pedig hallgatódzni bújtam oda, meg gondolkozni.

Amit hallok most az érzékeny csendben, egy-egy elvesző rívás, kurta halk gurgulyázás, finom, édes torokreszelés. Hol, hol vannak megbújva mind e hangadó madarak? A nádas közt

sötét este van. A nyugós rívogatás a bíbicé, a többi hangzat gazdája felől bizonytalanságban vagyok, oly fojtottan érik a fületem és fájdalom, tanulatlan is a hallásom. Azt a karcsú, fehér madárkát sem ismerem meg, aki most a fejem felett elnyilallott. Nádi rigó volt? A hangját nem kaptam, pedig hallottam már itt eleget; roppant szószaporító kis madár.

Egy horpadt, fonnyadt zöld patron feküdt a lábom előtt a puha vízparton.

Ó... megállottam, ezt az ünnepélyt nem akarom szétriesztani. Vagy húsz darab vízi csirke vonul a tiszta vízben, árnyékon, a nád magas fala alatt, hangtalan. Piros hold a homlokukon, a nyakuk, dolmányuk zöld, meg barna, a szárnyuk alatt palaszint viselnek. (Tudom, vízityúk a nevök; a Hortobágy népe vízicsirkének mondja, most ehhez tartom magamat.) Homályban úsznak, de napsütés dereng a tollukon, olyan szépek mint az álom. A lábaik zöldek a borult víz alatt, ni, milyen mélaságos ez, milyen alvatag... hosszú karmaikkal mintha zongorázni nyúlának folyton, oly lassan, ábránddal. A fejüket, azt a pompával pingált fejüket minden tempónál megbillentik, csakugyan hallhatnak valami Mozartot, én csak a drága fájdalmát kapom a szívemben. Díszbe vannak a vízityúkok öltözve; hiszen ünnep is van. A vízben, az égen, a mező végtelenségén.

Hétköznap csak a kultúrában van, a természet örök ünnep.

Elvesztek a meseszép vízicsirkék. Beúsztak a nádasba szembe, elmúltak. Csak meg akarták mutatni magukat az én nyalánk szemeimnek. Köszönöm.

A folyón még nyúlik mögöttük a hosszú, hosszú szárú V betű.

Vadruca, vadliba is van sereggel a nád közt. Most alszanak, vagy lustálkodnak.

Van bölömbika is, hogyne volna, ilyen nádas messze földön, messzi vízben nem utal ki néki Vass József. Most nem hallani a dudáját; tudnivaló különben, hogy igen csak éjszaka dudál, mint a szaxofonos néger. Sajnos, nem láttam bölömbikát, az úgy beleveszi magát ebbe a nádasba, mint a szegénylegények hajdanába.

Van a Hortobágy madárságában pacsirta, csalogány, seregély, sármány, ökörszem; dehát ezek, ugy-e, már nem a tipikus szárnyasai a Hortobágyinak; persze, van bagoly, ölyv, kábamadár, apró sikkasztók; nem érdemes szóba hoznom a varjút, csókát; akkor már a veréb is követelné, hogy ötöt is írjam ki a pesti lapban.

Igaz: sirály! Képzelték, hogy sirályok is tekeregnek a Hortobágy feletti levegőben? Én ugyan nem. Ide vándliztak a Tisza felől, erre a nyomorult potykára, kárászra, akik a Hortobágy folyóban sunyítanak. Doktorok, fiskálisok elmennek már az isten háta mögé praktizálni, szegények.

Hát a sirályt nem vártam.

De nem vártam a fekete gólyát se. Megmondom, nem is hallottam eddig felőle. Csuda madár a fekete gólya. Magasabb az általános gólyánál, legalább is még karcsúbb. Tiszta fekete gólya. Az orra, lábasára is fekete; legalább én annak láttam messziről, mert közel nem éri az ember: elrepül. Igen magasan szálldogál. Magában jár, vagy csak kevesedmagával. Nem emberkedvelő. A kéményre nem reflektál, tájékára se jön a háznak. A fára sem ereszkedik le. Megáll, messze a zsombék közt, néz, néz, meg se mozdul. Nem szokása a féllábát fölvenni, sokkal komolyabb. Azt hallom az uraktól, az egész világon nincs több vagy kettőszáz fekete gólyánál, ebből valami hatvan a Hortobágyon jár. Kiveszőben van... tán ez a gondolata, mikor úgy mered szórakozott formán messziről a fekete gólya.

A másik becses madár, akit pedig nagyba vártam, magyarok címeres ősi madara: a nemzeti daru; nem láttam eddig egyet se. Pedig van, husz-huszonöt lehet belőle, azt mondják a

pásztorok. Nincs szerencsém. Más részein kóvályognak most a Hortobágyon. Aki meg itt volna, oly mélyen bent mereng a nád közt, nincs gusztusa kísétálni.

A darvak, a darvak is pusztulnak. Úgy fogom fel, búsulnak, bánatukban múlnak el az után a másik Magyarország után. Darumadár... Nekünk Szoboszlón volt vagy három tollas zsidónk, azok mellett volt egy tollas parasztunk. Az a paraszt vállalkozó minden hetipiacon ott állott a Kisbika előtt, a kalapjába darutoll volt; de az csak a cégtábla volt; az üzletet a jobbkezeiben fogta, egy kék bársony kupak formát (persze fa volt belülről), abba lyukak voltak fúrva s azokba a lyukakba tűzte az az ember a gyönyörű darutollakat (emlékszem, gugás ember volt, a gugáját is megbámultam mindig). Azon a kék dombon olybá tűntek a hanyatló darutollak, mintha az ott szürke szomorúfüzfő volna. Szürke, puha volt az a sok finom farktolla a darunak, szürke, puha, mint a hamu. Ha egy legény hozzányúlt egy tollúhoz, az úgy rezgett sokáig. Öt pengő forinttól tizenöt forintig, húszig ment a darutoll ára. Híre volt, ha egy Karácsony-fiú vagy egy Cseke-fiú darutollat vett a hetipiacon. Volt olyan bokros darutoll, hogy borjút adott érte a gazdafiú. Afféle volt az a darutoll-divat, mint ma, hogy az urak aszerint tisztelik egymást, kinek milyen autója van.

Hallok még itt egy madárról; egy rózsaszín kis madárról; úgy mesélnek róla, mintha mese volna.

Huszonháromban sáska ette a Hortobágyot. A sáskára jött valahonnan meleg Ázsiából ez a rózsaszín madárfajta (nem kapom itt senkitől a nevét), az azután megette a sáskát. Olyan gazdag volt az ég evvel a rózsaszín madárral, mintha rózsaszín felhő lebegett volna a föld felett. Mondják, hogy rózsás árnyék esett a gyepre. Tán egy hétig tartott. A rózsaszín madár a sáskával együtt a tücsköt is kipusztította. Hírmondó is alig maradt belőle. Azért hallok olyan ritkán tücsköt a Hortobágyon.

Szép Hortobágy folyó, te is meg vagy apadva. Elszabályoztak a Tiszával együtt, kotornak, rontanak. A szárazság is rád esett az idén. Oly csendesen jársz a Berettyó fele, olyan lassú, lassú kanyarodással, mint egy régesrég, búbanatos nóta.

Csak a lenge nád álmodoz édesen fölötted. Minden szála hercegkisasszony, hallhatatlan bájos álmokat súg nekik az alkonyat.

Kis Gedeon

Miért örökítem meg ezt a Kis Gedeont?

Nincsen extra tudománya semmi. Se nem esett rajta valami kitüntető szerencsétlenség, amiért nyomtatásba kerülnek ismeretlen személyek.

Kis Gedeont itt láttam a Földön s pedig a Hortobágy füves földjén, szavát is hallottam, szemembe is mosolygott... szívemre rogyatkozik az emberérzés, akárcsak a fellegekkel rakott mennyboltozat.

Sokszor jelentkezik a belső részemben ez a szándék, nem tudom urát adni. Az, hogy e világon való jártomban följegyzem az úti naplómba mindenkinek a nevét, aki csak szembe jött velem és akinek a nevét megtudhattam. Aminthogy a hit szerint az angyal is beírja az égben a nevünket az ő tenger könyvébe.

Jövök a Kosföldön a botommal meg a Hattyúval, a csárdai komondorral és hát látok messziről egy töpörödött kis öreg juhászt földigérő gubában. Ott áll a nyáj mellett, baloldalt ül neki egy fekete puli. Nézik együtt a füvelő nyáját, meg se moccannak, csak nézik, mint két szótalan bölcs egymás mellett.

Közelebb látni, hogy az a kis öreg juhászember mellel a kampónak van dűlve.

Hát mikor odaérünk (a puli elébe siet a Hattyúnak), szinte elnevettem magam.

Kis bojtár ez, nem vén juhász.

Nem azért kicsi, mert öreg, azért kicsi, mert gyerek.

Köszön szépen, toszítván egyet azon a nehéz szoboszlai kalapon. (Pertlivel van az a tarkójára erősítve.).

A nagy kalap meg a gubaszőr közül pufók piros gyerekfiú feje mosolyog. De olyan piros, mint a számartövis rózsája.

- Ejnye, hát itt meg nem tellett nagyobb bojtárra?

Hosszítja a mosolyt, húzza befelé a fejét, nem tud hova nézni. Úgy szégyelli magát, mint az ágendás leányka.

- Kinek szolgálsz?

- Posta János bácsinak.

(Posta János bácsi, az, akinek olyan csavarintott hosszú bajusza van, mint a kos szarva. Különbözik majdnem mind a juhászgazdák olyanforma bajuszt nevelnek.)

- Hány esztendő vagy, kis öreg?

- Tizenhatba járok.

Ennyinek se nézné az ember. Olyan a képe, szeme, szava, mint az ismétlő iskolás gyereké.

- Osztán mióta bojtárkodol?

- Tizennégy esztendő korom óta.

- Hogy híznak tégedet?

- Kis Gedeon nevem.

Nem látni a guba alatt, mert az a füvet nyomja, csak a neszről tudni, hogy a gyerek összetette a két csizmasarkot.

- Hová való vagy?

- Újvárosra, instállok.

(Balmazújvárost értsd.)

- Édesapád micsoda?

- Édesapám földművelő. (Hallgat.) Volt édesapámnak ötven köböl földje, de most harmadéve csődöt kiáltott.

(Csődöt kiáltott: hallottál már ilyet, kisbojtártól!)

És utána a juhászka végével húz egyet a fűvön Kis Gedeon s megmondja:

- Elszegődött oszt béresnek édesapám.

- Téged meg kiadott Hortobágyra kisbojtárnak.

- Ki igenis.

- Szívesen jöttél, Gedeon?

Boldogan felel, csak így:

- Hát!

Látják, olyan intervjuházasat folyik itt, mint mikor a Színházi Élet nekiront Saljapinnak.

Nézek a kék porcellán szemébe, szeretem amit látok, amit képzelek.

- Órád van már?

- Még az nincsen.

Majd lesz.

- Mondjad, Gedeon, mennyi a te kereseted Posta János bácsi mellett?

- Kilenc juhtartás meg öt bárány, egy pár csizma, két pár fehér ruha, meg mosás. Meg pénz, tizenhat pengő.

(Eszteendőre.)

Meg az enivaló, meg a hálás, magától értetődik, nem is kell mondani.

Kisbojtárból nagybojtár lesz, bajusza lesz, akkor már harminc juhtartása lesz. Bojtárból számadó lesz, számadóból bacsa lesz, annál többje már senkinek nincs a világon.

- Tiéd ez a guba?

- Neeem, instállok. Posta János bácsié.

Hűvös délután van, eső volt, meg még most is nehéz az ég.

Vajjon a barackfa ágának nehéz a hó, vagy nehéz annak a tavasz virágja?

- A pulinak tudsz már parancsolni, te kisbojtár?

- C, hát.

Odafordul a kenyeres puli felé. Az a két hátulsó lábán ülve néz bennünket, a Hattyú odább jár cikcokban, a füvet szaglássza.

Megmondja a kicsi kisbojtár, hogy Posta János bácsi tanította be őtet a pulival való bánásra. A pulit úgy híjják: Cica.

A nyáj valami három lépést került odább, mióta tárgyalok Kis Gedeonnal.

A puli feláll s közelebb ül a nyájhoz.

- Hát a kampód, vetted?

- Kaptam. Egy bojtár adta.

- Nem bánod, hogy annyit kérdezlek?

- Nem hát, mér bánnám, instállom.

- Csak azt akarom még tudni, pipás vagy-e már?

- Á, én még nem! Majd ha bojtár leszek, pipálok.

- Várjál, hát káromkodni káromkodol?

Elneveti magát, a szeme is úgy mulat! és tiltakozva forgatja a gubaszőr közt a nyakát, sebesen.

- Még idáig nem. Majd megtanúlom!

Nevet, nevet, annyi kis fehér foga van, mint a napraforgó fehér magja.

- És azt is szeretném tudni, Gedeon, mit szeretsz legjobban enni? Lebbencset, vagy húst?

- Én, a tejet. A tej a legjobb ízű nékem.

Te ártatlanság.

Akkor is ártatlan leszel, kis Kis Gedeon, mikor majd káromkodol, mikor a fergetegben széjjel szalad a nyáj.

Itt sírdogál egy szegény ember

Idekint az ámbitus előtt, a csárda meg a kerítése közt, egy hosszú kecskelábú asztalnál egyedül, itt sír előttem ez a szegény kövező.

Vagyis burkolómunkás, tisztelet becsület!

A lábánál fekszik az asztal alatt a zsákja, mint a vizsla a vadász lábánál. Az asztalon áll a burkolónak a leborult feje előtt az a hosszú nyakas szűk kis üveg, amilyenben a két deci életet odateszik a korcsmában a szegény emberek elébe. Üres az üveg.

Úgy sírdogál, rídogál, mióta csak hallgatom, egyformán; kihagyásokkal, szórakozottan. A két karjára van esve a feje, a kalapja a haja tetejébe van felbillentve; tízéves módi, keskeny karimájú, lilásbarna polgári kalap; ezt a színt onnan lehet észlelni, hogy a szalag hiányzik a kalapról s a szalag helye még emlékszik a kalapszínre. A burkolónak a vörhenyeges bodor haja lebeg a homloka felett, akár a gyaluforgács az italmérő helyek falán. Meg-meggörgeti a fejét rídogálása közben a burkoló, oda is dörzsöli a karjára, mintha szemöldöke viszketne.

Ebédtelek itt az ámbituson. Fél kettő. Én is elég későn eszem, más rendes ember már iszik ilyenkor. Tessék csak benézni az ivóba, ha belátnak a pipafüsttől. Negyven-ötven burkoló szorul odabent. Mintha követválasztás volna. Van cigányuk is, összesen egy szál, az is burkoló. Úgy híjják, Zámbo. Ismerem. Mikor a kavicsot törí, az szebben szól, mint mikor muzsikál. Szombat nap van, a burkolók ebéd után bevonultak, készülnek a vicinálishoz, ki Hadháza, ki Csegére, ki Balmazújvárosra, haza, hétfő hajnalig. (Aki messzibbre való, itt marad, alszik szombat déltől hétfőig.)

Olyan csúnya lárma van az ivóban, nem hallom a kis boromat, mikor az üvegből a pohárba vágat. De ennek a gyászos burkolónak hallom a rídogálását; a mennydörgés alatt így hallom a szúnyogot.

Meghallom azt is, hogy felszepeg: jaj, istenem, azt mondja, avval sír tovább. Sír, rí; mintha el akarna a rívásán szenderegni. Nyel közbe keserveset, meg szipogatja az orrát; ez mind segédeszköz a sírás folytatásához. Olybá hallatszik, hogy nem is figyel a sírására, hanem gondolkodik azalatt, semleges dolgok felől. Valami tizenöt perce asszisztálok itt neki s úgy sejtem, már a múlt hét óta sír, már tavaly nyáron ült oda le, azóta mindig rídogál.

Én tudom, mi a baja. Az a baja, hogy burkoló lett itt a világon és nem fogja tudni a sír szélén utána mondani Bismarck hercegnek, hogy: szerettem, szenvedtem, éltem. Mert ez nem is szenvedett; a szenvedéshez eszmélet kell és kényelem, azt a döglődést, amit ezek az élettartam alatt tesznek, nem tisztelhetem szenvedésnek.

Ő azt hiszi, azért sír, mert nem adnak neki több pálinkát.

Kijön hozzá egy másik burkoló, ráereszti a nehéz tenyerét arra a porhanyó kalapra:

- Ne ríjjál már, mint a pendelyes, tee!

A síró burkoló felkapja az orrát:

- Ne macskázzon velem. Ne macskázzanak énvelem.

Roppant ideges. Reszket a keze. Odakap a másik burkoló felé, mintha meg akarná tépni a lajbiját. Az arrább lép, leútálja a síró embert egy nyámmogó áá-val meg vissza az ivóba.

Ejnye, már letette a fejét a burkoló. Szerettem volna, ha megnézik a képit. Sötét az, mint az olaszoké. Éles az orra, srégen áll az arcában, olyan mint némelyik szentjánoskenyér. Alig van homloka s az is mélyen beesett. A füle valami unalmasan szabályos; cimpája különben belefut

az arcába. Széles és kissé göndör pakombartja van, egyébiránt borotvátlan, úgyhogy tisztázni kéne, hivatásos pakombart-é az, vagy csak a hanyagság képződménye. Láttam ezt a burkolót cigarettet sodorni, Balkán dohányból. Le szokta húyni a szemét, ha megnyalja a papirost. Olyan fajta ábrándja van ennek az arcnak, mint a cirkuszi szolgák arcának, meg azokénak a véletlen alakokénak, akiket lát az ember óriás plakáttal sétálni az úttesten.

Van valami kis tremolós hangja, evvel szokatlan kuplékat énekel (minden este beül az ivóba), például ilyet: Debreczeni artézikut azért nem lett kész, mert a mérnök megnősült és szabadságot kért. Meg ilyet ni: Ördög vagyok, bum bum bum, pokol fenekén lakom, a hadházi sétatéren a szép nőket csábítom, a szép nőket bum bum bum.

Ezeket, meg más borzasztó illetlen dalféléket diktál Zámbónak, aki nem tud semmit a világon, csak a Banánhéjat. Zámbó a Banánhéjat húzza, ez a burkoló meg a kuplóját énekli, a többi vendég, pásztorok, meg burkolók, azok pedig magyar nótát danolnak; hát így mulatoznak.

Elmondom, hogy megy a burkolás, addig csak sírjál, te boldogtalan burkoló.

Hát valami cég felvállalja a hortobágyi műút burkolását; három évre van a munka előirányozva. A vagonok ideszállítják a nagyhortobágyi állomásra a követ, meg a kőport. Ekkorra már a kubikosok „megvágta a tükröt”, vagyis a kimért utat leásták tíz-tizenöt centire. Aközben a megyei útkaparók összeszedik a munkásokat. A szegénység közül, innét a Hortobágykörnyékről. Vannak ezek közt a paraszt napszámosok közt, akik már huszonöt-harminc év óta kövezők, azaz burkolók. Az útkaparók elizennek értük, ha munka van. Hát aztán ezek bevonulnak, saját csákánnyal, baltával, meg a személyükhöz tartozó nagy zsákkal. Testi ruha, kenyér, száraz lebbencs, szalonna, krumpli van a zsákban. Némelyikben furulya is, vagy harmonika. Szállásról, tűzhelyről, vízről, semmiről gondoskodva nincsen. Ott alszanak, ott főznek, ott tisztálkodnak ahol akarnak és ahogy tudnak. A földön. Ideszúrom, hogy el ne felejtsem aztán: csupa reuma mind ez a burkoló, még a huszonötéves legény is. Szinte szerencse, hogy egész nyáron nem engedhetik meg maguknak a dinnyét, sőt a körtét, szilvát sem; a nyers gyümölcs, azt hallani, árt a reumás szervezetnek.

No már most a léccel, zsinórral meghúzott útra kiszállítják szekereken a követ. Csupa otromba nagy darab kő ez. A szekerek deszkáit kihúzzák, a szekerek csak így leöntik az út mellé a kőseget. Akkor az emberek (a burkolók) először is nagy téglányokba rakják a leendő út mellett kétfelől a kődarabokat. Oly gondosan, pontosan, mintha a maradandóságnak létesítenék a művet; mintha ez a rakás legalább is szobor talapzata lenne majd. Messzire, messzire látszanak innen ezek a kőrakások, tessék: akár csak a farakások a vasuti vonal mellett. Alig vannak összerakva, még csak kezdenének összeszokni, simulni, rögtön elkezdik a köveket törni, formálni a csákánnyal, csak úgy nagyjából. Mert először is az alapkövezés jön a megegyenlített földre. A letett, összepásztított alapkövezetre jön a kavicssterítő. Minden második kőrakást apróra törnek a burkolók. Az alapkövezésnél, mikor leszedik a köveket, a kezök sebesedik ki a kövek élétől, a kavicsstörésnél a szemökbe kezdenek ugrálni a kőszilánkok. Valaha szemüvegök volt a kövezőknek, most ezt nem látni. Szegények lettünk; a szegények is leszegényedtek. Itt az ivóban akik zajonganak, majd mindnek véres a szeme. Most még a legelején vannak a munkának. A kavicssterítésnél tartanak, az se ment még egy kilométerre se. A megtört alapkövekből kupacokat gyűjtenek a kavicssterítéshez. Olybá tűnnek ezek a szapora kupacok, mint a koporsók. Mintha mind a burkoló egy-egy koporsót tett volna félre magának az út mellé, kétfelől. Egy alapkőrakás, egy kavics-kupac. Csoda rend. No. Mikor aztán kilesz a kilométer, akkor jön a zúzalékhintés. Annak a művészetnek külön munkásai vannak a burkolók közt, zúzalékhintőknek hívják őket. (A másik két beosztás: alapkövező, kavicssterítő.) Zúzalék az az apró kő, ami a kavicsstörésnél hull; azt is külön gyűjtik, formába lapátolják. A zúzalékkal behintik a réseket, lyukakat, amiket hágy maga közt a kavicssterítő. Azután jön a m. kir. henger, végigutazik végtelen lassan a kavicssterítésen. Utána

még kőporral szórják meg a kavicsterítést, hogy a legkisebb hézagot is jóllakassák. Legutoljára kap még a kavicsterítés egy vékony homokréteget, pár millimétereset. Közben locsolják a kavicsterítést. Mikor ez mind meglesz, a burkolók elmennek, életüket beburkolja a sötétség; autó fut a műúton, a trench-coatos hölgy odarakja a sapkás fejét annak az úrnak a vállára, aki a volantnál ül, belemerül a Hortobágy és a szerelem végtelenségébe.

Most még nincs autó, nincs henger, nincs homok, kőpor. Csak az alapkő, meg a kavics, meg a zsákok, meg a hozzájuk tartozó burkolók. Ez a tarcali kő rettentő kemény, oly magasra kapják hozzá a csákányt, mindig azt hiszem, a csákány felrántja magával a burkolót az égbe. Ezt a követ andezitnek hívják. Van a kő közt trachit is, még keményebb. Vulkanikus eredetű kőzet ez itt mind. A szőlőhegyekből veszik, tarcali, tokaji, egri, somlai hegyekből a burkoláshoz való követ.

Ez a kő, lám, ez is elaprózza magát; ki ismerne itt rá, hogy vulkánnak született valaha?

És nekünk azokból a szőlőhegyekből a bor jut, a burkolóknak a kő.

Szürke, szürke kő, valami kék borulata van, de szürke, szürke, unalmas, mint a sors és mint a szocializmus.

A sírdogáló ember még mindig sírdogál.

- Ne ríjjon már, hallja, csak kineveti magát mindenki.

Oda lépett mellé egy útkaparó, ez is jót akar vele.

A burkoló kis darabig hallgat, a szipogást is elejti. Az útkaparó leül hozzá a lócára. A burkoló odapillant rá; oly bágyadt apró szemei vannak, fel vannak ázva. Kihúzza a nadrágzsebből egy nagy szennyes kék zsebkendőt a burkoló, nyomkodja a szemére, darabosan, gyerekesen. És engedi a szavát, kezesen:

- Én ha bosszúmat nem tölthetem, akkor rívok, - azt mondja - én akkor mindig rívok.

- Nem való bajúszos emberhez.

- De nekem ki kell ríni magam, ha bosszúmat nem tölthetem. - És arra kapja a fejét az ivó felé. - Ehen van, itt van az ellenségem!

Most állott ki a küszöbre az ellenség. Ez egy idősebb burkoló, felvigyázó-féle. Három-négy ilyen vigyázó van beosztva.

- Ki a te ellenséged, te szerencsétlen ember?

- Maga!

Ez mindenkit lemagáz, aki tegezi. Megvetésből.

- Buta számár vagy te, kérlek. Mér volnék én neked ellenséged? Vigyázok rád.

- Vigyáz? Csak macskázni akar velem.

(Ezt cicázás helyett használja.)

- Hadd el már, buta számár.

- Taknyos embernek enged repetálni, nekem szégyenszemre kiveszi a kezemből az üveget, mikor Laci bácsi már kimérte a porciómat. Szégyenszemre kitoszigál engem a gangra.

- Gyenge ember vagy, neked nem szabad repetálni.

- Nem vagyok gyenge, kinek mi köze hozzá, milyen vagyok. Csak macskázni szeret velem.

A vigyázó már be akart fordulni, de méregbe esett, lelép a lépcsőre, kiabálni kezd:

- Mingy leköplek ott, még mindig ugatol?

Az útkaparó csóválja a fejét, megfogja a burkoló karját. Mert az felkapta az öklét fenyegetőzni. Az útkaparónak sárgaréz ellipszis van oldalt a kalapjára varrva; régi útkaparók jutnak eszembe, kiket elfelejtettem.

A vigyázó érdekesebbnek tartja az útkaparóhoz szólni:

- Tudjuk, hogy jóakarattól teszem, amit teszek velök, úgy segítsen engem a Szűz Mária.

A burkolónak potyog a könnye megint. Megtapogatja a zsebkendővel az orcáját, azután:

- Jézus Krisztus az én barátom, Jézus Krisztus nevével szólok, mikor látott maga részegen engemet?

- Mikor? Mikor csak odanézttem rád! Most is részeg vagy, te csúnya szerencsétlen ember.

- Nohát kifolyhat a szeme mindenkinek, aki hazudik...

Az útkaparó nem engedi tovább beszélni, a burkolónak saját zsebkendő kezét lökdösi a szájához. A burkoló könnyei szaporábban esnek, most nem is tud róluk.

A vigyázó pedig visszafordul az ivóba, ennyit szólott még:

- Ugathatsz, kutya, csak a harminc pengődet vidd haza.

- Jaj nékem, jaj, jaj, hun van itt nékem testvérem, Jézusom Kristuso - oho - hoom... - lepottyantotta már a burkoló a fejét az asztalra, csak egy karjára; a másik karját ott felejtette a derekán, mert elkezdte volt önfeledten masszírozni a derekát.

Ezek egész nap lehajolva dolgoznak.

Kötörés közt is megáll a burkoló, felhúzza magát, odatapogat a derekára, hátába. De csak éppen odatapogat, hajlik megint a csákánnyal.

Mert köbméterszám megy a munka; ki mennyit végez, aszerint fizetik.

A hídi vásár

Olyan szerencsém volt, éppen a hídi vásár előestéjén találtam ideérkezni, erre a második hortobágyi zárandoklatomra.

Naplementi borulat alatt megláttam már a vicinálisból, az ohatpusztakócsi állomást elhagyat, a Hortobágy mátai részén azt a sok-sok ekhós szekeret. Messziről olybá tűnt csak, mintha valami nagy legyek szállottak volna oda le a sárga virágos zöld legelőbe. Láttam azután mindjárt ilyen legyeket vonulni, de nem repülve, hanem úszva, mind egy irányba, Csege felől, Böszörmény felől, Tiszafüred felől, Nádudvar felől, Hadház felől, arra a hortobágyi csárda irányába.

Ekhós szekereket.

Csikók voltak a lőcs mellé kötve, a saroglya után is csikók jártak. Öt-hat csikó némelyik szekér körül. Más ekhós szekerek előtt marha sétált. Közbe-közbe uras kocsi futott, elhagyta a szekereket. Meg juhalkákat hajtottak ugyancsak arrafelé innen is, onnan is, a végtelen hortobágyi síkon.

Mi lehet ez a váratlan népvándorlás?

A mátai részen, látom, kifogtak mindenütt, a lovak szabadon hevernek, vagy legelésznek s ugrándoznak, hemperegnek boldogan, különösen a kis csidák. Az ekhók lakossága letanyázott a fűbe, ünneplős, sötét nép; pihennek, tüzelnek.

No, aztán az állomáson kisült. Holnap van a nevezetes hortobágyi *hídi vásár*, a legősibb magyar állatvásár napja. A vicinálisról is mindenki ide szállt le. Az állomásfőnök úr csupa láz, alig ér rá lekezelné. A sín messzire csupa vagón, teli jószággal.

Hát még a csárda, micsoda lázadás! Köröskörül szekér, szekér vastagon. Sűrű nép, alig lehet a csárda lépcsőjére feljutni. Cigánybanda az ámbituson, fáklya alatt. Cigány az ivóban. Harmadik cigányszó a sátorok felől hallik; öt-hat sátort látok hirtelen a nagy hodály mellett, a csárda előtt. Fúvószenekart is hallok, kettőt is, összefolyva. És fáklyalángokat, meg szekérnek, lónak, embernek tengerét. Sűrű zsvaj, gajdolás, sörszag, kolbászszag.

*

Hát elhelyezkedtünk valahogy, megyünk a helyzetet élvezni. Az ivóban a csárda előtt a hosszú kecskelábú asztaloknál már bekáfolt társaságok rugdossák felfelé a fáklyavilágba a karokat, a szétfutó ütemek felé kapkodva. Egy tucat alkalmi pincért látok ugrani jobbra, balra, mint a tücsköket, égbetörő sörökkel. Egy söröshordó csapon áll az asztalon, a lépcső alatt, dicsőségesen kivilágítva, mint a bálvány.

Lehatoltam a sátrakig. Lacikonyhák. Hatalmas sátrak, alig látni át a sűrű népet bennök. A sátor nyílásában tüzel a lacikonyha. Zajlik a zsír, dúlva fúlva sül a kolbász, a hurka, a lacipecsenye. Asszonyok lobognak a sütés körül fehérségükkel, piros karjaikkal, fényes orcáikkal. Rezesbanda mindegyik sátorban, a fenéken, homályban. Petróleumos fáklyák villognak, füstölnek a levegőben, gyertyasor ég üveg alatt a hosszú asztalokon. Bor, sör, szóda. Evés, ivás. A férfinép itt-ott már a nótánál tart. Az asszonyok hallgatnak, nézegetnek.

A harmadik sátor alatt már megnyitották a csárdást. Legjobban egy kék csikóst néznek, az a fehérreklis táncosnőjét elengedve magától, magosakat ugrik, a maga nyakát ölelgeti, a kalapja tűzoktolla rögtön tüzet fog a fáklyától, az a fáklya pedig a sátor mennyezetéről csüng. Vannak vagy kétszázan a sátorban.

A sátorok előtt pedig szorul egy-egy falka fiatal, aki egy pohár sört, egy pofa bort nem mer megreszkirozni. Kocsisok, hajtók, szolgálfiúk. Elkapnak egy-egy bolygó szoknyát, ott táncolnak a sátor előtt, egyhelybe szorulva, kurjongatva potyára.

Lovak nyerítenek közbe, ökör bög, számár jajveszékel; balták puffannak. Két sorban mindenféle verik a cölöpöket lefelé, kiabálnak, nem tudni kinek; most húzzák fel a mézes sátrakat a lacikonyhák mellé.

Rengeteg nép bukdosik a sötétségben, lábára hágnak egymásnak, kacarásznak. Ez séta akar lenni.

Jön egy virágos szűrös szép fiú, pipás; kétfelől beléragad egy-egy bubihajas községi lány, mindenki utánok néz; bementek a sátorba.

A sátrak előtt felsorakoznak a bénák, a vásáros bénák, koldulni. Versenyt rimáncodnak. Ha az ember hallgatózik, a pokol kakofóniáját élvezi.

Rudakat emelgetnek a homályosságban, szekerek zördülnek folyton közelebb, a rezesbandák minden sátorban egyszerre kezdik a Harminckettes baka vagyok én című nótát, jazzre szedve. A hold ragyog, mint a fényes rézfokos feje. Távol a nyílt pusztaszínén minden percben több tűz lobban, az ekhók sűrűn, oly babonásan lappanganak az éjféli fakó kék falán. Elájul a fülben minden zenebona, az a kép vízió, ezersztendős rege: a Magyarok Bejövetele.

Éjféli délibáb.

*

Egy porció tájékoztatóval tartozom.

A hídi vásár azért hídi vásár, mert emellett a méltóságos kilenclyuku hortobágyi híd mellett tartják. Tartják pedig olyan nagy idők óta, hogy azt a legvénebb juhász számadó se tudja megmondani. Talán már a török világ óta. A Hortobágyon nevelt csikó, a Hortobágyon hízott ökör, a Hortobágyon gömbölyödött birka volt a legkapósabb mindig a magyar földön. Minden esztendőben megtartják ezt a hídi vásárt, június 20-án. De csak ha csütörtöki napra esik a dátum. Ha nem csütörtök, akkor 19-én vagy 23-án tartják, azon a csütörtökön szóval, amelyik a legközelebb van a huszadikához.

Most az idén, azt hallom, 7-8 ezer darab állatot hajtanak fel. Tavalý még duplája hajtódott a vásárra. Régebben, háború előtt ötször ennyi, hatszor ennyi.

Debreczeni gazdák, meg egész Hajdú megye gazdái, akiknek itt nyaral a marhájok a Hortobágyon, felhajtják az állatot a hídi vásárra. Heves megyéből való gazdáknak is van marhájok a Hortobágyon. Vásárolni pedig az egész országból jártak birtokosok, gazdák, kupecsek. Bécsből is eljöttek a kereskedők a gyönyörű magyar marháért a hídi vásárra.

Már egy tucat autót is láttam a csárda előtt késő este, ezek kupecceket hoztak Debreczenből, Böszörményből, másfelől is.

Vagyis most már reggel van, most már hatvan-nyolcvan autó szorul a csárda mellett. Mint este, Tarján mögött a szigeten.

Reggel hat óra.

Ragyog a sokadalom a tükrös nap alatt.

Már éjfélután 2 óra óta folyik a felhajtás.

Vagy 15 hold a vásár területe, körül és belül korlátokkal, szép rendben.

Folynak befele a szekerek a korlátok közé mindenfelől, szüntelen. S jönnek, a debreczeni országútról, meg a hídról, meg jönnek, jönnek a Hortobágyon át még mindig az ekhós paraszt szekerek s hajtják az emberek az ökröt, a tehenet, a lovat, a birkát, a disznót, nem lehet a felhajtást belátni. Kolomp, csengő, zörgő. Bögés, nyihogás, bégetés, rőfögés. És hozzá cigányzene, rezesbanda. A sátrakban, meg a csárda előtt. Az ámbituson vakon és izzadtan rángatja a banda azt a bizonytalan szapora nótát. Mintha megveszett volna az a banda. Éppen úgy isznak, acsarkodnak az ivóban, meg kint a lócákon az emberek. Akárcsak ezért jöttek volna olyan messziről.

Csendőr, minden lépten-nyomon egy féltucat, csörögve, csattogva. (Két borotvált bajuszú csendőrt láttam, először az életben.)

Finánc, annyi finánc, hogy ijesztő. Nem képzeltem, hogy ennyi fináncunk van Kismagyarországon.

Hellyel-közzel a hangulatos hortobágyi mezőrendőrök, szürke vászonruhában, kardosan, világoskék kemény sipkával. A hajtókájukon arany búzakalász. Ők tartanak rendet a korlátok között a felhajtásnál.

Tisztek a sokadalom közt, diáksapkák, gazdászkalapok; a gavallérok, diákok, tisztek jobbadán csak érdeklődésből vannak itt. Hölgyek is vannak velük. Itt sétált Juszko festőművész is, tanulmányoz. Motorbicikli hortyog, két szilaj ló megszalad tőle.

Az állatok végtelenje a korlátok közt. Még nem voltam odabenn.

Megyek az egész vásárt átnézni, ami a korláton kívül épült. Szekértábor közepett. Ókori.

Az első, legkülső árussorban cukorkás sátrak sorba.

Második sorban: cserépedények. (A műipartól megijedt a népipar: most csupa gyáva pasztell-színekkel mázolja a tálakat, csecses korsókat, tányérokat, szilkéket, ibrikeket.) Itt árulják a szitát, meg a kefefélét is.

Harmadik sor: ágseprű, cirokseprű, egész fonott ágkerítések, favillák, kapa-kaszanyelek, gereblyék stb. Kerekék, löcsők, szekérrudak. Targoncák, tehénfejő székek.

Negyedik sor: patkó, zabola, vas-lábak (főzéshez), borjuörv, béklyó, kalapácsfejek, zabola, kapuvasak, kútostorra való vas, baltafejek; patkók embernek, lónak; szegek, pántok s minden nyersebb vasapróság, amit vadkovácsok produkálnak.

Ötödik sor: ivó-csobolyó, veder, dézsa. Ökör nyakába való járom. Meg tézsla. Favilla. Székek, ágyak, asztalok, bölcsők. Létra.

Hatodik Sor. Zengő világ. Kolompok, némelyik mint egy pápista harang. Csengők, lónak, csikónak. Zörgők, kos nyakába, kis csikó nyakába. Hortobágyi lovak nyakába. Fokosok, magas nyelükkel, csomóban. (4-8 pengő egy szép rézfokos.) Ugyanezen sorban fésűs, késes és egy pár bazáros.

(Ez az összes sor mind keservesen panaszkodik az ember kérdésére: egy krajcárt nem lehet a mai vásárokon árulni. A fuvar Költség nem jön be!)

Hetedik sor: turó, tejfel. Meg gyümölcs: cseresznye, pöszméte.

(Másfelé egész sorok árulnak gyümölcsöt.)

Nyolcadik sor: rőfösök.

Kilencedik sor: kötelesek, roppant érdekes portékával. (Rég nem érzett kötélzag, fojt.)

Fagylaltosok, vízárus asszonyok mindenfelé járkálnak a nagy szenzációval.

Tizedik sor: magyar szűcsök. Guba, suba, ködmön. Gyönyörű portéka; nincs egy lélek, aki venne valamit. Háromszáz pengő egy fejedelmi varrottas irhás suba. A vásáros paraszt szűcs fölveszi, hajbókol előre-hátra benne, úgy lengeti a nehéz subát, nézze, tekintetes uram, milyen bősége van ennek a subának. Gyönyörű, virágos szűrök. Száztól kettőszáz pengőig. Ma reggel 8 óráig nem jött vevő. Szeredások. Kurta varrott, hímes női ködmönök. Világdivatot lehetne verni velők!

Tizenegyedik sor: csizma, cipő, papucs, bocskor. Jóféle friss bőrillat.

Tizenkettedik sor: magyar ruha. Úgynevezett magyar szabók sátrai. Alig van zsinór, pityke. Szegénysorsú, parasztikus munkásöltöny jobbadán. Még két sor magyar ruha, német ruha.

És még egy sor: szíjgyártók. Ez a legszebb.

Most egy sor női ruha. Rékli, szoknya. Nyári kosztümök. Kombinék. (A parasztlányoknak tartják? Igenis, kérem, miért ne?)

Most jön egy széles sor: szekerek. Kasok. Saroglyák. Ülések külön.

És két sor kalapos-sátor. A szalmakalap, úgylátszik, a nép közt is kiment a divatból. Nincs.

Most a korlátnál vagyunk.

Már átal is bujtunk.

Egy pejkanccára alkusznak, a gazdaember meg egy kupec. Álljunk meg csak.

- Kilencven, mondom, többet nem mondok! (Emeli parolára a kezét a kupec.)

- Száztíz, uram, kár a tüdőér!

- Kilencven, oszt mehetünk a rötyögőbe! Belecsap erővel a gazda markába.

(Rötyögő: a sátor, a rezesbandáról.)

- Nem kell, uram, a bor, nem kell már bor, csak az ára kell a lónak! Százöt pengő, vesszek meg, ha kevesebb.

(Ő is belecsap a kupec markába. Én ki nem állnám.)

- Ne tegyen már tönkre. Nincs itt haszon, csak egy liter bor lett volna. Csapjon már ide, oszt' írjuk a passzust!

Megint paroláznak. Azt hinné messziről az ember, értik egymást. A gazda hadarva szól:

- Kétszer nem beszélek, egyszer beszéltem.

Úgy alkusznak, mint a színészek. Előre készen van minden szó, a tavalyi vásárról, a tavalyelőttiről.

*

A további korláton belül ökörvásár folyik. Igen csendes. A gazdák, a kupecok (cigány kupec is van) huzgálják, feszítik az állat hasán a húst. Elmennek távolabb, úgy vizsgálják az ökröt. Visszasétálnak, vagy másik ökörhöz lépkednek.

A lóvásáron is, az ökörvásáron is sétálgat egy-egy nagy táskás ember. A Vásárpénztár emberei. Pénz van a táskában. Kölcsön, megbízható vevőknek, ha elfogyott a pénzők. A kikötőkben így járkálnak a bankok alkalmazottjai, váltópénzzel.

Egy tehenet lefognak; utána akar menni a borjúnak, most adták el mellőle.

Nyújtja a nyakát, kimondhatatlan bánattal bűg a szőke boci után.

A juhok a másik korláton túl, falkánként össze vannak bújva.

Reszketve reszketnek. A melegtől is reszketnek, mint mikor fáznak. Rídogálnak. Ha az ember itt mászkál köztük, minden lármát elaltat az ember fülében ez a szapora birkazokogás.

Egy kis bárányt hat pengőért adott el a gazdája. Tizenöt kilós bárányt. Egyet a falkából, nem többet. Nincs vásár.

- Kétségbe kell esni a magyarnak, kérem, - ezen szavakkal tette el azt a hat pengőt a kisbúkszába.

*

A csárda oldalánál két hosszú sor autó. Legalább ötven darab. Egynéhány kíváncsi gazda-ember ott ögyeleg az autók előtt. Megáll egy villás bajuszú, barna bársonynadrágos gazda egy kocsinál, tapogatja a kocsit, szól valamit a soffőrnek...

Nézzék már: mintha kupec volna, autókupec.

Nem is olyan nevetni való; lehet, a jövő híd vásároira felhajtják csakugyan az autót is (úgyis kimegy már a divatból a ló), a kupecek majd odalépkednek, kinyitják a motort, úgy mint a lónak a száját kinyitották és aztán odavetik az autós gazdának:

- No, hogy adná, földi, ezt a kehes gépet?

*

A fényképészsátor előtt lármázzák:

- Tessék, tessék, sor kerül mindenkire, míg a kép elkészül, hallgatni lehet a rádiót, hogy mi ujság Pesten.

(Rádió nincs, azt sejtik, ugy-e.)

Meglepő, hogy nincs ringlispil.

Se hajóhinta.

A ringlispiles, meg a hajóhintás végleg elvesztették a hitüket.

*

A régi híd vásárokkor vér folyt.

Most a bor is alig.

Az este még nagyba mulattak, a csillagok jó reménységet sugalmaztak.

A reggeli nap megvilágította a vásáros nép előtt a helyzetet. Nincs pénz.

A lacikonyhákban csak a rezesbandának van jókedve. Az emberek csenddel vannak, egy pár gyenge részegyet leszámítva.

A cigány az ámbituson még egy percre se hagyta abba. Úgy rángatóznak, mint az automaták. Az arcukba nézni irtózat ezeknek az eszméletlen hangászoknak. Azt képzelem, nem is tudják már abbahagyni, soha, a haláluk után se!

Egy csonkakarú vén ember most gyűri fel a kabátujját. Most ért ide, szegény, tíz órára. Most rendez kirakatot.

Már kántál ő is a többi mellett:

- Sajnáljanak egy szerencsétlen nyomorultat, kezeiket csókolom...

Szerencsétlen nyomorultaknak jó vásár, rossz vásár, semmi belátásuk. Itt állanak, várnak, várnak...

*

Csak ezeknek a betyár hortobágyi csikósoknak van jókedvök. A Hortobágy hadának mulatság a hídi vásár, ők nem seftelnek.

Sátorban, sátor előtt, mindenütt táncol egy csikós. Ha nő nem akadt, másik csikóssal, vagy magában. Fölvették mára a tiszta cifra szűrt.

Egy siheder csikósbojtár föltette tréfából a tűzoktollas szoboszlai kalapját ott egy polgári kisasszony fejébe.

Pompás volna női kalapnak, komolyan!

*

Meséli a főállatorvos úr, hogy vagy hatezer felhajtott állatból ezerhétszáz darab kelt el. Gyenge vásár volt.

És hogy nézzem meg mégegyszer ezt a csuda sokadalmat, délben elkezdenek sátrat bontani, befogni, széledni... három órára úgy elvész ez a kukullórium a csárda elől, mintha csak álmodtuk volna. S mereng tovább a csendes, tiszta Hortobágy.

Ünnep

Tegnap nem volt itthon a Csend.

Ma reggelre megint ünnepre keltem. A hortobágyi puszta bántatlan tiszta Mindennapjára.

A Csend, mint finom csipketakaró pihen a véghetetlen kerek gyep fölött. Olyan finom csipke, hogy láthatatlan.

Nyughass, te Hattyú kutya, ki megint úgy indultál tétova sétára velem, mint a tavalyi reggeleken, ne vinnyogj; tudom, mehetnél, de kérlek nyughass egy percig, míg idedülök a kőhíd párkányára, köszönni szememmel, szívemmel némán a szabad földnek, néma szerelemben, néma boldogságban.

Ó, olyan békesség lebeg a Hortobágy füve felett, amilyen az égben sincs, amelyet az isten is csak szeretne.

Az Idő, mint óriás pásztor áll a puszta közepében, a kampónak dülve mereng fű, víz, jószág, ember felett, szálladozó madár felett; gondolatjai azok a felhők odafenn, amelyek mennek, mintha maradnának és múlnak, akár csak álmodnák magukat; mennek, múlnak, elmúltak, az álom is álommá leszen.

Ez a messzi-messzi kolompszó, ez az álmodó Idő óraütése.

A télen hányszor édesgettem a fülemben a hortobágyi kolompot, az étteremben egyedül, a kés fokával ütögetvén halkán a kiürült boros poharam; meg a hortobágyi zörgőt, a pohár feketémben kalimpálva a kávéskanállal, behúnyt szemmel... ó, de jól esett mindig.

De jól esik, de véghetetlen jól esik széjjelnézni; alig állok meg, hogy hangosan ne szóljak; nem tudom micsoda ígét szólhatnám, nem tudom, a szívem dobogását még az édes anyanyelvemre se tudom fordítani.

Ti magános itatókutak, ti halovány, elrévült szárnyékok, ti halmok, amelyek azon a tulajdon helyen dagadtok, ahol tavaly s mintha a föld melléből felbújt szívek volnátok, ti pásztor-kunyhók, ti kis árva kunyhók, olybá tűntök, mintha csak kutyaólak volnátok és olybá is tűntök, mintha világtól elvált szentek hajlékai volnátok: ríhatnám és nevethetném a szeretettől, hogy végigcsókol megint a szemem pillantása. S te Elep alatt hullámozó habos délibáb, ó, mintha csak te örültél vón meg nekem, nem én neked, olyan lelkendezve gyöngyözől közelebb... nem én kiáltottam ezt a riadt vad érthetetlenséget? nem: a hátam megett, ott a sűrű nádas közt kiáltott most egy rekedt vízi madár.

Ó, teli s teli az üres Hortobágy, teli fűvel, virággal, élettel, illattal.

Teli van égtől földig, teli van istennel.

Olyan ízzel lélegzem ebben a néma tisztaságban, mintha tengeren lennék. Nem is nagyon csudálnám, ha a horizonon egyszer csak szembe tűnne egy nagy halovány vitorlás hajó.

Te gólya módra előszálló gólya, te, te gólya, kinek külön neved nincsen, te gólya madár, ki most mind a gólyát jelented nékem, meg a szabad ég valamennyi szárnyas teremtményét, köszönök Neked is a szemem friss fényével, az arcom mosolyával. Én nemcsak egy élőlény vagyok, én az élet vagyok, én gólya is vagyok, tudd meg, én fecske is vagyok, én mezei egér is vagyok, a fű is vagyok, meg a tövis a gyep közt, meg a megszáradt göröngy is vagyok én.

Lelkem, lelkem, itt az égígérő tisztaságban mosakodjál meg te, a fényes meleg szeretetben törülközzél meg te.

A juh

Erre vetődtem, a Karika Bernát juhászgazda tanyája elé.

Sovány nádkarám; mellette kicsi fehér ház, amilyent a gyerek rajzol.

A ház előtt rucaól: nádból vont kúp, a hegye megkontyolva nádbokrétával. Ha nagyobb volna, beválna tatár khán hadisátorának.

Azért ilyen gömbölyű a rucaól, hogy a harapós szelek elcsússzanak rajta.

Ez a juhásztanya.

Messziről alig veszi észre az ember, bele-bele sikkad a rezgő levegőbe.

Mi van még itt? egy fejőágas az ól előtt, a fokaira csuprok vannak akasztva. Egy kimosott ing is szárad rajta.

És a fecskesárból rakott kunyhó előtt elkerített hely, ahol fejni szoktak. A kerítésből kiáll két karó, a két karóba belé van húzva két ócska csizma. A juhász fejőcsizmája.

Ez a két fakó csizmafej az ég felé, nézd el, nem olyan, mintha valami totem volna az indián tanya előtt?

A vendég üdvözlésére elővágtáz két kutya, az egyik zsemlye puli, a másik valami szarkaszín keveredés; úgy jönnek az emberre, mintha szét akarnák szaggatni. Elég, ha lehajolunk, mintha követ akarnánk fölvenni, rögtön elkanyarodnak. A bojtárfiú riad már utánuk: Zsubrik, Piske, tee!

Még ugatóroznak, de már nunyítják a fejüket, szimatolni kezdenek. Mindjárt le fognak barátkozni.

Elébe sétál pár lépést az embernek a vadrózsa képű, szőszke bajúszos fiú, jó napot mond, a kalaphoz nyúl, bemutatkozik előre, mint Karika Gergő.

Én is megmondom, ki vagyok; arra kalapot billent újra:

- Isten éltesse.

Így szokás önáluk.

Az öreg Karika Bernát, sajnálatomra, nincs idehaza, bent jár a pusztában a nyájnál, valami számadás végett.

Itt csak egy falka juhót találok, vagy hetven darabot. (Bocsánat: hetven személyt.)

Pihennek együtt a karám enyhelyén.

Nem tudom, miért kell itthon lenniük, fejés hajnalban van meg estefelé; betegnek se betegek, mint látom, szebb volna tán, ha a szabad mezőben sziesztálnának.

Azt mondja Gergő: csak hogy a juhásztanya ne legyen bürge nélkül.

Bürge: vagyis birka.

Én, ha megengeded Gergő, juhót mondok, juhót nézek, juhót érzek a bürgédben. Jobban esik a puha, folyós nevén tisztelnem ezt a legszelídebb állatot itt a szemem előtt. Azt is tudom, hogy egy rész juhót, a meddőt, cangának hívják. Szóval nekem csak juh marad.

Egy hangot nem hallani a delelő falka közül. Hever és álldogál juh, bárány, meg ürü (örü) vegyesen.

Kérődznek.

(Éppen hogy egy-egy percben megkottyan az ürök harangjának a nyelve.)

Csuda, hogy ez a gyenge szájuk el nem fárad a mozgásba.

A kérődzés hangtalan, hangtalan.

Össze vannak húzódva a leghűbb testvériségben.

Nézek, nézek a juhok közé, a csendben elfogódva. S visszanézegetnek ők is a szemembe, szórakozott híg szemükből. A szemök golyója sárgás borostyán.

Ők is látnak engem, mint én őket. Mit láthatnak bennem, micsoda sejtésük lehet felőlem? Semmit nem jeleznek ezek a merengő szemek, semmitse.

Nem álmodják, hogy jóakarattal cirógatom a hátukat, mint a legbársonyosabb cilinderkefével; hogy részvéttel kenegetem őket, mint olajjal a légycsípés ellen; hogy megindultságom felhője száll le rájuk; hogy szellőcske birizgálja a gyenge rózsaszín orrukat, megnyisszantott fülüket és fényes napsugár olvassa a gyapjújuk szőrét: szeretetem. A szemem nyíla benne ragad az irhátokban, a lehelletemből itt a levegőn át belé vergődik valamicske a ferdén nyílogató szátokba, ti Jézus ebei, gyermekek védenecsei, gyöngék gyöngéi, ártatlan juhocskák.

Egy kéthetes kis bárány, ni, alátérgepel az anyjának, szopni. A farkincáját rázza, de úgy, mintha villanyerő rázná ezt a kurta bárányfarkot. Ugrándoz hozzá a hátulsó két lábán. Táncol. Örömében.

Az anyajuh állja, kérődzik, meg nem mukkan. Még csak nem is pislog tőle.

Gergő azt mondja, hogyha a farkas elkapja, akkor sem mukkan a juh. (Hanem hogy hogy reszket, azt képzelhetni.)

Akkor sem mukkan, mikor fejk, meg mikor hátbavágják ha kifejték a tejét, hogy eriggy tovább! És akkor sem ad egy mukkanást se, mikor a fülébe belecsipkézik a jegyet.

Az ilyen kedves szopós bárányt gyermekded báránynak híjják a juhászok.

Különben *jerke* juhászati nyelven a növendék bárány. És ezen nevekkal babusgatják: ihocskám, möndölém, möndölécském. Ugy-e, hogy szép.

Másik pici fehér bárány a fülét mozgatja. Az egyik fülét. Most tanulja.

Egy juh elúnta a fekvést, feltápázkodik.

A másik juh meg most heveredik le. Először a körmével megkaparja a földet. Éppen csak hogy jelzi a helyfoglalást. („Keresztet teszen” - így magyarázza Gergő.)

Ez a halk mozgás folyton foly, hogy egyik juh feláll, a másik lefekszik. Amelyiknek vele van a báránya, az a bárány is habozás nélkül lefekszik az anyajuh mellé s odahajtja a fejét az anyja gyapjára.

Többen lengetik a fülüket erővel; talán a pimasz kis cece bántja őket.

A fülek különben a kérődzéstől is mozognak.

Egy juh elkezd rázni magát. Másik is rákezd.

Most veszem észre, némelyik hogy konyítja a fülét lefelé álltában, fektében. A félfülét. Mintha huncut volna.

Gyapjok, akár a havas hegy gerince. Olyan is, mint a föld: repedékes. Meg olyan is, mint a Hold felülete, a csillagászat fényképein.

Egy hónapja nyírták ezeket a juhokat. Most olybá tűnik a testök, mint az intéző urak bekecse bélése. Azelőtt persze guba volt.

Csodálatos, hány meg hány híres juhos festményt láttam, múzeumban, magángyűjteményben és most például azt nézem, hogy nem olyanok a juhok, amilyeneknek a mesterek pingálták.

A kifejezést a képükön, az életet, az egyéniségüket, nem emlékszem, hogy így megkaptam volna a pikturában. Meg a szájuknak, az orruknak, a szemök tájának, a szarvas juhok szarvának ezt a véghetetlen kényes sárgállását, fehérjét, rózsaszínezését.

Gergő sógor avval imponál itt nekem, hogy azt mondja, ő minden birkáját megismeri, állásáról, járásáról, képiról. (A pásztorok mind sógorolják egymást a Hortobágyon.)

Némelyik juhfej tehénre, némelyik szarvasra, némelyik emberre gondoltat.

Onnan bámul rám, ni, egy álmos juhfej: afféle, mint a Prudhon rokokó udvaroncai, parókásan.

Régi osztrák főhercegek arcképei is eszembe jutnak egy-egy juhfejről.

Az az ürü, tessék, amelyik oroszlánná van nyírva (a harang miatt hagyták meg a nyakán a gyapjút, hogy ki ne kezdje a bőrét), az a nagyfejű, kegyes ürü Mária Teréziára emlékeztet. Pardon grácia.

Minek éltek ti csendes francia nemesek és ti szelíd főhercegek, akik nem tudjátok az életet mulatsággal kibélelni s ti többi juhok, akik csak juhhoz hasonlítotok? Miért születtek, miért lélegzetek, miért túrtok ti ezen a világon, miért vagytok ti itten.

Én tudom. Jóságból, csupa jóságból.

A kedvemért, hogy lássam őket, mint a virágokat. A kedvemért, a kedvedért, húst, tejet, túrót, sajtot, gubát, bekecset meg angol szövetet adni, meg sportharisnyát. Meg húrt a hegedűre...

Az a sejtelmem néha, hogy az állat magasabbrendű teremtmény az embernél. Én nem bánom, ha kinevetnek.

Egész éjszaka esett az óhajtott eső, még reggel is hullott. Most délfelé vagyunk.

A fellegek még fenn legelnek az égen köröskörül, köröskörül. Ezen a véghetetlen kerek égen, le a Hortobágy határáig, mindenütt. Sötétkék az enyhe kéken, meg viola, meg selyemszürke felleg. De a napfény titkosan mosolyog a földre, ezüstösen, aranyosan.

Olyan az ég csuda fellegesen, olyan, mint maga az égi kegyelem, a földre bocsájtkozó.

Elszorul a szívem.

A kis rucák, azután meg Rózsika

Szarvas Péter bojtár, Szarvas Ernő bacsa fia (és bojtárja), most fejte meg az apja juhait.

A juhfejes a kunyhó mellett történik, az esztrenga előtt, így alkonyattájt. Az esztrenga kerítés, abban várákznak a fejős juhok; egyenkint bocsátja ki az ajtón a juhot a tanyáskölyök a fejőjuhász mellé. A juh megáll, engedelmesen széjjelteszi a két hátulsó lábát és aztán sitty, si-i-itty, egy pár hosszú húzással lecsalta a sajtárba a juhász a tiszta sárga juhtejet. Olyan kicsi kis zsámolyon ül a fejőjuhász, amelyik a földig meg van lécelve keresztbe, hogy a juhnak a körme belé ne akadjon. Valami kedves kis alkotmány ez!

A sajtárt bevitte a kunyhóba a juhász, megy a kúthoz, megmossa a kezét.

Hát éppen most értünk ide bolyongásunk közt Boromisza Tibor piktor urral. Szarvas Péter jön a kúttól, lógatva a személyéhez tartozó két nyers, vörös kezét, olyan vöröseket, mint a megkapart tehénrépa.

A nyáj ott terült a kút mögött.

Olyanok a juhok földig hajlott fejökkel, hangtalan, olyanok így sűrűn, mint a megbánás, mint a vezeklés.

Olyanok a juhok, lépvén, legelvén, mintha kereskednének a földön, keresnének valamit, nem tudom mit, de nem csak a füvet.

Ha kicsit oszladozva vannak, akkor ezek a görbe barna juhok egyenként olybá tűnnek, mint a Korán betűi.

Nem a juhokról óhajtok most beszélni, se nem Szarvas Péterről, inkább Szarvas Péter nagyanyjáról, mert itt ül az öreg asszony, mákszín ruhában, ugyancsak olyan picurka fejőzsámolyon az esztrenga mellett. Zsebbeli kendőt nyom a balkezában összehajtogatva. Mert ő most látogatóba van itt az onokájánál. Nádudvarról jött, vásárnapolni. Most szombat estefeje van, itt marad a nagymama hétfő hajnalig.

A nagymamát hiába nyomkodtuk gyengéden visszafelé, mégis csak felkelt a fejőzsámolyról kezét adni.

Nagymamának, lám csak, bajusza is van. Vagy egy tucat szála van, olyan, mint a vas, olyan szúrós. Azért fenyegetőzik ott az ajka felett, hogy nagymamának ne merjenek már a hamis férfiak csókot adni, mert nagymama hetvenöt esztendő.

Olyan érdekesen szól nagymama, úgy mondja, hogy: legelé. Meg azt mondja: ünneplé. És aztán úgy ejti: Erné. Ernőt mond evvel.

Az ura is Erné, a fia is Erné, van egy kis onokája is Erné.

Azt mondja nagymama, az Erné név nagyon régi már a Szarvas családban.

(Nekem ez a sok Erné igen jól esik.)

Nagymama, mikor nem a fejest nézi, tudom a zsoltárt olvasgatja.

Hanem én itt leginkább Rózsika felől vágyakoztam beszélni.

Mert Rózsika is mindjárt közeledett, fényes kísérettel.

Egy fiatal ruca-nyájjal.

Rosszul mondtam, mert hisz ő kísérte a kis rucákat, Rózsika. Ő is fényes volt, igen, az ifjúság fényessége hullámozott Rózsika felől.

Jönnék a fűvön előre.

Tij tij tij. Táj táj táj. Páj páj. Fáj fáj.

Hogy utánozzam a paraszt számmal a kis rucák szavát? Hogy imitáljam evvel a vak pennával?

Bartók és Kodály mesterek is meg volnának akadva, ha ezt a zenét hangszerelni kéne hangszereken.

Olyan finom az, olyan legselymesebb és olyan tüneményes, mint a napsütés a vonagló hullám élén és mint a fénytörés játszása a csiszolt poháron s olyan, mint a mosoly.

S olyan, hogy hallgatom, olyan édes bizsergős, mint ha az ember a tűző nap elől húnyogatja a szemét.

És a boldog szunyókálás is eszébe jut az embernek.

És a kedves bolond bizsergés, a sárga kis rucáknak a sápgóságáról.

Dehogy sárgák! Ezt csak úgy majmolva mondja az ember.

Olyan színök van, mint a májusban szállongó gesztenye pehelynek.

Meg mint a belülről mosolygó beril-kőnek.

Meg mint a halvány borostyánnak.

Fölmerülnek a tengerben a hajókorlátra könyökölt utas szeme alá hálós polypok, meg nem jelölhető, le nem tartóztatható gyöngéd, alvató, derült színekben. Álom.

Látni finom, puha szvetereket golfozó nőkön, sárgásakat; de inkább a puhaság jut az ember eszébe róluk, mint a szín, Ilyen sárgás némelyik kis ruca.

És van köztük olyan sárga, hogy inkább szürke.

A darutoll hamva tapad rajtok, el lehetne fujni a pelyhes testecskéjükről.

Az alkony érzékenységei közt bámul az ember itt-ott az égen ismeretlen sárgaságot, ami ott van, de alig van ott... ilyen gyöngé kényes sárga egy-egy kis rucának a színe.

Belé merengek, belé butulok a kis kacsák üdvösséges színébe.

Én nem is tudom már azon szűzen érezni, élvezni, amit látok itt a Világteremtésben. Nem látok én már se eget, se földet, se vizet. Vak vagyok. Süket vagyok. Elvesztem már én. Jaj, az a háború fölemésztett engemet, kiszikkasztott, eltapodott mint egy szikrát eltapodnak a földön. Oda veszett az istennemű lelkem, az eszméletem, ami tiszta friss volt, mint a napkelte.

Nézhetek csudát, táthatom a szám, nem ocsúdik a született boldogság a szívemben, nem, többet soha!

Közelebb, közelebb.

Úgy járnak az új kis rucák, ringatva egyesek a hátuljokat jobbra-balra, mintha felnőtt, kövér rucák lennének már; azokat a pici lányokat juttatják az eszembe, akik felfogták a térdigérő szoknyácskát, az anyjokat utánózva. (Ó, hol vagyunk ma ettől!)

Most már azután Rózsika jön.

Itt is van már, jónapot.

Rózsikának piros babos keszkenő van a haján. S mezítláb van; így jártak bizonyára Trianon körül a fűvön a kis marquise-ok, meg comtesse-ek is a pásztorjátékban, ha a legmezeibb örömet akarták kóstolni.

Rózsika előre köszön, nyújtja a kezét előre, azt mondja: Rózsika vagyok.

S a mi bemutatkozásunkra azt mondja: isten éltesse. Úgy, mint az emberek a Hortobágyon.

Rózsika barna kis lány.

Vagyis, hogy a szeme barna, meg a haja barna, az orcái olyan rózsaszín, akár a rózsaszín mákszirom hajnalban.

Rózsika sugár leány; ha görkljelölt volna Rózsika, nem is kéne a főrendező úrnak rászólani, hogy emelje a térd fölé a szoknyáját, így is kivehetné, hogy ez a két lábszár olyan megfelelő, hogy nincs szebb a Vogue divatrajzain, sem a tárlaton, ahová a szobrász elszállította az ő ifjú Dianáját.

- Hány esztendő, Rózsika?

Tizennégy esztendő.

Istenem, az ember összetekint Rózsikával. Mikor bemutatkozás után elhallgatunk, így szoktuk, ugy-e. Ez valami sejtelmes benső bemutatkozás. Két születés, két halál pillantja itt egymást. Két futamat élet. És itt összetekintett egy Éva, meg egy Ádám. Rózsika tizennégy esztendő. Édes jó istenem.

Rózsika is onoka, nagymamával jött ki Hortobágyra. Ha vendég is, nem tud semmitse csinálni és hát öröm is a kis rucát legeltetni, képzelem.

Egy nagy hosszú nádbuga csüng a Rózsika ujjai közt, nem is említettem.

A kis rucák háj háj, sháj sháj, buktatva csőrüket, szélednek, mint az intézeti növendékek, mikor megjöttek a sorakozott sétáról.

Megnevetjük a rucák tanácstalan zsinatját. Rózsika azt mondja rá:

- Latinul beszélnek.

Az az én mesélni valóm, hogy Rózsika milyen nehezen akarta megmutatni a kontyát.

Mert a piktor mindjárt szólt is nekem, nézz oda, milyen modern dolog: kontya van Rózsikának.

Modern hát: azelőtt való világban a parasztlány soha kontyot nem rakott, legfeljebb koszorúba tette föl a haja két ágát.

- De szeretnénk azt a kontyot látni, Rózsika.

Elpirul. Inkább csak sejteni, mint látni, azokon a szép piros orcákon.

- Minek azt látni?

- Le akarom pingálni, én olyan föstő vagyok, tudja Rózsika, - ezen mód biztatja Tibor barátom.

- Á, hát az meg már mire való.

Fordul, szeretne elszaladni innen, Nádudvarig meg se állana.

- Ejnye, hát azt az ártatlan kis kontyot csak szabad látni.

Kinevetjük, mert olyan zavarba keveredett. Ő maga is kineveti magát. De nem akar engedni.

Péter is biztatja. Nagymama is.

Ő csak egyre:

- C, ó. Áj. Nahát nem tudnám, minek mutassam. Mit érnek avval.

A piktör a nadrágzsebébe nyul:

- Kap egy krajcárt, Rózsika. Arany krajcárt. No, mutassa hát. Le azt a keszkenőt, egy kettőt!

Nagymama:

- Ne legyél mán olyan szégyellés, még én is megszégyellem magam érted, hogy oan buta szégyellés vagyol.

Rózsika ránk kacag:

- Na jó!

De hova szalad?

Befutott a konyhába. S benn marad három hosszú percig. Mintha azt a keszkenőt itt a szemünk láttára le nem húzhatta volna. Az ember azt hihetné, tükröt keres és a szemöldököt korrigálja.

A piktör ezalatt a krajcárt dörzsöli a kunyhó falán, hogy arany legyen.

Hát kijött Rózsika, hajadonfővel:

- Itt van, tessék.

Síma a fekete haja, mint a fekete rigó tolla. És aztán hátrafordult elkomolyodva.

- Jaj, de szép!

Szép bizony, nemcsak bóknak mondtuk. Olyan úrias, sőt művészies finom kontyocska, minden tekervény nélkül, egyetlen síma, hosszúkás hajgumó lenn a nyakszirten. Nem is tudni, mi tartja.

- Így maradni, Rózsika, rajzolom.

(Ott a skizzkönyv a piktör hóna alatt.)

- Hogyan, még mit ne!

Megfordulna. De szigorúak vagyunk; Péter is, nagymama is juháztatják.

Hát meg is áll végre nyugodtan, háttal. S elvihogja magát.

Nevet, frissen, mint a kis csikó csengője.

Messziről, arról Angyalháza felől, erre tapogatózik a levegőben, halkan egy juhász vagy gulyás pikulájának a szava.

Már az imént neszeltük.

Olyan szépen esteledik.

A botok

Ezt is felírom, mert jól esik.

A hortobágyi pásztornép botjait tudniillik.

Háromféle botot tisztelhetek a Hortobágyon. A juhász botját, a gulyás botját, meg a kondás botját.

A csikósnak persze nincs botja. Annak karikása van, vagyis „nehéz ostora”. (Bár gulyásnak is van karikása, mikor lóháton van a gulyás, tavaszi kihajtáskor, meg őszi szétveréskor.)

Soha bot nélkül nem látni juhászt, gulyást, kondást. Nem olyanok ők, mint mi, hogy hűtlenek tudunk a bothoz lenni, nyáron hordjuk, télire a sarokba állítjuk. Ezeknek a pusztai népeknek a bot a kísérőjük, hívebb az árnyékuknál. Cimborájuk. Élettársuk.

A bot szolgálati jelvénye a pásztorembernek. Az pedig éjjel-nappal szolgálatban van.

Első a juhász botja, a kampó. Mert az a legelső.

A fejről híjja a juhász kampónak az egész botot végig.

Szép úgy messziről észrevenni az egész pásztorbotot a juhász kezében.

Néha a válla felett látja meg az ember a kampót, finom rajzocskát a kék levegőben. Mert a kampós botnak juhászmagassága van. Némelyik kampó fejjel magasabb a juhásznál. Persze, ilyenkor a juhász kicsi.

S néha úgy áll a juhász, megdülve, a kampónak támaszkodik mellé. Fáradtság ellen.

Szelíd, szelíd szerszám ez a pásztorbot. Térítő bot. A téveteg nyáját téríteni való.

De abban a betyárabb világban sokszor borította fekete gyászba az édesanyákat a pásztorbot, akinek a fiát a pásztorbot fejbe sujtotta.

Ismerik a kampó figuráját, ugy-e, könyörgöm. Igen elegyszerűsödött sárkányfej. A sárkány-motívum ázsiai honosságát jelenti juhászbotnak, juhásznak. Meg némelyik kampóba tulipán-forma van belékovácsolva. A magyar virág. Vagyis hogy annak előtte a török és perzsa virág.

Vagy sárgaréz vagy fényes acél a kampó. Úgy megragyog a napon, mint arany, ezüst. A kampónak a közepén picurka karika fityeg: hadd zörögjön az a bot egy kicsit.

A pásztorbotnak a fája som.

Nagyapáról unokára marad, olyan szép hosszú életet ad a jó isten a pásztorbotnak.

No már most a gulyás botja. Ezt a botot bunkónak híjják. Mert bunkós.

Egyenes ez is, akár a pásztorbot. Ez is legénymagasságú.

Tölgyfa ága a gulyásbot.

Az idővel oly síma lesz, olyan ragyogó, mint a bronz.

Evvel a kampóval azt csinálja a gulyás, utána hajítva kurjantva az ökörnek, aki elcsapongott a gulyától, vagy annak a társaságnak, amelyik elmaradozik. Csak éppen ráijeszt vele a baromra.

Büntetni csak a kondás büntet. Az a maga görbe botjával igenis oldalba érdekeli a rendetlen disznót s utána is hajítja a kondának a görbe botot.

Éppen azért görbe, vagyis meghajlított ennek a kondásbotnak a dereka, hogy így találja a közepével az állatot, így aztán kárt nem teszen benne.

A kondás botja jobbadán csak ákác. Mert az ákácot könnyű hajlítani.

Hát ezt a három botot hordják a Hortobágyon.

Igaz: láttam még egy extra botot itt tavaly, a csúnyaföldi bikaakol körül, a bikásnál.

Az is az a sugár bunkó volt, amilyen a gulyásoké, csak annak a bunkónak vastag rézpánt szorult a nyakán. Dísznek.

Evvel a rezes bunkóval jártak a pandúrok, vagyis városházi hajdúk is Szoboszlón.

Azt a szép derék bikást, aki olyan egyenes volt, mint a botja, azt nem találtam ott az idén a bikaakolnál.

Ahol a három gyönyörű kormos bika járkal hallgatag, mint három elzárt lázadó: a Deák, a Bálvány meg az Éjfél.

Kérdem, hol az én földim?

Hát, bajt csinált magának. Abrakot sikkasztott a télen.

S ezen mód védekezett az én délceg bikásom, mikor beidézték a mátai hatóság elé:

- Uraim, - azt mondja - Ádámnak, Évának az Úristen tiltotta meg a bűnt, mégis elkövették. Nekem csak emberek tiltották...

Nem lett a szép szó méltányolva. A bikásnak itt kellett hagyni a Hortobágyot.

Milyen fa nő a Hortobágyon?

Milyen fa? Ha körül nézel ezen a szép zöld kerekcségen, azt mondd: hát semmilyen. Mint a Balaton vizén se nő fa.

Igaz, észreveszed arra messze azt a két szárnyéket, arra Malomháza felé, meg ott ni a „tatárulések” felé. Ezek ritkás, halovány kis ákacosok, a delelő jószágnak adnak árnyéket. Egész nyáron kettészeli valami futó fehér víz a távol fák derekát. A délibáb révén. De mind a két kis ültetést egészben a délibáb tüneményének nézheted...

S ez a két szárnyék mintha csak azért volna ott, hogy annál üresebbnek, annál tisztábbnak lássék körülöttük a Hortobágy.

No, mégsem ilyen síma az eset.

Találni fát a hortobágyi pusztán, messzilátó se kell hozzá. Ott a Máta lakóházai körül szilfa, nyárfa szolgál s orgona, jázmin, tamariskus is illatozik a mátai kis kertekben.

Az állomás mellett is áll egy szép sor nyárfa. Odább, a kis híd mellé pedig egy szakasz jegenye van kirendelve. A csárda körül is álldogál egy néhány ákác, meg a csendőrlaktanya kerítése mögött is ákácfa raboskodnak.

Ide figyelsz, kedves olvasó?

Igen. A Hortobágy folyó mentén egy darabon szintén jelen van a fa, mégpedig a hűséges fűz.

S a kisebbik Hortobágyon, arra Debreczen felé, arra is láthatsz eleget magános ákácot ögyelegni.

De a nagyhortobágyi pusztá, az, mondom, olyan fáttalan, mint a tenyerem.

Mert, mert a szék nem állja a fát.

Próbáltak már itt egy párszor fásítani, mindenféle fajttal; nem akar a szék szót fogadni. (Az idén is fásítanak, az épülő országút mentén.)

Egy gyenge kis fa mégis megragadt a Nagyhortobágyon: az ecetfa. Némelyik pásztortanya mellett megtalálod. Dehát az ecetfa nem számos, ahogy itt mondják. (Vagyis nem számít.) A fája nem jó semmire s árnyéket se tud adni szegényke. Tartják, nem kell neki enni adni.

Én nem is tudom, minek erőltetnék a fát erre a csuda darab legelőre. Ha erdő volna s nem akarna fa lenni benne! De hiszen ez végtelen mező, óceánnak és égnek rokonja, a délibáb habjaival, a számtövis égő csillagaival, így tökéletes, így boldogságos ez az egyetlen Hortobágy.

A természetnek lám biztosabb az esztétikája, mint az embereké.

Várjunk, most felelek aztán a kérdésre, hogy hát milyen fa nő a Hortobágyon?

Felelek a pásztorok feleletével.

Azok szokták mondani, hogy a Hortobágyon csak a dörzsölődő-fa nő meg.

Hát ez miféle fa?

Ha befelé kalandozol a messzi gyepségbe, egyszer csak elébed áll a dörzsölődő-fa. Valami két méter magas, vastag rúd, síma, ki van fényesedve szépen. A ló meg az ökör ehhez a rúdhöz dörzsölődik, viszket a légytől a bőre, meg a tövis is macerálja.

Néztem már, hogy tíz percig is odadörzsölgeti magát az állat a rúdhoz, borzasztó nagy passzióval. Azután meg nekitámaszkodik, kipihen magát.

Ilyen dörzsölődő-fát minden öt kilométeres körzetben állítottak a jószágnak a Hortobágyon.

Ó, mintha miránk is ránkérne efféle pajtásos fa nehéz utunkon, dühös loholásunk közt, amelyen viszkető bosszúságot, csípő bántalmat ledörzsölhetnénk magunkról, amelynek neki-neki dúlnánk erőtlenségünkben, megölelnénk omlatagságunkban, szédületeinkben.

A puli

Most aztán össze kéne szedni magam. Hogy a pulit méltassam.

Ki kell mutatnom a gyémántról, hogy fényes. Ugy-e?

Nem. Nagyon későn születtem ahhoz, hogy a pulit bevezessem az irodalomba.

Én csak hálálkodom neki, hogy most mindennap szerencsém lehet öökosságához, ökedves-ségéhez, öegyetlenségéhez.

Gurulj elő puli, hadd gyönyörködjünk benned.

Hű, mint a maskura! Micsoda fekete condrát kaptál magadra, hogy ránk ijessz?

Ne haragudj te puli, elnevetem magam, mikor meglátlak.

Ha eszembe jutsz is, jobb kedvem lesz. Olyan kedves pofa vagy, puli.

Milyen is vagy, most itt díszelegsz a szemem előtt.

Olyan vagy, tudod, mint a tűztől megmentett áru.

Várj csak... aha, olyan vagy hajszálra, mint az a kutyaember, akit gyerekkoromban láttam a Barnum-cirkuszban Túron. Annak a boldogtalannak is csak az orra lyuka, meg a szeme volt kint a szőrből.

Csakugyan, milyen is a puli. Mintha nem látná az ember a pulit a pulitól, az erdőt a fától. Ki nem látszik a kifordított juhászbundából. A körmire lelóg ez a gubanc, úgy húzza maga után.

Hát orra, meg szeme van, mondtam, ugy-e.

Az orra szerepel legelől a fején, mindjárt a bajusz alatt; látom, nagyon megbecsüli az orrát: mindennap kisubickoltatja.

Hát a szeme, az még a subicknál is jobban ragyog.

Ez a két nagy sötét puliszem úgy ragyog az emberre, mint a színházi látcső.

Ni, most nyelvelni kezd a puli. Nem is látszana hogy szája van, ha ki nem nyitotta volna.

Karcsú, piros a nyelve, piros, mint a rubint.

S mi fehérebb a fehérnél? A puli foga. Csoda!

Miért nem ezt teszi a fogpaszta-cég a plakátra?

Négy lába is van a pulinak, ugy-e már észrevettük.

Aki még nem tudja disztigválni a lábakat, figyeljen! mert éppen most szólott le Vezendi Gergő bojtár a pulinak. Csak úgy félvállról:

- Bundi, szorítsd csak meg.

Szinte súgta.

Mire kimondta volna, a puli már iramodik sebes vágóban, úgy intéz átkaroló támadást a nyáj ellen. Szegény juhoknak nem tudom mi a bűnük, úgylátszik széjjelebb húzódott a nyáj, mint az előírás.

Ugat tüzesen és illan, mintha csak árnyék volna; egy harmadperc alatt körbefutott e körül a mondjuk ötszáz juhok nyáj körül.

Mint a seprű, úgy összeseperte a juhok.

Aközben belekapott egy néhány juh bundájába, akik ijedtökben félreszaladtak volt a nyáj széléről.

Valami nevetség volt, hogy a torlódásban a nyáj szélén egy pár juh meg átugrotta a szaladó pulit. A rémülettől voltak olyan élelmesek.

Most a körbe kapott nyáj kifut egy helyen, mint a tej, mikor kifut.

Gergő már utasítja a pulit:

- Ne bocsájsd.

Nem is bocsátja; be se várta a parancsot, már nyomkodta ott visszafelé a körformába a juhot. Mintha csak az orrával nyomná.

El is tűnedezik a nagy lomha juh alatt a kis ördög, csak a hangja hallatszik.

Most azt mondja Gergő kicsit hangosabban:

- Eriggy elébe!

Mert arra oldalt is kiszaladt egy falka juh a kerekésgből. Ezek nem lázadók, csak meg vannak zavarodva.

Egy pár juhba láttam, megint belékapott a fogával. Félttem az érzékeny juhságot, mondom:

- Aztán nem harap ilyenkor beléjük? - mondom.

- Neem hát, kérem, 'sz azért van annak az agyari lecsípkedve.

Igen, a szemfogát csípi le a harapófogóval a kölyök pulinak, azt híjják ezek agyarnak. Az olyan formára nő, vagyis nőne, mint a véső. Így hát nem tesz kárt a puliharapás a bundában.

De míg itt magyarázni méltóztatom, a nyáj eleje, ni, balfele kezd szaladni. A többi is mind rögtön arra tartana.

Gergő rikkant a puli után:

- Fordítsd!

S Gergő gesztust is teszen, balkézzel, mintha a bajúsz akarná sodorni. Mert messzebb került a puli, hátha nem hallotta.

Mi lelte most a juhot?

Alkalmasint a szelet érezte meg és szembe igyekszik a széllal: a szél leszedi az orráról, füléről a szúnyogot. (Szörnyűt szenved az állat a szúnyogtól, esőtelen időben.)

Mondani se kell, a puli megtette kötelességét, de gyöngyen!

Gergő emeli a botot, hogy a puli megláthassa. Mert a puli mindig ide figyel.

Azt mondja Gergő a botemeléskor: jól van.

Ezzel felmentette a pulit, vissza hitta.

A puli karikázik visszafelé, csillog a szeme, leffeg a hosszú nyelve féloldalt.

Ha közelebb lett volna a puli, elég lett volna a *jól van!* vagy csak annyi, hogy a juhász a hüvelykujját feltartja. Az is azt teszi: jöhetsz vissza!

Hát a puli visszajött, liheg frissen, boldog hogy szolgálhatott.

Gergő leadja néki az öklét, a puli felágaskodik, megnyalja.

No most, nézzek ide! Játszani fog a pulival a juhász, jutalmul.

Megdűti a hátát Gergő:

- Bundi, happ!

A puli vinnyog örömeiben, felugrik a Gergő háta közepére.

S ott csihol vígan az égbe.

(A juhúzó csaholását mondják csiholásnak. Lehet, öntudatlan, de helyes kis szójáték, mert a puli szúros fényes szava úgy jön, mint mikor szikrát csiholnak.)

- Happ!

A puli a vállára ugrik Gergőnek. És:

- Happ! - erre meg legördül a puli a Gergő kinyújtott balkarján. Rögtön, ugorva megfordul (Gergő feljebbkapta a karját) és visszagurul a Gergő vállára. Ezt a le meg felfutást ismétli, ahányszor csak engedi Gergő. Csihol folyvást.

Orfeumban így megy, mikor a zsonglőr a cilinderét gurítja válláról a karjára s vissza.

S aztán leperdül a gyepre a puli. Gergő pattint neki az ujjával, a puli bukfencet vet az örömtől, hogy játszottak vele.

Ez a Bundi még elég kicsi, azért volt alkalmas a mutatványra. Egy esztendő múlt.

De szeretnék adni valamit a Bundinak, mert a bókjaimat nem használhatja. Cigarettával sem él, sajnos; csak ha cukrot hoztam volna.

Gergő most azt meséli, hogy a Bundi apja, a Pandúr, tajtékipát nyert volt a gazdájának a debreczeni kiállításon.

Megcirógatom a fejét; szép, hogy megengedte.

Különb en nem igen komázhat az ember a pulival, ha szolgálatban van. Amint a kocsivezetővel nem lehet diskurálni.

Kicsivezető ez, meg rendőr.

Ha puli nem volna, kengyelfutónak kéne lenni minden pásztornak. Vagy biciklit kéne vennie részletre.

Ejnye, mi a titka ennek a puli nagy hatalmának? Mivel hipnotizálja a természetesebb állatot? Tömegekre hogy tud így hatni! Ennek hivatalos hatalma nincsen, ez a maga emberségéből, vagyis kutyaságából teremt ilyen respektust magának.

Valami ez, hogy ezerökrös gulyának is éppen így parancsolgat, mint a puha nyájnak; hogy az indulatos bikának is a szarva közé ugrik; hogy olyat meséltek nekem, hogy a szélvészről zavart ménest is összeterekte már a puli.

Ettől a kis mitugrálsztól bizony tanulhatnék, ki szín gyöngesség vagyok.

Lélekjelenlét lesz, ugy-e, ami úgy ragyog ezen a sötét bundán belül, mint a villany.

Hazardéria, ami mindig sikerül.

Vakmerőség.

Mondjuk, szemtelenség.

De még valami lehet az, valami tulajdon tehetség, sugalom, ismeret, ami lepipál aztán minden intelligenciát és számítást. Babonás korlátoltság, amiben zseni van.

Terror a puli. De hátha misszió? A nyájnak, csordának puli kell: itt van, tessék!

Te kis Mussolini.

Apró fekete Browning, fölkapják a karjait előtte a Canadian Pacific Railway összes utasai.

Jókat nevezhet ez a puli magában a négylábú világ felett.

Érdekes (Szarvas Ernő bacsa mesélte), hogy úgy harminc éve még a gazdák hogy ellene voltak a „pulizásnak”. A konzervatív komondor volt az elvük.

- Mikor még fattyúember voltam, - így beszélt Szarvas Ernő bacsa - egyezernyolcszáz-kilencvenöt idején a nemes város (Debreczen) el is tiltotta a pulit a Hortobágyról, mert azt mondta, a pulizásba beléromlik a birka, mert igen meghajszoltatja a pásztor. Jó van, a komondort tartottuk; de az csak nehezebb, mint a birka, avval nem lehetett rápulizni. Magunk is szaladoztunk, ütöttük vertük a nyáját. Úsztatásnál, kérem, annyit kellett botozni, csupa senyves lett mindig a birka. Hát lassan osztán belátással voltak a civisek. A veréstől inkább eltörődött a nyáj, mint a pulizástól. És hát hajtani mégis csak a puli tud a legsebesebben, az pedig a fő. A komondor jobbadán a tolvaj meg a féreg (farkas) ellen szolgált.

(Az úsztatásra nézve meg kell jegyezni, hogy avval felhagytak, úgylátszik örökre. Ártott a juh gyapjának.)

Csodáltam, hogy a magyar gazda belé tudott a puliba kötni. Hiszen a puli ezer évek előttről való kipróbált cimborája volt a pásztorságnak.

A mi pulink ugyanaz az ázsiai species, amelyiket Tibetben találtak az angolok. Most is csak úgy jelölik az Európába hozott pulit: Lhasa terrier. (A tibeti fővárosról.)

Ezt különben Herman Ottónál olvastam, nem Szarvas Ernőnél.

A magyar puli valamivel nagyobb a tibeti őstestvérnél.

Vigyáznak nagyon a pásztorok a puli erkölcsére, hogy a fajta tiszta maradjon.

Van fekete puli, vörös-fekete, van hamuszín (amit itt egyszínnek mondanak), meg van fehér puli vagyis zsemlye-puli.

A pásztorok közt legnagyobb divatja a fekete pulinak van.

(Magamnak az az *egyszín* puli a legszebb.)

Kövér bárányt adnak egy-két hetes fekete pulikölyökért. Készpénzben tíz pengő körül van az ára. Nagy pulikért harminc pengőt remél a pásztor. (Én azt hittem, ezer pengőért se adná!) Jelzem, a fekete puli se fekete, mert mindnek teli a szőre ősz szálakkal. Olybá tűnnek, mintha mind öreg ember volna már. Ez a hamvasság, azt hallom, ez a legtipikusabb a magyar pulinál. Fülére nézve a csajla (lógó) fülü puli az értékebb. De sok pásztor jobb szereti a hegyes fülü pulit. Betyárosabb így.

Ha a borsós földön újszülött puli van, híre megy annak a messze csécsi tanyára is. Pályáznak a kis pulira mindenfelől.

Igértem egy jó emberemnek Pesten, hogy szerzek majd neki kölyökpulit. Nehéz lesz. (Most júliusban még ritka is a csecsemő puliék.)

Láttam minap reggel, hogy kapta ki a fogával egyenként a juhot egy puli itt a csárdás részes búzájából, felsőbb utasítás nélkül, mikor a juh belémerészkedett a táblába. A pulinak a véribé van beleírva a Szolgálati Szabályzat.

Arra nézve is kaptam adatokat, hogy ha a pásztor lefekszik aludni, a pulija oda ül a bunda szélire a két hátulso lábára, vigyázni. El nem mozdulna egy világért. Akármilyen nagy darab

komondor bitangol arra, nekitámad, megmarja. Ha idegen ember jön s nem fogta vissza a pásztor, azt is „kigombolja”. (Beleharap.)

Netán régi dolgokat ujságolok, ne haragudjanak.

Hallottam egy Zsuzsi nevű pulimamáról (ismerem), hogy mikor kicsije volt, minden deleléskor hazavágtázott tíz-tizenöt kilométerre a juhásztanyára, megszoptatta a kicsit, s aló vissza, vágtaiban!

Jaj, el ne felejtsem: milyen eredeti pulineveket tanultam. Tessék: Pizkos, Pattancs, Cipő, Tücsök, Figura, Divat.

Hát az a jeles alak, akit a múlt héten élveztem a Szőnyi kunyhója mellett.

Ott pihenek egy fejőzsámolyon, gyönyörködöm a fia-puliban, az ott fekszik a kunyhó falánál az árnyékban. Nyelvel, mint a nagy kutyák. Melege van.

Be-behúnyja a szemét percekre. Még gyöngye, sokat kell aludni néki. (A nagy puli egy órai alvással is megél.) Azután elkezd a kicsi puli vinnyogni. Sír, rí, de finomabban, mint a kis baba. Mintha csak a fényes fekete szőrének a fényessége volna hallható! Mi lelte, a légy bántja, vagy bánata van, vagy öröme? Unatkozik, játszhatna? Az anyja nincs itthon, aki játszana vele, az most oda van a nyájjal. Szőnyi Imre bacsja a friss gomolyát rakja fel száradni, rá se néz a kicsi pulira.

No, elhallgatott. Megint szunyókál. Azért mozgatja a kezdő csajla fülecskéit. Azt is elhagyja. Alszik. Egy pár perc elmúlik, az alvó pici jószág hanyatt fordul, úgy kezd vinnyogni megint, de végtelen halkán, édesen s lassan nyújtogatni kezdi mind a négy prapniját fölfelé. Ha bölcsős volna, azt mondaná az ember ilyenkor: angyallal álmodik. Ha nem is angyallal, a pulimamával álmodhatott, kapkodós, harapdálós kutyajátékot.

De mire ébred az ártatlan fekete baba.

Nem is tudni honnan, merről, egyszerre csak előlohol egy irdatlan piszkos, öreg puli.

Zsemlye-puli lehetett, míg színe volt. Most végig olyan, mint a sár, mint a rozsdá, mint a szemét. Ilyen loncsos, mocskos teremtest világéletemben se láttam. Nehéz pántokban lóg a combjain a bundája, rajta mind a juhpor, trágya, szalma, bogáncs, amit fölszedett, mióta megvan; a földig fityeg ez a szennyes condra rajta. Olyan, mint a szégyengyalázat.

Ócska bohóc. Züllött vén kódus.

Szőnyi Imre meglátja, odanevet hozzám:

- Itt a zsandár.

Az a pici puli hogy felijedt! Hogy szűkölt azon a selyem hangocskáján! Hogy szorította rögtön a reszkető farkocskáját oda a falhoz!

Mit akar ez a zsandár?

Először is megáll, vagy öt lépésre a kis pulitól. S elkezd morogni.

Szőnyi Imre a derekára rakja az öklét s int, hogy ne bántsuk.

A pici sír, nyomul a falhoz, el szeretne tűnni benne.

A szörnyeteg oda lépked, megtosztatja a kis puli farát az orrával.

A puligyerek rí, remeg.

A zsandár erősebbet toszít a fekete testecskén, az odább sodródik. Nem mer se felállani, se feküdni. Innyog, vinnyog, reszket mintha hideg lelné. Szegényke. Rá se mer a zsandárra nézni.

Muszáj végre lábraállani, nem hagyja békén a zsandár. Akkor morogva lökdösi tovább tovább a fejével a panaszos pici pulit, addig, míg csak Szőnyi Imre meg nem únja s el nem tanácsolja szelíden a zsandárt.

A zsandár odább ugrik, repked jobbra-balra a condrája. Megáll, visszamorog a kicsi pulira. Akit Szőnyi Imre fölvesz a karjába, no, ne ríjj már, ne reszkessél.

És megmagyarázza Szőnyi Imre, hogy ez az öreg puli amonnan a messzi Kún-tanyáról jár ide már a mult hét óta. Cirkál HortobágySZerte. Kilesi, melyik pásztortanyán van kicsi puli. S jön aztán, mikor az anyja nincs otthon, serkenten i a fia-pulit. Kapatja, még mielőtt a pásztor kapatná. Küldi a nyáj után, kergeti. Hadd dolgozzon már, ne kényeskedjen, az anyjára ugyan várhatunk, míg az küldi az édes kicsi kölykét dologra. Most ez az új puli hatodik hetes, itt van ni, már nem hagyja gyerekeskedni a zsandár.

Ejnye, de érdekes.

- Az öreg maga találta ki ezt a foglalkozást?

- Maga hát. Egyéb gondja se vót. Mer ez már nyugdíjas, kérem.

A csupa cafat öreg puli most már nyelvel; még marad, figyeli a pici pulinkat, terrorizálja a jelenlétével. A picike hunyorgatja a szemét előle.

Kíváncsi vagyok:

- Zsandárnak híjják az öreget, igen?

- Nem a. A csak a tulajdonsága, hogy zsandárja a kis puliknak.

- Mi a neve vajjon?

- Ennek? Bukét.

- Bukét?

Ennek! De édeset nevetek.

Szőnyi Imre meg csak elmosolyodik, arra bök a fejével az öreg borzadály felé:

- Hát nem olyan, kérem?

Öreg Rimóczy

Mielőtt megismerkedtem volna vele, már ismertem Rimóczyt, akár a színésznőket.

Hallottam eleget a Hortobágyon felőle. S olvastam is az öregről az Ecsedi István debreczeni könyvében. Ecsedi professzor úr kint járt gramofónnal a pusztán, beledanoltatta, belemuzsikáltatta Rimóczyt a tölcsérbe.

Rimóczy a pásztornép hangásza. Maholnap ötven esztendeje, hogy a Hortobágy vén csárdáit, csikóstanyáit, juhászkunyhóit látogatja, szűrösen, szeredással a derekán, hegedűvel a kezében.

Parasztnak született, cigány lett.

Nem láttam idáig elevenen az öreget. (A fényképét igen.) Rendetlenül jár már a Hortobágyra, el-elmaradozik hetekre, hónapokra. Kezd már emlék lenni Rimóczy, árnyék... ha meghal, olybá fog tűnni, hogy nem most halt meg, már régen.

Vártam itt, lestem, hogy majd csak beköszön a csárdába. Utoljára is ideges lettem, levelezőlapot küldtem neki Nádudvarra. Mert Rimóczy, mikor megfújta az életét az őszi szél, fedél alá vonult; ott lakik Nádudvart.

Hát aztán jelentkezik az ivóban pénteken estefelé. A levelezőlapot a kezébe hozza.

Így hozta Nádudvarról, olyan nagy dolog Rimóczynak a levelezőlap. (Rimóczy Lajos úrnak.)

Huszonkettő kilométert jött, hét óra hosszat.

Fehér báránybőr kucsma volt a fejében, mint a kozáknak. Július 10, 33° C.

- Mit iszik, öreg Rimóczy?

Lehúzott egy üveg Részvény-sört. Dohányozni nem dohányzik.

Most, öregem, feküdj le a lócára pihenni, vacsora után gyér elő, mulatunk egyet.

Öreg Rimóczy félkilenckor megjelenik az ámbituson, a feketémhez. A hegedűt a karjában tartja, anya a gyermekét.

Hajadonfővel van. Valami úrról lemaradt fekete öltözet van rajta; a nadrágot puhaszárú csizmába gyűrte. Nyakkendőt is tart: afféle az a pettyes sötét kanavász, mintha a gyerekek szakállka van a nyakába kötve. Hajának a foszlányait takarosán oldalt fésülte; ezeknek a hézagos foszlányoknak vas fényük dereng itt a falra akasztott petróleumlámpás alatt. A csillagok boldogítanak, de nem világítanak.

- Öregem, üljön le ide szembe a lócára.

Aláson megköszöni; de csak állva marad. Kihúzza a belső zsebből a levelezőlapot, csakugyan én írtam-é.

Én, én. El akarok a híres öreg Rimóczyval beszélgetni.

Igenis, köszöni aláson (nagyot hajlik hozzá), s csak csodálkozik. Olyan elfogultság nyomja, mintha törvény elé citálták volna. A sötét balkéz a húrokra menekül. Stimmelni kezd, öntudatlanul szinte.

Megkérdem, hogy hát akadt-e már muzsikáltató vendég, mióta megjött?

- Igenis, aláson kérem, két szekeres gazda tanyázott az ivóban, azok huzatták.

- Mit kapott tőlük?

- Nem löktek semmit, csak életet adtak. (Élet: gabonapálinka.)
- Inna még valamit, öreg?
- Aláson megköszönöm. (Olyat hajlik minden kérdésre, majd az asztalra esik.)
- Veresbort. Hogy koccinthassunk.
- Veresbort igenis.

A csárdás előhossa a veresbort, poharat kettőt. Az öreg Rimóczy aközben már egyik lábáról a másikra áll. Pattingatja a húrjait.

- Aláson kérem, milyen nótát tetszik parancsolni?
- Azt, amelyiket öreg Rimóczy legjobb szereti.
- Azt instállok aláson. (Nevetni próbál. Nincsenek fogai.)
- Először is hajtsuk föl ezt a pofa bort. Segítse az isten.
- Aláson kérem, kezeit csókolom - ezen szóval koccint hajbókolva.

Hát aztán nyakába teszi a komisz hegedűt, hátrahúzza a fejét, a szemét becsukta:

*Kiszáradt a tóbúl mind a sár, mind a víz,
A szegény barom is csak a pásztorra níz,
Istenem, teremtem aggy egy csendes esőt,
A szegény jószágnak jó legelő mezőt.*

Ezt a merő imádságot úgy énekelte végig, mint az énekes kódus. Rezgősen, rívósan.

Olyan szép egyszerű a dalja a vén pásztor-nótának, zsoltár.

Az öregnek nincsen hangja, sohse volt tán.

A vonója, jaj, az úgy csípett mint a szúnyog.

Megitatom az öreget. Azután emeli másik nótához a vonót. És megsimogatja a homlokát. És rákezd. Azt mondja:

*Elszaladt az ökröm, a Bodor, a Virág,
Letörte a kertbe a rezidát,
Hej rezida, rezida, rezida,
Kis angyalom, mér vagy olyan csalfa.*

Sohse hallottuk a rezedát rezidának, ez a virág öreg Rimóczy ajakán hajtott.

Ó, hogy sírta-rítta ezt a szép szerelmet is. S amellet, mintha beteg kis legény szájából jönne a hang, a templomi kórus közt. Gyenge, sovány ember az öreg, beesett a melle, mint a régi viskó fala.

- Hát öreg, azt a híres régi nótát: nem loptam én életembe...

Buktatja a fejét, hogy: igenis aláson kérem. Bánatot szerez nekem, hogy ilyen alázatos, legyengült lélek, ilyen ijedt fogoly, ilyen megvert kutya az öreg Rimóczy, délibábos rónaság vándora.

Stimmel. A dé-húrral veszekszik.

- Üljön le már, öreg, agyonjárta magát máma.
- Igenis megköszönöm, kezeit csókolom. (De még mindig nem mer leülni.)

Oda ajánlom a nóta előtt a bicskám a nyeregfára. Mert már nagyon panaszkodtak az idegeim.
Rátette, jól van.

Hallga:

*Nem loptam én ítetembe,
Csak egy csikót Debreczenbe,
Azon hajtottam hat tinót,
Mind a hat daruszőrű vót.*

*Elhajtottam Kecskemétre,
Nígyet eladtam belőle,
Kettőt adtam a bírónak:
Az én kiszabadítómnak.*

De panaszos, de keserves!

A szava reszket, a keze is reszket. De a keze nem akkor reszket, mikor kéne. (Nem tudja cifrázni az öreg.)

No egy kortyot közbe! Úgy ni.

S tovább sajog a nóta:

*A berínyi fogadónál
Kilenc zsandár elébem áll,
Mind a kilenc kérdi tüllem,
Hun az utazó levelem.*

*Megájj, mingyán megmutatom,
Csak a lajbim kigombolom,
Kettőt rögtön fűbe lűttem,
Itt az utazó levelem.*

*Cofel ídes lovam Betyár
Nagyhortobágyig meg ne állj, stb., stb.*

- mert még van vagy tizenkét strófa.

És az alatt a tizenkét strófa alatt a szenvedő lámpabél halottas fényénél, behúnyt szemekkel hintálja hanyattvetett fejét előttem egy kísértet a magánosságban, kinek a száját a nyújtott szavak tárogatják s kinek a rendhagyó arcvonásait mintha a sivatag szelek zilálták volna el; egy kísértet, görbülő csontváz, amelyik szárazsítja, füstöli magán a maradék húst; egy elfáradt földi gyermek, rozoga gramofon, szószólója szegénységnek, szerelemnek, föld és állatok párájának; feneketlen gége, melyből az emberi örökkévalóság foly, melynek homályán átal az angyalok édes beszéde fénylik.

Hajtogatja a nóta jobbra-balra öreg Rimóczy fejét, mint a szél a barna bugát.

A lehullott pillák, a horpadt szemek mögött egy elmúlt világ álmodik.

Bánat felhője lepi meg a nóta patakja színét s belé-belészúr a dévajság napsugara.

A ridogáló nóta alatt át- meg átlépi ezt a pernyés arcot a mosoly, mint a holdfény.

És életkort, öltözetet, hátteret vált a mesés este varázslatában az öreg Rimóczy; egy percben ős igrice, várak nótahordó rongyos katonadeákja, azután meg a vásárokon kántáló istóriaáruló;

s kuplét terjesztő siheder a Műszinkör előtt, meg azután a kisiklott főhadnagy, a megbokrosodott szolgabíró, kiből úri primás lett az Emkében; az ábrándos rendőrtanácsos aki dobogóra hág, cvikkeres, szmokingos Ányos Laci Pesten a szezonban, zsírozott bajúszú, sarkantyús Tornyai János nyáron a szoboszlai hetipiacon, ki kofaernyő alól hörghi a Plón-féle nyomdában sokszorosított idei nótát.

Ez mind az égi madár szavához húzó emberhang, mind egy összeragadt népnek a tulajdon szívéhez szóló fohásza, iramodó jókedvnek, nekiszabadult fájdalomnak hajtószára, millió testek véráramának titkos közös metruma, a dal.

A nóta, a magyar nóta, azt kiszikkasztani nem lehet, felejtetni se Csíkban, sem Ókomáromban, sem Újszeged alatt.

Népek nyelvei elporladtak volna itt a földön, ha csak beszéltek volna azok a népek, s nem énekeltek volna. Az országokat a dal tartja meg, a dal. A fényes vers, inkább mint a fényes kard.

Öreg Rimóczy kifáradtál, ülj le már.

Nagynehezen le tudom édesgetni a lóca szélire. Még tartja a mosolyt, de sóhajtozik, lebocsátja a fejét.

Boldog és fiatal volt, míg danolt, míg a hegedű nyomta a szívét.

Elmeséltessük az öreg Rimóczyval, hogy lett belőle Rimóczy? Csak míg ez a kis félliter tart még.

- Tehenész gyerek voltam, instálom aláson Lukács Dezső tekintetes méltóságos úrnál, Nádudvar alatt.

- Tizenhét esztendőskoromba vettem egy cigány embertől muzsikát. Mert igen szerettem a muzsika szavát.

- Magam magamtól tanultam igenis instálom. Úgy jártam muzsikálva a tehén után.

- Hét esztendeig muzsikáltam a tehénnek meg a kutyának.

- Gyenge vótam, nem szerették a szolgálatomat.

- Hát hét esztendőskor után acatolni mentem tavaszon a Horváth-tanyára. Egy hajnalba megkéstem, akkor elküldtek a napszámból.

- Akkor betértem ide hortobágyi csárdába. A hegedű velem vót. Akkor jártam huszonegyedik esztendőbe.

- Akkor elkezdtem muzsikálni. Meg danolni is igenis. Mert elhoztam olyan nótát Hadház alól, akit Hortobágyon nem ismertek. Meg azután Hortobágyon engem tanítottak olyanra, akit én nem ismertem. Így vót osztán instálom aláson, vittem hoztam a nótát, Cserepesről a Kadarcsba, a Kadarcsból az angyalházi pásztortanyára.

- Próbáltam még paraszt lenni, próbáltam én. Elmentem másik esztendőbe gép mellé (csépléshez), de megszédültem a gép mellett.

- Rokonságom nem volt nekem aláson instálom. Aki lett volna, nem is tudtam felőle. Rám se hederített soha, nem instálom. Mert én törvénytelen voltam instálom aláson. Anyám nevét viselem, Rimóczy Máriáét.

- Az, aki apám volt, az is csak kétkarú szegény ember volt. (Nem volt a két dologra való karjánál egyebe.)

- Kék csikós öltözetbe jártam, aztat szerettem. Csárdába háltam a lócán, hodályba háltam, cserénynél háltam, ólba, istállóba háltam, gyepen háltam. A régi időbe télben is kint voltam Hortobágyon, a szilaj csikósokkal, szilaj gulyásokkal.

- Nem láttam én már betyárt, nem láttam instállom aláson, egyet se láttam én belőle. (Nagyon megcsavarja a fejét, elhúzza a szemét, fél, hogy még feladom.) Ezek engem sokszor meg akartak verni, ha ittasok voltak, igen vad volt a pásztor instállom ennek előtte. De az erősebbek csak pártomat fogták mindig, kivettek a kezökből.

- Pénzt is löktek az embernek, etették is az embert, gondját viselték az embernek. Úgy volt, aláson instálom.

- Nádudvari temetésre is hívogattak ennek előtte. Mán most nem kellek.

- Második feleségem van, meghótt az első. Nincs gyerek, nincs instálom, sose vót. Feleségem dolgozik, kendert szed, zsákoláshoz való madzagot csinál. Nagyon szegények vagyunk mán mink aláson instálom.

- Én most már több negyven évinél járom a Hortobágyot. Mán nem löknek pénzt az emberek. Innom adnak, ennem nem adnak, pénzt se löknek.

(Itt-ott kirándulók megmuzsikáltatják Rimóczyt, ha jelen van; azok még löknek.)

- A cigány instálom, a cigány igenis. A cigányság mindig rossz volt hozzám, sértegettek. Most se szenved el maga mellett a cigányság; nem tudok tőlök keresetet találni nádudvari kocsmában. Mingyán oda tompol a cigányság, ahun iszik valaki.

- Jócai úr adott egyszer öt pengőt, nagyon régen vót. (Mór.)

- Lordtól kaptam száz pengőt tavaly, instállom. Abból fizettünk adósságot, egy kis malacocskát vettünk, télen élni kellett, tavaszra nem maradt semmi.

- Mikor jön megint Lord? Nem tetszett semmit hallani?

- Igenis, instálom aláson, fejem fáj már. Mindig megfájdul az én fejem, sert itatnak borra az emberrel, pálinkát is muszáj azonnal inni, ha azt adnak, mer ennem nem adnak, se pénz nem löknek már az embernek, itallal kell jól lakni. Azt mondják, aláson instálom, jobb az az öregnek, nem kell megrágni.

Nevet szegény, olyan kedves.

- Tetszik még régi nótát?

Hadd el már, öreg, fáj a fejed, ásítottál is az elébb, láttam.

- Hát az idei nótát, instálom?

Azt is tudod, öreg Rimóczy? Hát hadd halljuk.

*Gólya gólya, hosszú lábu gólya,
Csak azt mondom ne menj Szoboszlóra,
Arra járnak fürödni a jányok,
Gólyamadár szégyent ne hozz rájuk.*

Ez a nóta a szoboszlai hőforrásból gőzölgött.

- Alhatnám már igenis, kezeit csókolom, alhatnám.

Tegyük el hát magunkat holnapra, öreg Rimóczy.

Karjába veszi a hegedűt, a fejér báránybőrkuksmát a fejébe rakja, lekopog az ámbitusról, indul lassan a hodály felé, ott alszik majd a jászolban. Az árnyéka húzódik utána, hegedűje feje kinyúlik félre.

Hej rezida, rezida, rezida...

Hajnalban, hajnal előtt

Kinn hálтам az éjszaka a gyepen, a kisökörföldi tanya mellett.

A szabadban kubikosok hálnak, útépítők, meg a részes aratók. Meg a turistaegylet népe, ha már a menedékházban nincs hely. Cserkészek is hálnak a szabadban, igaz, hogy sátor alatt. Szabadban hál a vándorlegény, a csavargó, a bujdosó tolvaj, a szökött rab.

Általában az isteni baldachin, a csillagos nyári ég a legszegényebbek alvása felett tündököl.

Mi, úgynevezett úriemberek, csak harctéren hálunk a szabad ég alatt, mikor nincs fedezék.

Magamnak gyermekkori boldogságom is volt a szabadban való alvás, apám mellett, a legmelegebb nyár éjszakáin.

Tizenegy óra felé szűrt hozott elő Csukás Imre nádudvari bojtár a gulyáskunyhóból; a gyepre feküdtem, Csukás Imre belégöngyölt a szürbe; úgy benne voltam, mint tengericső a háncsban, nem kapok én ezen a gyepen rheumát. A fejem alá tettem a jobbkarom.

Csukás Imre avval jóéjszakát mondott, ellépett ő is, közelebb a gulyához, lefeküdni. Most majd felkél Tóth Sándor böszörményi bojtár, eddig ő szundított a pihenő gulya mellett. Ennek a két bojtárnak a vendége vagyok szállásra, vagyis hálásra. Mert a mező a hálósobájok. Mind a két bojtár szőke. Érdekes, hogy a Hortobágyon mennyi szőke fiú szolgál. Több a szőke, mint a barna. Ez olyan ezen a barna Alföldön, mint árvalányhaj a fű közt.

Megigérte Csukás Imre, hogy pitymallatra fel fog költeni. Szeretnék a feljövő Napnak köszönni.

Egy-egy gyöngé mmuhgatást hallani a gulya közül.

Meg némelyik kolompós ökörne, tehénnek a kolompja szóval véletlenül. Ábrándító lágysággal, bágyadtsággal; ennél az esti kolompnál jobb érzésű hangzat nincs a föld felett.

A pipiske, meg a tücsök szüntelen zsong a mezőben mindenfelől, szüntelen. Mintha a fülem csengene.

A két szemem a csillagos égre van kítátva; némely pillanatban az a csalódásom, hogy az a csillagsűrűség zenéz odafönn.

Szellő siklik el az orcámon; melegséges, illatos lehet viszen, szerelmes porát vadborsónak, bojtos bodorkának.

A teljes Hold Ujváros felett olyan, mint a kerek gomolya, mit a juhász keze tapasztott.

Talán szálló virágpor volt, ami most az orrom hegyét birizgálta. Nem is nyúlok oda, megvárom, míg elhal a viszketés.

Elmosolyodom a kedves kis érzéstől; meg az éji üdeségtől, az édes ártatlanságos hangoktól.

S elköhintettem magam... csak hogy észrevegyem magam, csak hogy tudjam meg, hogy ez itt én vagyok.

A csillagok, a csillagok: gyémánt zuhany, hull azonnal, fény esik le az életre, üdvösség.

Elalvásom előtt minden éjjel egy gondolat mereng eszméletem fölött, mint a madár a tenger fölött. A világra gondolok, a mellettem élő többi emberre.

Mindennap körülnézem egyszer az eget. Mindennap gondolok egyszer a halálra, mindennap gondolok egyszer a szerelemre, mindennap gondolok egyszer lakótársaimra a Földön.

Megérzem a szívem; úgy érzem, mintha el akarna mozdulni a helyéből; mintha emelkedni szeretne, vagy széjjelebb feszülni, vagy lejjebb nyomulni, nem tudom; itt van a szívem a mellemben és azt sejtem, lenn, lenn van a szívem itt a föld alatt, oly mélységben, mintha sír fenekén volna, ott kezdene még valaki sírni és imádkozni, repesni.

Azok a csillagok betűk, összevissza zavart betűk; akárhogy világítanak, nem tudja az ember a Boldogságot elolvasni, mert a chiffre-t elvesztette valahol. Pedig ez a Boldogság tündöklő szövege, odafenn.

Már szenderegtem... arra nyitom a szemem, hogy egy álmatlan ökör lépeget hátul a fejem mögött. Megáll, letekint reám; elsétál tovább.

A tanya felől pedig hallok azt a tyúkot, aki vacsora óta ott betűzi a kunyhó körül a gízt-gízt. Kottyán egyet-egyet, halkan; mintha csuklana.

Hallom még, hallom; a pipiskét is...

És azután ezt hallom: jó reggelt kívánok.

Ott áll Csukás Imre, lábom felől. Mosolyog rám. Már ötödször szólott, azt mondja.

Aludtam vagy három óra hosszat.

A fele csillag behúzódott már az égbe.

Homályosság van. Valami bánat futtatta el az eget. S úgy sejteni, most aludt el a tükrös eleven éjszaka.

A tücsök, a pipiske éppen úgy hangicsálnak, mint mikor még nem aludtam. Nem, kicsit gyöngébben. Mintha hangfogót tenne a gyeplangszereire ez a borulat.

A gulya sápadtan ott hever vagy száz lépésre. Hirtelen olyan képet ad, hogy pogány sátor-táborát lát az ember.

Imitt-amott áll egy ökör a fekvők közt, tekint emelt orral a messze homályba.

Az a fátyol, amely megfoghatatlan helyen bontódott a sötétkékségből és omlik az égaljra lefelé, arra Újváros meg Elep-pusztá, meg Nádudvar felé, barna, meg viola, meg szürke az a fátyol, de mégis egy összefolyt szín az, nem lehet azt megmondani. Mintha füst volna... búsulás és aggodalom.

Ámító mód ragyog benne a kihízott esthajnalcsillag, szinte ijesztő!

S az a gyermekkorom óta fenn tündöklő Göncölszekere, az ebben a percben olybá tűnik, mint a kivilágított trapéz a cirkusz magasságaiban.

Valami jelentős, ünnepi mind a csillag, amelyik még virraszt. A múltó báléj arany gyertyalángjai méléznak fenn az égen.

Soha se vón szabad aludnom, hogy tanuja lehessek éji felhőségnek, csillagok húnysának, szökésének. Ó, mennyi csudálni való szépséget, szent titkot mulasztok minden éjszaka.

Megborzongtam. Hűvös van. Mindig szaglász valami szellő a hortobágyi gyeplang fölött, éjszaka sincs nyugta. Ezért oly ritka csuda a hajnali gyémánt a Hortobágy füve hegyén. A széljárás alatt nem tud harmat képződni.

Most mink Csukás Imre bojtárral bemegyünk a tanyára. Csukás Imre früstököt fog főzni. A tanyásgyerek dolga lenne a főzés, de az most szabadságot kapott, mert beteg.

A másik bojtár is bejött volt már a gulyától: itt mosdik éppen a kútnál. Bemegy a kunyhóba, törülközőt hozott ki, megtörülközik.

Megkérdez, innám-e friss habos tejet, szívesen megfeji a tehenet. (A tehenök itt pihen az ákácfa mellett.) Nem, köszönöm, majd csak lebbencset früstökölök én is.

Csukás Imre is húz egy veder friss vizet, megmosdik benne, megtörülközik a maga törülközőjébe.

Tóth Sándor meg már a beretváját feni a kunyhóban. Ott lóg a falon a fenőszíj.

Vasárnap lesz máma.

Csukás Imre hozzáfog a lebbencsfőzéshez.

Először is a kunyhó előtt abban a vasalóban felizgatja az örök parazsat. Hoz rá három lepényformára vert kemény tüzelőtrágyát.

Azután leül a kunyhó elébe krumplit hámozni.

Tóth Sándor közben zsírozót hasogat a bográcsba. Vagy tíz deka szalonnát használt fel.

Beviszi a vasalóba a bográcsot, felteszi a füstölő, parázsló trágya fölé.

Azután beszappanozza a képit a kútnál.

Azután kis kerek bádogtükröt akaszt a kunyhó falára. S megberetválkozik a kis tükörből a hajnali homályosságban.

Beretválkozás után elmegy arra ni, a bunkóját megkeresni. Az este elhajította a bunkót egy ökör után s aztán nem lelte.

Ki vigyáz most a gulyára? Csak a puli.

A barom, azt mondja Csukás Imre, nem kószál el ilyenkor, mert el van „bájolódva”. (Bágyadt.)

A szalonna zsírja zsörtölődni kezd a bogrács fenekén.

Most Csukás Imre belé hánnya marokkal a bográcsba a fölszeletelt krumplit. És aztán színig tölti jó friss ivóvízzel a vederből a bográcsot. Odaguggol a bogrács mellé, kavargatni a hosszúnyelű vaskanállal. A vaskanalak oda vannak szűrva a vasaló nádja közzé.

Kint meg hajnalodik.

Hajnalodik. Nézd, mintha porral akarnák behinteni amarra az ég alján azt a rózsapiros sejtelmet. Porral, hamuval betemetni a szerelmet, a rajongást. Az irígy sötétség erőlködése ez.

Az ég végtelen pusztáján a maradék csillagság olyan, mint kialvóban a pásztortüezecskék. Az angyalpásztorok otthagyták őket, elszéledtek.

Olyan sápadtak ezek az elhagyott kis csillagok; reszketnek, nem jól érzik magukat. Mint kiránduló gyermekek, akik elvesztek...

A gyepek most is muzsikál, halkán, halk örömmel. Pipiske, tücsök, meg pacsirta rejtőzködik a fű közt.

Megjött Tóth Sándor, emeli jókedvűen a bunkót: megvan.

Csukás Imre meg fölállott, belép a sötét kunyhóba. Ott belényúl a falnál a lebbencses zsákba: két marokkal hordja ki a szép sárga, szegletes tésztát. Zörög, mikor markolássza kifelé; a télen főzték azt Nádudvart. Belészórja a gőzös lé kerengésébe, a bukfencező krumpli közé.

Tóth Sándor kihozza a kenyeret. Ráteszi a kenyérvágó kést. Kihoz három gyalogszékét, két kicsit meg egy szélesebbet.

A csillagok ezenközben, egyik a másik után, kialudtak, elenyésztek. Egy-egy percben a lebbencsfőzés mellől föllestem az égre s hiába! azt az utolsó pillanatot, amikor még látszik a csillag s egyszerre nincs, azt nem tudtam megkapni. Míg egy csillagot szemmel tartottam, egy tucat más csillag tűnt el eminnen amonnan. Úgy felszikkadtak, mint a tenyerünkön a hópehely.

Fakó most az ég, mint mikor a tükör színét egy sóhaj elfutotta.

Csak a Vénusz-csillag ragyog Újváros felett, utolsó csillag, legszebb csillag. Rendületlen nagy arany könnycsepp. (Vajjon miért szökött az eszembe Kleopatra királynő halála?) Szinte tiszta barna a Vénusz mögött az ég.

Csukás Imre levette a tűzről a zajló bográcsot, felakasztja a fára, vas kampóra, ami belé van a fa derekába verve. Hűlni kell a lebbencsnek, mert égő láva az, mikor megfőtt.

Mikor annyira hült, hogy már csak forró, leveszi Csukás Imre, leteszi arra a nagyobbik gyalogszékre. És zacskó paprikát hoz elő, beléönt egy marokkal.

Hát osztán körülüljük hárman. Csukás Imre csak a meztelen földre ült, ő a legfiatalabb.

A lebbencsnek olyan az íze, nem tudom megmondani. Lebbencs-íz. Melegség, erő, egészség. A pásztornak ez a früstökje s ez a vacsorája. Napközben a szűrujjából él, ha megéhezik. El nem únja a lebbencset élete hosszáig, mint a kenyeret el nem únja az ember. Ilyen a lebbencs íze.

(Van még egy leveses eledelök, úgy híjják: slambuc. Kása is, juhhús is van benne. A magyarosabb neve *öhön*, azért, mert aki avval jóllakott, nem tud beszélni, csak annyit mond hogy *öhön*.)

Mikor egypár kanalon túl voltunk, Tóth Sándor a vendég mulattatására elmondta a mesét Mátyás királyról meg a lebbencsről.

- Egyszeri időbe Mátyás király elment a pásztorok közé; parasztnak volt öltözködve. A pásztorok leültették a lebbencshez, lakjék jól isten nevében.

- Hát amint Mátyás király a vaskanalat megmártja a lebbencsbe, nagyot koppint az öklére az ő kanálával az öreg számadó.

- Osztán miért kaptam én ezt, gazduram?

- Azér kaptad, ecsém, hogy ne nyúlj a bográcsba előre, csak a többivel egyszerre.

Jól van, esznek. Egyszer csak az öreg számadó még nagyobbat koppint a vaskanállal a Mátyás király öklire.

Ijnye, a boldogját, felrántja az öklit a szájához Mátyás király, megfűkálja:

- Hát ezt meg már mér kaptam, gazduram?

- Ezt csak azér, ecsém, tudd meg, sose nyúlj más elibe, mindig csak magad elibe nyúlj a bográcsba.

Akkor Mátyás király feláll, lehajítja a szűrt, ott áll aranyba gyémántba, tudjátok meg emberek, én vagyok Mátyás király.

Hát a szegény pásztor mind térgyre borul ott előtte, most már irgalom kegyelem, felséges királyunk!

Mátyás király meg csak mosolygott:

- Keljetek fel, jó pásztorok, nincs harag. Kend meg, gazduram, feljön vélem evvel a vaskanállal Buda várába. De osztán mind a nagyuraknak a kezire csapkodjon kend, mert az is mind előre nyulkál a tálba, meg mind szereti a másik elől elkapni a falatot.

Ebből az igazságos kis meséből azt is látni lehet, mi a társas lebbencsevés törvénye.

Tóth Sándor kínál, mert már letettem a kanalat.

- Tessék még használni - ezen szóval kínál.

Jó volt, elég volt.

Mikor aztán ők is jóllaktak, a bográcsot kimosták, rágyújtottak a pispipára, felvették a szűrt; most már menni kell a gulya után.

Napkeltével terelik a jószágot; a mai legeltető helyet az este megbeszélték.

Magamnak is megint a vállamra kell a szűrt venni. A heverő marha közé megyünk, a vizitre. (A civil öltözet nyugtalanná tenné a jószágot.)

Valamivel fehérebb már a gulya.

Olyan most, mint a kerepesi temető, sűrű, sűrű sírköveivel.

Nincs gazdája az égnek, se nap, se hold nincsen rajta; se csillag. A szerelmes Vénusz is eltemetkezett, a legeslegutolsó. Végtelen kék hályog az ég.

Várandós csend fenn az égen, lenn a Hortobágyon. A Napot várja ez a világtalan világ.

Tóth Sándor megy elől, a gulya közé.

Hallgatag hever a jószág; csak az egymásnak ütődő szarvak kopogását hallani. Meg a szórakozott kolompot, nem látni melyik állat nyakán.

Kilencszázharminc darab marha ez a gulya; tehenét, üszőjét, tinóját beleszámítva, meg kilenc bikáját.

Hever az egész sokaság, mozdulatlanul.

Mintha a szarvak kiállítása volna.

Egy-egy nagyságos, méltóságos villás szarvpár magaslik a többiek fölé a sűrűség közt. Ennek a magyar szarvállásnak többféle szép neve van a formája után. Mondják tormosnak (tornyos), meg merőnek, meg rengőnek, meg címeresnek, meg darvasnak. Szerteszét merednek, hajlanak a táblásszarvak, bajúsz-szarvak, lant-szarvak, tulipán-szarvak, karika-szarvak, sodró-szarvak (sodrottak), kajla, horgas, kukó (összeérő), bokorbúvó (hátrahajló), perec (kis előre görbülő) s gyertyás szarszak, (amelyikek hegye fekete, mint az égett gyertyabél).

Amerre tart a pásztor a sűrűben, feláll az ökör előtte. Utat ad. Mint az engedelmes iskolás gyermekek. Úgy áll fel, hogy először a homlokát buktatja, aztán a farát látni, hogy emelkedik, a háta vonalán vonaglás jár, míg elébb a két első s azután mind a négy lábára fölemelkedett.

Kérődznek, mintha kérődző gépek volnának.

Némelyiknek még nincs nyitva a szeme.

Amelyiknek nyitva van, az csak bámul, bámul a domború, világos csigaszemeivel.

Hosszúkat fújnak az ökrök. Mintha elmúlt álmuk után sóhajtoznának.

Különben csenddel vannak. (Erre, amarra feláll egy-egy ökör, aki nincs is útban.)

Elfogultságot kapok az ökrök nehéz és mély hallgatásától. Szánnom illik ezt a nagy hatalmas teremtményt, hogy nem adatott néki szó, szólani valamit, beszélni.

És azután azt sejteti velem ez a csend, hogy az ős állat hallgatása belátás, érettség. Hiú a szó; a halál elnyeli minden ígénket.

Friss, igen erős a trágyaillat.

Azért vizitelik végig a pásztorok a gulyát, hogy nem esett-e baj az éjszaka: taposás, rúgás, szarvtól való hasítás. Meg nem mutatkozik-e betegség a barmon. Amelyik állat beteg vagy sérült, azt persze be kell kísérni a kórodába.

Ez az ébredező jószág szomorú, szomorú. Hangtalan. Mintha semmi örömet nem jelentene az ökörségnek a világosság, a levegő, a gyep jó szaga.

Az ökröt úgyebár nem is a Teremtés teremtette. Az ökröt az ember képezte.

Most olyan a hajnal színe, mint a kagylónak az opálos, borult belső világossága.

Egy barna vércse repdes itt közel; visongat. Ideges.

Akkora prücskök ugranak fel a cipőm előtt, mint egy-egy ifjú béka.

Azt a rózsás bölcsőt, amelyből az újszülött Nap föl fogja boldog arcát emelni, azt hiába lesem ott Újváros felett.

A félig-meddig való titkos derengésben az újvárosi nagyobbik torony olyan karcsú, halvány, testetlen, akár az antenna-oszlop.

Ma nem az a napjövétel lesz, ami tűzarany szerelmét ontja Óceánokra, Földekre.

Már az elébb észrevettük, hogy villámlik Debreczen meg Böszörmény közt.

Most meg arra Csege meg Tiszaórs felé járja az az arany neuralgia az ég orcáját.

- Meglehet, megadja a jó Atya mára az esőt - azt mondja Tóth Sándor. - Az este is sejtette már az esőt. Vaknapos volt a naplemenet s vörös volt az égalja.

Ha eső lesz, azt fogom a legszebbnek látni, mert esőért epedezik itt az állat, az ember, a gyep...

Ó, jön már, jön!

Ingadozva, rezzenve emelkedett föl egyszerre s mintha barna gubából takarózott volna ki, a Nap.

Arany, arany, meleg barna arany.

Elhallgatott Tóth Sándor is, Csukás Imre is, megállottak. Arra nézünk.

Mintha egy egész aranyhátú szoboszlai kenyeret nyújtana fel az Alföld annak a jó Atyának.

Füvön, messzi tanya falán, meg itt a veszteg gulya fehér szőrén a gyenge sugárzás olyan, mintha csak egy bágyadt szép gondolat érintené, mintha csak emlék volna, mintha csak emlékeznék a napfény kegyesen az idelent való cselédségre.

Vasárnap van. Harangszó nem hallatszik. A Hortobágy szűz a harang szavától. Tiszta a gyep, tiszta a gulyások keze, képe, szeme. Csendet tart az ég, a föld. A Hortobágy minden istenadta nap vasárnapra virrad.

Szólongatja Tóth Sándor is, Csukás Imre is a barmot, oda-oda érteti a botot a jószág farához. Egyik bojtár jobbfelé, másik balfelé elegyedett a gulya közzé. A puli szavát is hallani már.

Kelnek, nőnek felfelé mind a fekvő barmok. Valami csepp élet, elevenség érzik már mégis köztük. Mmuhgatnak itt-ott; a tinók, üszők szaladoznak a szélen; egy pár ökörnek olyan

kedve gerjedt, megszöki a másik ökröt. (Szegény jó barom, tán álmodtál?) Szarvak koppannak, a farkát rázza sok, nyalogatja a hátát, a patájával vakarózik, kaparózik.

Különben unalom borítja s nehéz fáradtság a legtöbbjét az ökörnek, aki felállott. El vannak „bájolódva”. Tóth Sándor azt mondja, mikor közzé jöttünk a gulyának, hogy rosszul alszik a jószág, a légy végett.

Igen, látom, úgy ül a cece a szarvak tövén, sűrűséggel, mint a mák.

Mindig több kolomp hallik.

Lám, harangszót kap mégis a vasárnap.

No most kezdődik már a terelés.

A fejével lassanként mind Elep felé fordult a jószág.

Csukás Imre elballagott, balkéz felé, ott mozog a gulya szélén.

Tóth Sándor széltebe hátul tereli az állatot. Csak az ő szavát hallom:

- Hee, tee, nee, hee - tee...

Húzódni kezd jobbkéz felé s előrébb is, a gyülekezet. (Ezt úgy mondják a pásztorok: sarokra megy.)

Még legelget lépegetés alatt a barom. (Egy tucat birka is jár a gulya közt, elveszve. A bojtárok juhái.)

A puli még nem segít. Sétál, szaglász a gulya mögött, de azon a jobb szélén, mert arra tart a gulya.

Most látom, Csukás Imre előre került. Gyöngye kiáltásai érkeznek a fülemhez.

No már nem is hajtogatja lefelé a fejét a barom.

Megy. Menetel.

Egyik bojtár elől vigyáz, a másik hátul.

Tóth Sándor egyet-egyet kurjant, távolodva. Ez az extra pásztorhang rendre utasít, ijeszt, parancsol. Kurta, szánt szándékkal rekedtté marjított, amellet igen átható hang. Úgy neszelem, hogy „rekuzét” csinál a hang a pásztor gégéjén. Hasonlít a vad madarak rikoltásához. (Jó lenne gramofónra vettetni.)

Most már „szapon megy” a gulya.

(Vagyis szaporán, ami itt csak azt mondja, hogy egyenletesen, biztosan.)

Amelyik barom megáll vagy elkalandoz, ott a puli, rögtön felírja.

Hallani máris, hogy csihol; nem látom, melyikkel van baja.

Nekitódul a gulya a borsósföldnek.

Egyre halkabb a kolomp, a puli, a bojtárok szava.

Szélesedik, terül menet közben a jószág.

Olybá tűnik már, mintha fogsor lenne, messziről.

Kolompol a szívem békével.

Úgy nézek utána... mindjárt nem látok már semmit.

Akár az ember

A disznóról lesz szó könyörgöm.

Egy pár ezer disznó is élvezi a Hortobágy fűvét.

A csendes pusztán való bolyongásom közt némely órában elém bukkan egy konda. Hét-nyolcszáz disznó is van a nagyobb kondában. Vonulnak, tolakodva; vagy elszóródva legelnek.

Lóhátról, kocsiról éppen csak hogy arra nézek. Rögtön el is úntam a szemem elől az egész társaságot.

Ha gyalogszerrel jár az ember, több figyelme, több türelme van.

Meg-megállok, a disznót is elnézem. Ráérek.

Nem tudom, kap attól a disznó is valami nevezetességet a szememben, mondhatnám nemesiséget, hogy a Hortobágyon nyaral. Földije a szeles hortobágyi csikónak, a tiszta fehér ökörnek s ennek a szarvas szép magyar juhnek. Egy oskolába járnak.

Jelenthetem a disznót is szépnek? Lehet, hogy disznónak szép a disznó; én sohase rajongtam érte.

Kis koromban húzódtam a disznótól; iszkoltam, emlékszem, ha az uccánkra tört alkonyattal a konda, vágatában, mintha tatár kergetné s mérgesen fújva rőfögte messziről a porfelhőben, hogy: gróf, gróf!

Hallottam, még mielőtt ujságot olvastam volna, hogy a disznók megeszik a csecsemő-gyermekeket. Az anyánk féltett mindig a disznótól.

Most itt (a Pipahűtő-halom mellett) fölveti a fejét egy disznó, az is megbámul engemet. Egyszer csak rámförmed.

Úgy hallom a szavát, hogy az durva idegenkedés, mikor nekem szól. Különben a disznó rőffenése úgy hallatszik, mint hogyha jóízűen dörmög, duruzsol a jóllakottság.

Ez a disznó, ki rámrőffent, úgy elbámul, nem is engem néz már, levegő vagyok neki. Az étterem sarkában is hall az ember böffenni egy kövér vendéget és aztán az a vendég úgy belebámul a semmibe. Nem is tud magáról. Ennek a disznónak csak a fogvájó hiányzik a szájából.

De neszelem olykor valamely méltatlankodásnak, nyöszörgő panasznak is a disznó rőfögését.

Igen és a disznófalkának azt a tűzoltó rohanását olybá veszem néha, hogy menekül a disznó, menekülne ki ebből a világból, a végzete elől.

Tudjuk, hogy a disznó szomorú tud lenni, nagyon szomorú, még ha semmi baja sincs is. S Szajolon, Párkány-Nánán csatlakozáskor mennyit elnéztem unalmamban az állomáson várakozó teherkocsit, amelyik meg volt disznóval rakva: azok a néma disznók mondhatatlan levertek voltak mindig, tudták az utazásuk célját. A halálsejtelem elvette szólaláshoz, mozgáshoz való kedvöket.

Füle le van borulva, szeme be van húzódva a disznónak. Minek is itt annyit látni, hallani néki; karácsony előtt megfogják, főbe verdesik, torkába mártják a kést.

Szeretem én a disznót?

Nem szeretem szegényt.

Azt a húsos kolozsvári szalonnát, a füstölt főtt csécsi szalonnát, a debreczeni paprikás szalonnát, azt igenis, szeretem. Meg a rózsaszín prágai sonkát, meg a sertéskarajt, vesepecsenyét,

meg az oldalast, meg a tormás húst, meg az orja levest, meg a tepertőt. Meg a fülét, meg a körmét, minden porcikáját.

De ha ez a sonka, meg a szalonna, meg az orja húsa, füle, körme, mind együtt szalad a szemem előtt, nem érzem, hogy szeretem az eleven együtttest. A juhot például szeretem és a juhhúst nem tudom enni.

Ilyen furcsán van az ember evvel.

Érdekes: disznót sohase látok más jószággal elegyedve. Ló meg ökör együtt legel olykor. Juh is jár a marha közt, kecske is. Disznó soha.

Az a tisztelt disznó, aki most fixiroz engem, feldurja az orrát, mintha szaglászna jellememet, lelkiuletemet. S röffen egyet. Azt akarta tán kifejezni: ilyenek vagytok, emberek, irtóztok a jóltevőtöktől.

Megint röffen és megint. Lehet, hogy a disznó is szereti a hangját hallani, akár a vacsorai szónokok.

Kívánnék oly szépséges, cukros hangot néki, mint a kanárié. Nem volna igazságosabb, komolyan, ha a kevésbé megnyerő külsejű disznó kapta volna azt a hangot, vigaszul s csicsereghetne magának édesen? A csinos kis kanárit meg nagyon mulatságosnak tartanánk a röfögésével, nem?

A disznó orráról mindig eszembe jut a gumisarok.

Meg a Ford-kocsik is eszembe jutnak, ha rámtekint a disznó. Olyan az autó eleje, mint a disznófej; a futó, röffenő disznó is autót játszik.

Szeretnék egy talányon túl lenni: szeretném kiókumlálni, hogy mi köze a disznónak a szerencséhez? Az ász, amelyik szerencse a játékban, miért híjják disznónak? Miért kalapálnak az ötvösök arany szerencse-malacot? Miért mondják arra az emberre, aki nyer a kártyán, vagy a másakra, aki vállövessel jön haza a frontról, hogy disznaja van? S miért tolakszanak Szilveszterkor a vendégek, hogy egyet csavarinthassanak a borotvált kis malac farkán? A tudomány nem cseppent adatot erre nézve. Nem tudom, miféle régesrégi totem hagyománya lehet ez a disznó-babona.

A magam sütnivalójára bízva, azt próbáltam itélni, hogy a szerencse, meg a disznó testvérfogalma netalán abból támadt, hogy ezen a földön disznónak lenni szerencse. Nem igaz? A disznó csak eszik, iszik, semmi dolga, semmi gondja az életben, csak habzsolni, meg pihenni. Szín élvezet a disznó élete. Csak az utolsó órája, pontosabban az utolsó öt perce nem kellemes, mikor legyilkolják. De ha például sürgős méreggel ölnék meg diszkréten, nem avval a gyöngédtelen hentelő késsel, igazán nem is álmodhatna a földnek annyi nyomorgó, fenyegetett és robotba vont állatja felhőtlenebb boldogságot, mint disznónak születni.

Egy érett kondás itt Hortobágyon avval a magyarázattal szolgál, hogy azt mondja, azért emlegetnek a népek disznószerencsét, mert hát szerencse, ha disznaja van az embernek.

Szegény kondás, így töri a csürhejárást. (Persze, nem egy árva keresztmalacot gondol, hanem a nagygazdák hízó falkáit.)

Ezt a jó Kovács Ferencet utamon találtam; szóba ereszkedtünk.

Ennek a hortobágyi cselédnek újvárosi kalap van a fejében. (Ez kerekesebb, békésebb pásztor-kalap, mint a szoboszlai.)

Csendes szavú, bánatos pillantású férfi Kovács Ferenc kondás. (Kékszemű.) Negyvenöt esztendő. Kezefefeje mint a dióhéj, homloka árkos, szeme legyezős; orra, orcái fényesek, mint a deszka. Nem az ifjúságtól, az öregségtől. Rongyos karikás öleli a vállát, mellét, mint a kígyó.

Csizmában van, kék csikós gatyá csapkod a meztelen térgye fölött. (Fú a szél.) Kék kötője is repked a kék gatyá előtt. Az újvárosi kalapra elől kifakult tűzoktoll van odavarrva.

Tegnap láttam másfelé kis tizenkétesztendős forma kondás gyereket, annak is újvárosi kalapja volt, kék gatyája, a karikás éppen úgy aludt a vállán és az is ilyen csendesen álldogált a konda mellett, ilyen komoly öreg ember volt az a gyerek is.

Szabad-é ajánlanom az ideges olvasó szeme alá egynéhány szót a Kovács Ferenc élete sorából?

Kovács Ferenc (Csegére való) gulyás volt a Hortobágyon fiatalságában. Bojtárból gazda lett. Tizenhatban meghívót kapott a harctérre. Addig fel volt mentve. Mikor, jövődönk temetése után, hazakerült, új számadót talált az ő kunyhójában. Nem volt a nemes városnál pártfogója Kovács Ferencnek, nem tudott a gulyához visszamenni. Kondásnak szegődött; mit csináljon egy szegény családos ember.

A mellét említi, hogy szorul a mejje sokszor, gázát kapott a Piovánál. A csontjai is fájnak a bukovinai vizes lövészárkoktól, némely nap alig bír felkelni.

De jobban fáj Kovács Ferencnek, hogy kimaradt a gulyásságból.

Mert a kondás a pásztori rangsorban a legutolsó. Első az Úristen, utána jön a csikós, a csikós után egy nagy semmi, csak azután következik a gulyás.

Hanem az én kesztyűs kérdésekre Kovács Ferenc szabad szívvel feleli, hogy igenis ő szereti a disznót.

- A disznót is csak megszereti az ember, - azt mondja.

Vajjon a disznó megszereti a pásztort?

- Meg igenis, szereti a disznó, aki gondját viseli. Hűséges. Akar az ember.

Helyesbíteni szeretném: „Akár a kutya”, mondom.

De Kovács Ferenc az én szentenciám alól kihúzza a magáét és fölteszi az enyémre:

- Akar az ember, kérem alázattal.

És azután dícséri a disznót: engedelmes, kezes, oda jön az emberhez, ha híjja az ember: csi! Odajön, dörgölőzik mint a macska, lefekszik, vakartatja a hasát, röhög, röhög. Örvend.

Hallgat a nevére is.

- Csillag csi!! - már üget: kenyérhaját hajítok néki; nagyon tud a szeretetnek örvendezni.

Csillagnak híjják, mint a fényes csikót.

S még milyen szép nevek nyílnak ennek a kondának az unalmas szőréen. Kovács Ferenc megmutogatja a kondásbottal: az a bodor a Bimbó, az a veres az Úrfi, ama fekete a Homály, eme szőke a Kamilla, ez a sárga a Szuszka, amoda, amék lefeküdt, az a Fecske, aki mellette dúrja a földet, az a Dáma, aki elszaladt, ni, az a Gyöngyöm, az a nagy buta a Csinos, amék meg most felkelt, az a Páva.

(Csak értené legalább az a nagy buta, hogy ő csinos, meg az a mocskos szürke, hogy ő a páva.)

A gazdája adja a nevét a disznónak. Amelyik nem hozott nevet, annak nevet ad Kovács Ferenc.

De hogy tudja a kondás is a száz meg száz egyszörű disznót megkülönböztetni?

Azt mondja Kovács Ferenc, nem pászol annak a szőre. Egyiké kondor, másiké szálkás, meg van göndör, meg kopasz. S minden disznó szőrén lát árnyalatot. A mozgását is megismeri, szavát is, fejét is. Akár a csikós meg a gulyás, meg a juhász, meg a főportás a maga népét.

Melyik a legszebb disznó vajjon?

Kovács Ferenc:

- Legszebb a mangalica. (Magyar disznó K. F. szerint.) Mert annak pici pisze orra van. Mint a gyerekeknek. Az is a legkedvesebb. Dünnyög, dötyög, döszörög; nem lát, úgy jár, mint aki behúnyta a szemét, mert úgy meghízik, hogy benő a szeme. Ez a legszebb disztó, kérem alázattal.

Kovács Ferenc tovább ecseteli a disznó jellemét. Hallanák, milyen szívesen, melegen beszél!

- Bátor állat, betyár bátor állat. Sokszor alig lehet fordítani, olyan makacs. Ha fias, neki megyen az embernek, kitátja a száját, úgy megyen neki. Idegen disztónak, ha a konda mellé kerül, annak is neki megyen, maga neki megyen háromnak. Komondortól se ijed meg. Összeröffen rá. A disztófalka mindig összetart, kérem alázattal, megfogta az itt valaha a nádi farkast is; megkergették, körülkapták, széjjelharapták. Idegen embert is széjjelharaptak. Persze, azok ideki születtek a pusztán, pásztornál egyebet nem ismertek. Csak a pulitól fél a disznó, attól az egytől igen.

Elhiszem. Attól a tigris is félne. Azért olyan nagy legény a tigris, mert az őserdőben nincs puli.

Kovács Ferenc:

- De csak azt méltóztatna uram elhallgatni, hogy dűg-bűg az a szegény koca, mikor a kis malacot keresi, akit elvittek alóla. Lefekszik a kutrincába (fiaztató gödör), döszörög, se enni, se inni nem akar. Csak olyan az, mint az édesanya, kérem alázattal. A gyereket a hátára engedi játszadozni. Szíve van a disztónak, akar az embernek.

- Olyan a szíve is, ha megnézzük, akar az emberé, szakasztott olyan. Tüdeje is. Tüdőbajt is csak a disztó kap, kérem alázattal, meg a szegény ember. Nagyon kényes ám a disztó, nagyon gyenge a természete. Meghajszolják a nagy melegekbe. Meghúl osztán. Hideg eső is megcsapja: köhög, beteg. Akar az ember.

(Mindig, mindig az ember. Azt se gondoltam el eddig tisztességesen, hogy a disznó élet is, nemcsak élősúly. Zavarba hoz engem ez a Kovács Ferenc. Azt várom, fölemelkedik itt két lábra a disznó s az istent fogja követelni rajtam.)

- A kis malac is, kérem alázattal, háromhetes korába himlős lesz, úgy szenved az is, akar a gyerek.

Oh, te kis himlős malac.

Meg az a sima kis holt csecsemő, amelyik a csemegés kirakatban mint valami márvány műtárgy, lecsukott szemekkel ajánl az uccának egy szelet citromot a szájában. Itt a hortobágyi kutrincában álma sincs még a virgonc kis szöszkeségnek a citromról, hogy az is születik erre a világra.

Kovács Ferenc:

- Hat-nyolchetes korában, akkor szok orbáncot kapni a malac. Az orbánc felfújja a fejét, rettentő kín az néki, kérem alázattal. Meg torokgyíkot is szok kapni, akar az ember, kérem alázattal. Aztat magam operálom, kinyitom a száját, a késsel megikselem a dagadt torkát.

- Azután jön még csak rá a vész. Összefő a béle a vészes disztónak, ott már nincs segítség.

- Meg van olyan kicsi malac, kérem alázattal, aki éhen pusztul, mert nem kap elég tejet az anyjától.

- Máskülömben élne a disztó, ha meghagynák, tíz esztendeig, meg még tovább is.

Itt mellettünk legelész ezenközben a konda. A kicsi hamvas pulinak semmi dolga vele, bolhát keres a borzas bundája közt. Egynéhány malac elbódorog a kondától; majd visszajönnek.

Egymásután dülnek el a jóllakott disznók. De a fele konda még legel. Halkított hanggal rőffenek; de mindig csak egy egyszerre. Mintha az a doni kozák karmester dirigálná.

Tessenek, méltóztassanak idenézni: virágot legel a disznó. Fele virág ennek a szép gyepnek.

A ködnél finomabb hercegkisasszonyok nem élnek ilyen poétikus koszton.

S a disznó világéletében egy frivol históriácskát nem hallgatott, sem egy illetlen szót nem rőffent.

Tudnivaló, milyen ártatlanul él a legeslegtöbb disznó ezen a földön. Semmi, de semmi szerelem az életében. Csak hízik, a kedvünkért és hopp, elmúlik.

Kovács Ferenc azt vallja, hogy a disznó igen tisztaságos állat. Az almot csak tisztán tűri maga alatt. A pocsolóba pedig azért búvik, mert kurta a lába, kurta a farka, hátát, nyakát nem bírja menteni a bogártól. A pocsolóban aztán hűtözik, a viszketése csillapul. A bivaly is belémerül a pocsolóba, senki se tartja disznónak.

Olyan nagyon finnyálni méltóztat a disznót: miért méltóztat akkor megenni?

Ezt mind meg kéne kicsit gondolni talán, könyörgöm. (Egyébiránt, bocsánatot kérek, hogy a mai gazdasági viszonyok közt ilyen problémákkal bódítom a fejöket.)

Kovács Ferenc napkeltétől naplementig van a disznóval. Éjszaka békén alszik, a kondát csillagok alatt nem legeltetik.

Július tizenöt tájig jár a disznó a hortobágyi gyepen. Akkor elhajtják a tarlókra. Felbomlik a konda: sem ölelkezés, se kézzorongatás, se címek közlése, se tízéves találkozó, semmi, semmi...

Mind egyesegyedül sikolt majd a kert alatt, hideg virradattal, mikor kihúzzák az ólból, hogy megforgassák a kést a szívében. A szívében, amely olyan, akár az emberé. A sebes szalmatűz ijedelmes vörös hajnalt vet a homályba. Vonítanak a házörzők, a gyerek szívdobogással ül fel álmából, az ablakba néz.

A nehéz ostor

Nagy János csikósgazda a kunyhó előtt ül a gyalogszéken. Karikást fon. A tűzoktollas szoboszlai kalap a fejében van, a tüzes napvilág ellen, az álladó zsinór most hátra van húzva a hajára.

Vasárnapot írunk.

Az ostorfonás az öreg csikós vasárnapi ájtatossága.

De nem is fonja a karikást, készen van már az. Most már csak a sápadt sárga szilvafa-nyelet munkálja. Hogy-mint, azt majd mindjárt elmondom, először szeretném Nagy Jánost magát bemutatni, ha csak olyan lazán is, amilyen a távolba fotografált arckép.

Nagy János szoboszlai eredet, csakúgy, mint a kalapja. Hatvannegyedik esztendejét tapossa. (Dehogy is tapossa ő; lóháton lengi el az idejét!) Az öregsége csak annyi, hogy vékonyabb a többi csikósnál. (Kiszáradt, azt mondja.) Orcái gyenge-piros, mint a cirok. Olyan sötétkék a szeme, mint az új kasza a boltajtóban, olyan. Az orra, az meg akár a nyitott bicska pengéje: harcias. A bajuszáról a keszeg hal bordája jut az ember eszébe. De nem ősz ez a sok fakó szálla, szőke még ez, nézd meg.

Elegáns kapitány volna Nagy János az Óceániákra járó gőzösön.

Elegánsabb a tengerésznél a hortobágyi csikós. Ezt a fajtát, hidd el, jobban megválogatják.

Mindig mosolyog a Nagy János szeme, ha ránéz az emberre.

Ebben a percben ezek a szemek le vannak sütvé. Intarziát csinál Nagy János. A bicsak hegyével, finom gonddal illeszt befelé egy fehér csontból metszett sírkövet az ostornyélbe, formába, melynek a szélei hátrafelé vannak mélyesztve a fába. E mellett az uras kicsi sírkő mellett réz csillag van betéve a szilvafa-nyélbe: a csillag anyaga pipakupak. Afölött tökéletes hortobágyi itatókút, fekete fésűcsontból. A kút mellett félhold, patkó acéljából. Azután van rajta szép szomorú fűzfa, zöld kaucsukból. Azután formás szív (gyöngyház), abból hajt három levél, piros, fehér, zöld. Mind a három levél kaucsuk. (A kaucsuk zsebtükrök háta volt.) És van egy alma (rézfillér rezéből), meg azután pici fehér templom, rézcsillaggal a tornyán. S az ábrák közt körbe megy egy magyaros viráguirlande, olyan mint a stikkelésen. Rézből, gyöngyházból, kaucsukból. Ami szabad hely van még a nyélen, oda Nagy János gazda darumadarat, pipát, revolvert, sarkantyút meg zseborát ígér. És még a közöket teli fogja verni apró csillagokkal.

Gyönyörű szép lesz.

Úgy híjják ezt az intarziát: nyélcifra. Megnézzük a vadonat friss ostort is a nyélen, úgy-e meg? Rá van már erősítve a szíjnyaklóval a nyél nyakára, a *telekre*. (Teleknek híjják, a helyéről, ezt a kettős nyaklósíjat is, amit karika szorít a nyélnyakra.)

Sárga még az ostor teste, kemény, fénylő sárga, olyan szín, mint a bőrrönd a kirakatban.

Hasiból fonta Nagy János. Vagyis miből? a ló hasáról való bőrből.

Ezt a *hasit* a napon kiszáritják, azután timsós vízben áztatják. Ettől lesz puha, meg olyan szívós, amilyen.

A nyele fél méter, két méter az ostora.

Ennek a két méternek a munkálata, ha így a kezébe emeli az ember az ostort, szinte beláthatatlan!

Olyan ez a nehéz ostor, mint a mesebeli sörényes sárkánykígyó.

Egy harmada az ostortestnek sűrűn meg van fűzve *pillangóval*. Ez a pillangó háromszögbe vágott, lyukgatott, csipkézett, rojtozott barnapiros bőrsallang. Olyan bokros, mintha nem is emberkéz tűzdelte volna, mintha vadon nőtt volna, kövér eső után, az ostorfonásból.

Minek ez, csak dísznek? Vagy arra is szolgál, hogy az ostor suhintáskor olyan könnyen ne csavarodjon?

Inkább csak dísz ez az ostoron. A régiek kardjukat, puskájukat is ékítették, meg minden szerszámukat.

Úgy is híjják ezt a pillangóból gerjedt felleget hortobágyi nyelven, hogy: nyalkaság.

A nyalkaság alatt szabályos, feszes nyolcágfonás következik, szíjgyártó-mesternek is remeke volna. Úgy mondják ezt a szíjfonó módot: kígyóhátra fonni. A nyolcágfonás hízott dereka szépen vékonyul, *sudárba* megy át; a sudár végén elhal a fonás, szíjcsapó van beléfűzve, a szíjcsapó végére van az igazi csapó kötözve, fényes fekete sörényből.

A nyél fogóvégére karszíjat kötnek, azt a pásztorok a csuklójukra veszik, mikor az ostort kézbe kell fogni. Még a fogóvégre is sallangokat szegeznek. A sallang lehull az ostort tartó ököltre.

Karikásnak pedig a nehéz ostort arról a sor vaskarikáról nevezik, ami a nyélfej meg a fonás közé van a telekre rakva, az ostornyak szabad hajlása végett.

Beletelik négy-öt hónapba, míg Nagy János a művész óráiban a nehéz ostort megcsinálja.

Ilyen cifra nyelet nem tud minden öreg pásztor se verni.

Nagy János egyestendő süldőért szokta a nyelet elvállalni. De ezt a nyelet, ostarustul, egy fiatal bojtárnak adja majd isten nevében.

Meddig tart el a nehéz ostor?

Azt mondja Nagy János, annak a bojtár fattyúnak a fiának a fia is kondíthat még véle.

Lám, itt írok és nem gondoskodom róla, hogy muzsika szórakoztassa az olvasót, az unalmas szöveg mellé.

Meg akartam fogalmazni a nehéz ostort, bármilyen komisz dilettáns mód is, hogy valahol meg legyen őrizve. Mert ez a nehéz ostor, lássák könyörgöm, ez a legeslegutolsó nyíló virág a pásztori kézügyesség kiszáradt kertjében.

Villám és dörgés a kieresztett karikás a Nagy János markában, mikor szélsebes vágásban a bomló ménest bekeríti.

Ez az öreg számadó, úgy mint a „fattyú” bojtárok, valami három órai nyugvást leszámítva, lóháton tölti a napos nappalt, a holdas éjszakát.

Azon a nyergen, amelyik csak rá van a ló hátára hajítva; az csak egy vágás bőr, vagy egy kivarrott könnyű pokróc, csak hogy két lengő kengyelvasat erresszen.

Megkapja bal marokra Nagy János a sörény tövét, sarkantyús bal csizmája kengyelbe ugrott, a jobb csizmán, mikor fellódult Nagy János a nyeregre, észrevenni valamit, ami nincsen: nincs a sarkán a sarkantyú. Mert az a másik sarkantyú megsérthetné sűrű, hirtelen felszállásokkor a ló testét. Ezt a gyöngédséget tegyék el a szívetekbe, magyarok, örök emlékül.

Nagy János pej lova úgy ered neki, úgy, mint a megrebent madár, aki száll, de lábon a földön, nem szárnyon az égben.

Nincs hangja a gyepen a csikó patkójának, csak az a rézpergő zörög a csikó nyakában halkan, halkabban.

Soha nem látod meg ügetést lökődni, vágat ringani a Nagy János testét a csikó felett. Oda van az ragadva vagy álmodva.

Deelés alatt megúnja a derekát Nagy János; akkor két karjára borul a ló nyakán, a lova két füle közt nézegeti a legyeskedő ménest, vagy a felhők havas boglyáit, a melegségben.

Kék a csikós fehér ruhája, sötétkék; olyan, mint a viharral fogant ég, mint a Mátra erdeje, mint a messzeség.

Mikor alszik Nagy János, éjfélről virradatig, a ménes mellett, a pányvája vége a bal csuklójára van tekerve, a másik vége az ő legelésző csikaja nyakába van. Ha bajra serken, futva tekeri fel a karjára a pányvát, míg a lovát elérte s föllebben a hátára és hajrá!

Úgy nézem, lóháton fog meghalni Nagy János.

Öreg Nagy János meg a fattyú Nagy János mind.

Mind szépek a csikósok, karcsú magosak, hosszúdad nemes arcúak. Mintha szökött grófok lennének, de legalább!

Ezek nem paraszt rend; ezek pásztor nemzetség fiai.

A nyereg, a szeles levegő, az égi, földi szabadság építette, szépítette testöket-lelköket.

Szokatlant érzek itt a hortobágyi pásztorok mellett. A csikós mellett, gulyás mellett, juhász mellett, mind a pásztor mellett. Azt, hogy ez a pálya a természettől (az istentől) adatott az embernek. Ezen nem kell gondolkozni, hogy hogy lesz valaki pásztor. Mink többiek, de mind-mind, mink a bélistára kerültünk, kínlódunk, elhelyezkedünk.

Naplementi kútaláskor (a ménes *kútal*, a csikós *felitatja* a ménest) kettő, három bojtár a nagy kút kávjára ül, csüngeti a csizmát a víz felett; halkan beszélgetnek, füttyörésznek, dúdolnak. (Danolni csak a csárdában szoktak, a víztől jó messzire). Észreveszi eme bojtár is, ama is, ha fejét lehajtotta, lappangó sápadt arcát a kútvíz színén. Elhallgatnak, néznek, figyelnek lefelé. El tudnak szépen együtt szótlankodni soká; van nekik hallgatni valójuk. Szerelem nélkül vannak a csikósok, mint a fű harmat nélkül.

Nem hallottad azt a régi pásztornótát, amelyikben a csikós az ő sorát kirakta az ajkára, lelke kútjának a kávjára. Én hallottam, hallgattam:

*Csikós vagyok, az apám se volt gulyás
Bal vállamról csüng az ostor, karikás,
Réz sarkantyúm a ló vékonyába vágom,
Így múlik el minden fiatalságom.*

Ezt a verset elírta Petőfi elől a nép.

Kilenc hónapot kint tölt Hortobágyon az esztendőből a csikós. Márciustól november utoljáig; akkor megy az állat a gyepre „a Jézus Krisztus nyoszolyájára”. (A jászolra. Ezt az ígét is Nagy Jánosnak köszönöm.)

Szeretném, ha látnád, úgy mint magam láthatom, Nagy Jánost, mikor felhág a lóval egy hortobágyi halomra s a tetejéből környetlen körül figyel. Szökött ló után nézelődik. A legelső magyarok főjei, őrsői figyeltek ezen mód a messzelátni hányt halmokról.

Szeretném, ha látnád Nagy Jánost lóról szállva leguggolni esti sötétben a gyepen, hogy néz előre, messzire, mikor magam nem látom a fejünk felett rívó vadrucát. Nagy János a guggon meglátja az elbódorgott lovat, kilométerekről.

A pásztor szeme (Nagy János szerint) annyival látóbb a civil szemnél, mint az állat szeme az emberszemnél.

Ha guggon ül Nagy János, akkor olyan, mint az indián, a leskelődő, fülelő.

Az indián, a beduin, a cserkesz, a cowboy, meg akármely táj és faj lóra kapott fia, lehet az művész a nyeregben olyan mint a csikós, nem vagyok én azokra féltékeny; a csikós nem a testi inklinációja az, ami engem elragad; a csikós a lelkével éppen úgy a lóhoz szövődött, mint a tagjaival; a csikós hite, boldogsága a lópásztorság; a csikós nem vadász, nem harcos, nem rabló; a csikós a ló kedvéért lovas, az úttalan szabad föld szerelméért adta magát a legeltetés mellé rabságba; ez a megjuhászott nomád ezer és ki tudná még hány ezer esztendő sugalmát, álmát hordozza s bízza szótalan csókjára, melyből új kis csikós születik majd a Hortobágyra.

Ha Nagy Jánost, a lovas remetét a délibáb Ohat felől rengeti, megnyujtva, tétován, szédülően, ez a fáradt, sejtelmes lovasember (szökött kancákat keresni volt oda) ez olybá tűnik a méla szem előtt, mintha sápadt Ázsiából érkezne, elaludt időkből.

Ott jön keresztül a délibáb hazudta hömpölygő vizen a horizonon, nyargalvást lebeg, nézzed csak, nézzed, mese lesz a csikósból: operenciára rúgtatott, hattyúfehér habokon lovagol.

Dal, dal ez a keresztvizet szenvedett pogány, a testet öltött ősmagyar dal ő, múlattan múltó időbe vonagló.

Nem akarózik törődnöm, bajolnom a csikóssal, úgy mint szegődött szegény cseléddel.

Akinek már Pásztorkönyvet is adnak, háborúnk óta, akárcsak a szolgálólánynak cselédkönyvet. Abban leltározni tartozik a kezére adott ménest, abba bele vannak nyomtatva kötelességei, fenyítékei.

Fonatos, csimbókos hajú vén halott csikósok megfordulhattak a sírjukban, egy cifra másvilági imádsággal, mikor a nemes város a Pásztorkönyvet kiadta Hortobágyra.

Engedjétek el, kérlek, a gyalogos értesítést a csikós életsora, számítása felől. Azt ő is igen csak el szokta felejtetni.

S engedjétek azt se látnom, azt se tudnom, hogy a renyhe ménes, cifra ménes minden csikájának bélyeg van a lapockájára sütve; ne úgy nézzem, hogy ez azé a debreczeni gazdáié, az azé a hadházi gazdáié; hadd higgyem, hogy a csikó a szabad mezőé, mint a madár a szabad égé.

Kötőféktől elhagyatott itt a csikó feje, álmodhatom, hogy a tiszta vad legelő földön magától gyűlt a ló bolyongó seregbe, mint mikor a sötét Teremtésben először meghajnallott.

Még a patkója csillanásától is elhúzom a tekintetem.

Csak azt hadd nézzem, mikor vonul a ménes emerre vagy amarra, mint hosszú, hosszú pej felleg, amely leszakadt az égről.

Pej, piros pej, barna pej, sárga pej, messziről merő egy pejség. Ritka a fehér holló, ritkább a fehér ló a hortobágyi pej nemzetben. Ezer közt ha világít egy fehér csikó. Mintha táltos volna még, áldozásra való.

Elvonul a négylábú vándornép, eltűnt, üresnek látszik a nagy Hortobágy.

Csak azt hadd nézzem, mikor elterülve legel, ezer feje mind befelé búvik a fű közé.

Lép, lép egyet, mégis veszteg áll azon a folt gyepen. Sötét árnyék van a mosolygó szőrű csikók közt a fűvön.

Meg azt hadd nézegessem, mikor delelés alatt *karikába áll* a ménes, csudálni való néma merengéssel s csudálni való szabállyal, mintha a magasságból húztak volna óriási kört neki cirkalommal.

Meg azt, mikor a felitatás után *kúpol* a melegben az ezernyi csikó: sűrűbben áll össze, mint deleléskor, mind befelé a fejével, a szélen köröskörül azok a csikók pihenés nélkül csapkodják a farkukat. Azt hiszik, mind az egész tábort védik ezzel a légy ellen, a szúnyog ellen.

Azt hadd nézzem csak, hogyha hármásával, négyesével *elkazsmatol* éji legeléskor a csikó, messzire a ménestől; elvitte valami bolyongató ábránd; egyszer csak megállanak; se té se tova, emelt fejjel várakoznak, hallgatóznak. A láthatatlan bíbic esenkedik felettük; tanulatlan tekinteteket a holdsugár odapányvázza, arra a kacagó világos kereksegre fenn, ami nagyobb és fényesebb a lószemnél.

Hadd nézzem, nézzem, hogy hús csikó, harminc csikó megbokrosodva nyargalni kezd, rohanni, csoportban, vagy libasorban, de úgy nekiiramodik, mintha Debreczenig meg se akarna állani. Meg mikor a teljes ménes, mint a Balaton, megzavarodik, azután hatfelé kezd az ezer csikó vágatni, vad nyerítéssel s egyszer csak egyfelé fordultak csudára s tömött oszlopban távolodnak, dobogva, mintha földrengés morajlana, a kis csikók elsodorva, inuk szakadtából vágatnak a nagyok közt... azt hinné az ember, megunták a Hortobágyot, itthagyják most mindörökre.

Jön ám az úr, a csikós. Két bojtár kétfelől szorítja a menekülő ménest. A két hátas két Nurmi. Mintha csak előnyt adtak volna a futó tömegnek.

Hadd hallgassam a karikás hegyes káromkodását az üldözés felett. Hadd hallgassam ezt az izmos cserdítést, ez a levegőben visszhangosan utazik, mint a puska lövés a harctéren.

S hadd nézzem, amint egy megfoghatatlan pillanatban fordul az az úszó sötét folyam s visszafelé hullámszik oly sebesen, ahogy eddig előre hömpölygött.

A karikás nyilall még kétfelől, suhog még, füttyenget még kegyetlen, most már büntet a csikós. Míg csak megverve, megfáradva, bűnbánattal zárándokol a ménes az elhagyott legelő hely felé. Tüzesebbet csíp a ló hasa alá az a csapó, mint a szúnyog.

A kánikula lázította a csikóságot; s a légy vette el az esztét, meg a szúnyog.

De hadd higgyem én, hogy egy rendtől szűz világot látok, hogy indulat, ifjúság csapong a gyepre ellett csikóban, hogy a sörénye, a farka lobogásáért szökik a Végtelen iramába, hogy a fennről szemlét tartó szilaj kedvű Teremtőt mulattatja ló és ember, hogy reggeli játszás ez, füves, szagos gimnázium a földön, boldog állat, boldog emberé.

(Nagy Jánostól pedig azt hallottam, hogy: megverte az Úristen az embert is, a lovat is. Az embernek nincs eledel elegendő, a ló meg mindétig legel, sose lakik jól.)

Ott ül Nagy János a naptól csapott fehér kunyhó falánál, teremti azt a mindenható karikást.

A takaros sírkövet belépásztotta a nyélbe; már most egy picurka lyukgatott rézháromszöget kapar ki egy avas dohányzacskóból, azt illeszti a nyélen az előre kimetszett formába. Ez a kispipa kupakja lesz. Kis kalapács várakozott a térgyén, avval a betett kupakot megkalapálja, hogy domboruljon, simuljon.

Ejnye, nézz be már egy percre a csikóstanya ajtaján, mi van abban a homályban odabent?

Ez a vályogkunyhó négyszegletes, nád a teteje; belül egy pitvar az egész.

A földhözragadt hortobágyi kunyhó, tudd meg, a teljes tökélye már a pásztorszállásnak.

Valaha a jószág enyhelyén húzódott meg a rideg pásztor. Azután a cserény tövéénél terítette le a subát. Abból aztán zárt cserény lett az időekkel, vagyis három oldalról volt befogva a levegő náddal, vagy vesszőfonással. Abból pedig fejlődött a négyszögű fedett cserény. Ennek a fejlődésnek, mondom, a koronája a vályogkunyhó. Úgy adja, mintha ház lenne.

Igen, csak ablaka nincs, például. Se kéménye. Az ajtaja soha betéve nincsen, főzni se főz benne a csikós. Hálásra se szorul belé; akkor hever odabenn, ha beteg.

Inkább csak magazinja a pászornak a kunyhó. Garderobe, spájz, szerszámkamra, patika. Központ.

Kérlek, lépj az ajtóba, mintha küszöbre lépnél.

Mi van itt?

A közepébe semmi.

A falnál láda, még egy láda, harmadik is. Negyedik is. Katonaládák, névvel, évszámmal. A gazdának, a bojtárjainak a testi ruhája van benne. A negyedik kenyeres láda.

Vacok a jobb sarokba hátul. Azon bundák, subák.

A fal teli faszegekkel. Kulacsok lógnak rajtuk s béklyók, kolompok. (A kolomp fenyíték annak a csikónak, aki igen *menős*.)

Erősebb fafogakra nyergek vannak akasztva. Egy nyereg alatt elmaradt zsíros Kossuth Naptár, madzagon.

Másik fogason lószerszám csüng. S egy sor kötőfék, faszegeken.

Szűr is csüng a falon, kettő. Ott egy sötét polc is fenn a fal hosszába. Nagy egész kenyér fekszik rajta. Meg birkabőr szárad ott, felpuffadva. (Bekecs lesz belőle, meg kesztyű.)

Oldal szalonna lóg a gerendáról, szinte földig.

Ni csak, klárinét is csüng ott egy szegen, látod? Alatta meg egy pár bús csizma a fal tövében.

Három bojtártarisznya is lóg a falon, ott oldalt. (Olyan sötét van!) Azokban percc, zsebkendő, varró cájg, ostorhoz való matéria, meg szerszám rejtőzik.

Olyan féle a kunyhó belseje, mint a színházi kelléktár.

A gerenda fölött jó kócsi dohány alszik. (Pssz... szúzdohány.)

Felrakva, mint a vályog, a fal tövében a tüzelni való trágya. („Hortobágyi kűszén.”)

Majd elnéztem egy bokor sárga csuhajt azon a szegen. (Tengeri hánca. Avval fonják a sörényt.)

Kurta polcon egy félliteres üveg. Élet van benne? Nem a: benzin. Az öngyújtóba...

Három rogyott zsák is támaszkodik a falnak. Egyikben száraz lebbencs, másikban krumpli, harmadikban a hasi. (A nehéz ostornak való bőr.) A zsákokon túl ül három-négy gyalogszék, meg egy kíváncsi szomszédasszony: a fejő rocska.

Még egy sovány polcocskán zacskókban, üvegekben: só, paprika, jód, olaj, timsó.

Ha kifordulsz és a Hortobágyba tekintesz, ha befordulsz és a kunyhóba pillantasz: Ős-Magyarországot látsz.

(A Dunwillhöz való benzintől eltekintve.)

A gólya

„17-ik olvasmány: A gólya.”

Ki emlékszik még az olvasókönyv szövegeire? Én bizony nem. A gólya felől annyi szállong a memóriámban, hogy a gólya a gázlók felekezetéhez tartozik, költöző madár, a telet Afrikában tölti, tavaszon visszatér az itthagytott kéményre. Kígyót, békát eszik. A szava kelepelés.

Itt a csárda kéménye fölött él egy csendes gólyacsalád.

Idedültem most ni, a nagy hodály falához, a csárdával szemben, nézegetem azt a hamuszín gallyakból szerkesztett gólyafészket.

El se tudom képzelni azt az első kéményt a gólyák nélkül; én télen még nem láttam a hortobágyi csárdát.

Onnét figyel a társaság a Debreczeni Gazdaszövetség nevezetes legelőföldjére, messzire. Anyagólya s négy gólyafi.

Az apa már nem fér a fészekbe; ő szemközt, a kazal tetején foglalt állást, onnan tartja szemmel a családot.

Négy gólyafi van itt, mondom. Most tanultam hortobágyiaktól, hogy gólyáék párosan tartják a gyereket: vagy kettőt, vagy négyet.

Általában szeretném a gólyát tovább tanulni, azért állogatok a hodálynál.

Anyja s fiai nem mindig egy irányba néznek, sokszor órahosszat bámul az anyja előre, két fiagólya balra, Debreczen felé, másik kettő jobbra, Nagyiván felé.

Mit csinálnak most például?

Mama le van hajolva, piszkálja az orrával a fészket. Gondolom, ágyal. Mert reggel van.

Elvégezte. Felszúrja az orrát az égbe, széjjeltárja a két szárnyát; ernyő is lehet ez a két gólyaszárny a kicsik fölött, ha megered az eső.

Különben semmi bútor ebben a családi fészekben, se zongora, se falióra, se fényképek, semmi. Így laknak.

A kémény párkánya alatt vagy hat lyukban fecskék tanyáznak. Elő-elő kukucskálnak a kis fecskék a sötétből. Gólyák, fecskék nem érintkeznek. Ezen a jelenségen bizony merenghetek.

Gólya mama, ni, most a farktollait mozgatja. (Néha a szél is rázza a tollazatukat.)

A kicsiknek nyitva a csőrük. A meleg ellen. Olybá tűnik, mintha nevetnének valamin. Három gólyafi ül, egy áll a mama mellett.

Mama is kinyitotta a csőrit. Képzelem, ha ásít, milyen óriásit ásít.

A három ülő gólyafi összenéz. Összeverődött a csőrük. Vagy szánt szándékkal ütötték össze? Játsszanak?

Hallani a csőrük koppanását.

A látvány afféle, mint mikor az ökrök szarva verődik össze.

Az az álló negyedik gólyafi eltárta a szárnyait. Meg is lebbenti. Tántorog; jaj, rögtön lebukik, mert a kéménynek a szélén áll.

A többiek arra néztek.

Másik gólyafi is feláll. Harmadik is. Még mindig tátva a csőrük.

Mama most lejjebb húzza a fejét. A nyaka a magasból előre kanyarodik. Egészen lehúzta a nyakába a fejét; így marad. Mintha haragba volna, tessék csak nézni.

Szél jött, emeli, felrázza a mama nyakának a bő tollazatát. Mintha zsabót látnék.

Milyen nagyok ezek a kicsi gólyák! Mégse repülhetnek még. Várnak. Állanak. Csak helyben lebbengetik a zsenge szárnyat. Aztán elfáradnak, leülnek.

Így is alusznak éjjel, ülvé, mint a tyúk.

Mama most kotor az orrával a fia tollazatában.

Azután a maga szárnya alá rejtí az orrát. Motoszkál.

A negyedik gólyafinak is eszébe jutott felállani. Kinyújtja a szárnyait. (Mintha nyújtózna unalmában.) Majd feldűl ez is!

Két gólyafi viszont leül, egyik a másik után.

Egyik a másik tolluja közé nyúl a csőrivel.

Ezen mód nyulkálnak, álogatnak, ülögetnek, próbálnak szárnyat s bámulnak, bámulnak némán, mindig, mikor csak lesem őket.

Nem értem a gólyaságot, nem értem.

Olykor mama hátrahajtja a fejét, az orrát a felhőnek szegezi s kelepel egy darabig. Szaporán veri össze a csőrét. A kicsiket nem hallottam, hogy kelepelnének. Úgy látszik, még nem tudnak. Vagy csendben kell lenniök, mint a jólnevelt gyerekeknek?

Csudálni való ez a gólyák hallgatása, itt egész délelőtt, egész délután.

Meg mikor a zsombékban áll a gólya meg a gyepen. Néz egyenesen, néz; felhúzza a lábát. (Ez az ikrátlan karcsú gólyaláb igen hasonlít egy dáma lábszarához, akinek nem mondom meg a nevét.) S aztán megint mozdulat nélkül áll a gólya, mintha kitömött madár volna.

Ne lennének a gólyának gondolatai? Istenem, egy hosszú gólyaéleten át állton állani, figyelni, nem szólni s nem is gondolni semmit, hogy érthessem meg ezt?

Courteline egy asszony szájába ezt a vallomást adta: én, tudja, sohase gondolkozom és ha néha mégis gondolkozom, akkor se gondolok semmit se.

Elintézhetni a gólyát ily franciásan, mint Courteline az asszonyt?

A gólya szemléli a gémes kutakat, a ménest, a gulyát, a nyáját; látja a múlttag felhőket és látja a tengert, meg azt a mienknél sárgább és barnább világot, Afrikát; természet, élet, az egész Teremtés nem okoz neki gondot, az ittlét meglepetése nem villámol kérdéseket az ő agyába?

Akármilyen picí kis adag az az agyvelő a gólya kecses koponyájában.

Azt sejtí az ember, ha látja a gólyát úgy állani idegtelenül, hogy a gondolataiban van megmeredve, hogy önmagában szinte meghalva elmélkedik, akár egy hosszú orrú Zeno.

Nem járna egyeben az esze csakugyan, mint a békán, meg a mezei egeren?

Vagy hogy csak a másik hazára gondol itten, Egyiptom füvetlen Hortobágyára, mint ahogy Egyiptomban egész nap ide gondolhat.

Ó, elképesztő memóriája van. Emlékszik annak a kéménynek a legpontosabb földrajzi fekvésére, amelyikről a mult őszön elpályázott.

Precízebb az iránytudása, mint az iránytűké; azoknak a mulasztásai pótlásán most vergődik a tudomány.

S micsoda emberség feletti törvényt érlelt magában a gólyanemzet: azt, hogy az őszi emigráció előtt a gyöngékeknek ítélt testvéreiket a kemény csőreikkel holtra verik az egészségesek, erősek.

Az ember messzi akar pillantani, túl a jóság egyenlítőjén... köd keveredik a szem elé.

Érdekes, ami újat egy régi gulyástól hallok itt Hortobágyon, a gólyavándorlás felől.

Azt mondta nékem az a gulyás, hogy a gólya (meg a többi vándormadár is) nemcsak a hideg elől megyen, vagyis nemcsak a meleg felé igyekszik, hanem a világosság felé is. A világosságot legalább is úgy óhajtja a vándormadár, mint a melegséget, a melegség adta eledelét. Mert, azt mondja, ennek a vándor népnek erősebb is, kényesebb is a szeme a más állat, meg az ember szeménél. A mi őszi napvilágunk, az már homályosság a vándormadárnak; nem kedveli. Nem kedveli a sötétséget, szomorúságot. Csak a gyönyörű fényes világosságot kedveli...

Emlegeti a nép, hogy a gólya zsarátnokot hord éjszaka arra a házra, amelyiknek a kéményéről elűzték. Ez a rosszasság bizony nem valami vakító drágakő a gólya zsenijének a boglárján (ha ugyan igaz).

Csak azért hoztam fel, mert hallottam.

Igaz: láttam tegnap csudát. Olyan csudát, hogy gyereket hoz a gólya mama.

Zöld testecskeje volt a gyerekeknek, akit hozott. Kis béka volt.

Hát a fészek mit csinál ebben a percben?

Mamának, nézd, most is eszébe jutott a szárnyait lebbenteni.

Jaj, a jobb szárnyával kupán találta verni az egyik gyereket; az aztán ijedten sunyít. Oly kómikus.

Aha, mama gondolt egyet. Felhúzóckodik. Mint mikor lábujjhegyre állunk. Az orrát előre nyújtja. Úgy nézem most az orrát, mint a réz messzelátót, amilyen felől kiskoromban ábrándoztam halványan... óhajtani nem is mertem.

No, most megint széjjellebbenti a szárnyait. Úgy hagyja.

S emelkedik. Elszáll.

A két lábát az első lassúdad szárnycsapás alatt szépen összetette.

S száll a gólyamama, arra Kosföld felé; el van a két szárnya terjesztve jobbra-balra.

Mintha csak fekete-fehér ábra volna, kék alapon.

Cinege

Az öreg Cinege a legöregebb cinege a világon.

Nyolcvan esztendő s lesz maholnap. Úgy-e, hogy ilyen öreg cinege nem sivalkodik a vadgesztenye lombja közt.

Embernek is ő a legidősebb a Hortobágyon.

Vagy három hete készülődök már az öreg Cinegét megtisztelni. Biztattak a mátai urak: érdemes elbeszélgetni az öreg Cinegével. Csak hát messze-messzire fészkel ez a Cinege. Mintha nem is vón elég külön világ néki a Hortobágy, még az elhagyatott pusztában is megkereste az öreg a tulajdon édes hazáját, a legremetébb csöndességben, ahol a tétova pásztor is nagy csuda, ha megháborgatja. Megmondom (ha még eddig ki nem találták), az öreg Cinegének italmérése van. A régesrég Cserepes-csárda az övé.

Itt, hetedhét halmon túl a Hortobágy szögében, ahol a gyepen futó tűzok átszalad a csegei határba.

Hát itt ülök már egyszer a Cserepesben, Mayer tekintetes úrral, aki a debreczeni Gazdaszövetség főszámvevője s ezen minőségében erre felé zörgött a hortobágyi kaszálást ellenőrizvén. (Ami füvet eloroznak innét a kaszapengék, abból szénája lesz a jószágnak télire, mikor hideg hó lepi ezt a napsütött legeltető Kánaánt.)

Semmiféle jele, címere, hogy ez a csendes nádas ház csárda volna. Nincsen cégtáblája az öreg Cinegének, gyaluforgács se bodorodik az ajtó felett, még csak a sörgyár plakátja sincsen a falán. (Igaz, hogy sört nem is tart az öreg Cinege.) Egy idepottyant szegényes tanya, annyi az egész Cinege-csárda.

Egy kevés búzavetés, egy kis folt tengeriföld a tanya körül, meg veteményes kertecske. Ebből élnek itt, nem a szeszből.

A pitvarból belép az ember a nagyházba. Ez a lakószoba, meg a háló, meg a csárda egy személyben. Jó nagy szoba, tanyai iskola lehetne. Az ajtó mellett a sarokban a kármentő, ott látszik a homályosságban egy kisdud hordó a földön, egy pár flaska a stelázsin, tölcsér, meg a literes, félliteres, kettő s egy decis bádogg-mércék.

Cinege párosan él, madár módra. Nagy hosszú öreg asszony instált be bennünket, tekintetes főszámvevő urat meg a magam tekintetességét: Cinegéné. Olyan hosszú, mondom, olyan egyenes, mint valami dáma. (Csak a hasa olyan düleedt, mintha egész kenyeret hordozna ez alatt a kék kanavász kötője alatt.) Frissen csattogva tapossa Cinegéné a papucsával a hetven esztendejét.

Hát letanyáztunk a kármentővel szembe a másik sarokba, a kecskelábas asztal mellé hárman, Cinegével, Cinege János csárdással. Tudom már kíváncsiak rá!

No nézzék, itt ül a lócán (itt találtuk ülve, mikor bejöttünk) az öreg Cinege. Olyan sárga piros orcája van, kisimult a bőr rajta, mint a viasz, mosolyog is, mint a viasz nagyapó a néprajzi múzeumban. A két szeme icurka-picurka reszkető kék csillag hajnalban. Meg olyan is a szemei, mint a pólyás babáé, olyan gyenge kék; olyan tapasztalatlan a tekintete.

A föld az öreg Cinege lába alatt teli van őszi falevéllal. Nem az a, hanem finom sárga forgács: az öreg ember karikáshoz való nyelet fabrikál. Szilvafából. Amennyi nehéz ostor a hortobágyi pusztán csikósok vállán: annak a nyele mind az öreg Cinege munkája. Szépen, símán megfaragja a szilvafát darázsderekura. Evvel szórakozik öreg korára. Az agg lordok a golfpályán

totyognak. Az öreg Cinege János, lám, hasznot teszen, mikor az élet utolját eljátszadozza. Egy kis jóegészségért pedig nem megyen Sussex grófságba.

Cinege János már mesél nekünk, egy óros bor mellett. Szép szőke bor, a Bánom-kertből való. Az öreg maga is iszik a tiszteletünkre.

- Nem szokok inni, mióta csárdás vagyok, vagy huszonhat esztendeje. Azelőtt iszos voltam, világeletemben mindig részeg voltam. Mióta a csárdát megkaptam, józan ember vagyok; restellem.

Azért, azt mondja Cserepes néni, az öreg most is megiszik egy órossal, ha kedves vendégei jön, hébe-hóba. Bizony elmulik három hét is, míg megáll a Cserepes előtt a szekérével egy csegei vagy nagyiványi ember, aki a marháját jött megnézni a hortobágyi legelőn.

Cinegéné különben mindjárt ki is ment, miután kitöltögette háromfelé a bort és a férfiaknak „jó beszélgetést” kívánt, amint jó étvágyat szokás kívánni.

Az öreg Cinege nem is tagadja az órost, nem hát:

- Nem a kutyának szüretelik a bort, hanem embernek! - azt mondja. S utána sóhajt az igaz magyar szentenciának:

- Héj, nagyon le van már ez a világ. Még harminc esztendeje két napig, három napig elmulattak a szegény emberek is. Ez a máj fiatal már nem is tudja, mi a mulatás. A régi ember is csak letanyázik, három deci élet kell neki, nem bor; pedig a pálinka a dolog mellé dukál, nem csárdába; danolni se igen jut eszökbé már, inkább a keserves szegénységről beszélnek. Nagyon le van már ez a világ, tekintetes uraim.

Hát mikor még pásztorkodott a Hortobágyon?

- Mikor még én pásztorkodtam a Hortobágy mellett (a régi emberek így mondják, nem úgy, hogy a Hortobágyon. A folyóhoz igazodtak.), mikor én még pásztorkodtam, félvállra vágtam a szűrt, csakúgy, mint a kinn álló ember.

(Kiféle volt az a kinn álló ember? Az volt a betyár.)

- Se kondást, de disztót olyat nem lát a szem, amilyen kondás még Cinege János volt, meg amicsodás disztók annak a pásztorsága alatt füveltek hajdanába. Két fajta szép disztó volt a Hortobágy mellett: az ordas, meg a fekete. Az ordas? Hát az olyan disztó volt, se fekete nem volt, se szőke nem volt. Ordas volt, akar a féreg. Vadas disztó volt. Vadas volt az én fekete disztóm is, a másik fajtam. Tiszta merő fekete volt. Mint a fekete varnyú elborítja a gyeget őszi nap, olyan volt az az én fekete disztóm is a Hortobágy mellett. Magamnak kék posztó nadrágom volt, pantalló, nem tudom, látták-i tekintetes uraim azt a régi módi kanásznadrágot. Felül magyar nadrág volt (mert szoros volt), bokába német volt. A csidmát alá húzta az ember annak a pantallónak, úgy gombolta rá a hasítását. Véges végig réz gomb ment a pantalló oldalán; olyan forma nagyok, mint ez a pengő, ami most jár. Pandur is hordta ezt a pantallót, de betyár is hordta; még az olyan betyár is, aki juhászból lett, nem kanászból; mert jó meleget adott télidőbe, meg mert olyan betyáros szép volt.

Az öreg Cinege az egyetlen már a Hortobágy mellett, aki látta azt az elhervadt betyárvilágot.

Hervadat alatt látta már ő is, nem a virágos idejében.

Mesélt is azután az utolsó betyárok felől. Aközben Cinege néni beadott egy nagy lakodalmas tál zöldpaszuly-levest. Az öreg Cinege délebédje. Megterítette három tányérra az asztalt, hiába szabadkoztunk mi, kik nem vagyunk Cinegék. Ebben az öreg csárdában a vendégséget ilyen komolyan veszik.

Azután Cinege néni megint kivonult a pitvarba; ő majd odakint ebédel. Ilyen szerény asszonyaik csak a vadembereknek vannak.

Sós Pistáról beszél az öreg Cinege, az volt az ő legjobb cimborája a betyárok közt. A pásztor a Hortobágyon takarta a betyárt. Annak a Sós Pistának minden dolga sikerült. Azt a lovat, akít az el akart kötni, azt a hétfejű sárkány őrizhette, nem az egyfejű csikós, akinek nincs több két szeménél. Egy regement pandúr kergette Sós Pistát Hortobágytól a Tiszáig télbe nyárba, sohse tudták elkapni. Igari fi volt, ott búsult utána az öreg édesapja Igarban.

Szép gyerek volt-e az a híres Sós Pista?

- A volt, takaros gyerek volt. Ragyás volt az orcái, annál betyárosabb volt. Nagy szoknya-kergető volt, nagy nótás volt, nagy borisza volt. Meg pajkos volt nagyon. Egyszer más betyár cimboráival, Erdei Gyurkával, Kozma Gyurival meglesték az ország útján a füredi szolgabíró, nekiestek, lelökték a kocsiról, elvették a lovait. Bántani nem bántották: csak azért vesszük el a tekintetes úr lovait, hogy lássuk egy kicsit gyalog sétálni. Olyan szép járása van a tekintetes úrnak.

Másik híres betyár volt abba a vad időbe Vidróczki. Vidróczki Marci. Az is igen takaros ember volt. Szakállat eresztett, mert olyan uras betyár vót. Gavalléros ember volt. Sok szép ezüst pézt adott a szegény pásztoroknak, akik a telegráfot igazították néki.

Én ezt nem értem. Mayer tekintetes úr érti, ő jobban tudja a hortobágyi történelmet.

Megmagyarázzák nekem, hogy a bűvő betyár messziről megláthatta, hogy a gémes kútnak a vedre le van-e bocsátva a kútba, vagy fel van-e húzva a kútostor; és ha fel van, milyen magosra van húzva. Ebből a telegráfból mindent értett a betyár: közel vagy messzi járnak-e a pandúrok, szabad-e az út vagy tilalmas. A koloncot is feljebb vagy lejjebb kötözték a kút-gémen, evvel az irányt jelezték a betyárnak: merre felé kereskedik most a pandúrok hadnagya, tudta aztán a betyár, hogy az ohati zsombékba húzódjon-e vagy a kádarcsi nádastól kérjen éjszakai szállást.

Ezek voltak a maradék betyárok. Nem voltak ezek már gyilkos emberek, semmi fertelmes dolgot nem cselekedtek. Csak hát nagy pajkosok voltak, Cinege János szerint.

- Ezernyolcszáznyolcvanháromba volt, hogy a zsandárok felállottak. Az volt a betyárság ítélete, tekintetes uraim. Szegény Kozma Gyurit meglőtték a lovasi tanyán, bizony kiesett a pipa a szájából. Pedig annak álmába is mindig ott szorult a kispipa a foga közt. A többit összefogták, bezárták, kit Debreczenbe, kit Szegedébe. Ott haltak el a tömlőcbe, nem bírták a rabságot.

Azóta nincs egyéb szegénylegény a Hortobágy mellett: csak a sas, ölyű, vércse. Azok most itt a szegénylegények.

A szelíd öreg ember olyanformán mesél, mint az első iskolában a gyerek, aki nagy meggondolással, tisztelettel olvas fel az olvasókönyvből. Hallani egy-egy szava közt az öreg tudónek a halk zsörtölődését, mint a rádió causeurjének is meghallja az ember a hörgő lélekzeteit.

Kitekintett a pohara felett (mert frisset kortyoltunk), kitekintett a kis ablakon Cinege János, messzire, legalább is 1882-be, mikor még nem állottak fel a zsandárok.

Szép vallomást hallottunk azután az öreg Cinegétől. Soha, soha ki nem teszi a lábát a Hortobágyról. Azt mondja, nem tudna ő egy napig se meglenni „sehun az ég alatt, csak a hortobágyi lebegőn.” Lebegőn. Egyem a száját.

Az is szép, hogy elszégyellték magukat Cinege, Cinegéné, mikor az óros boron kívül meg akartunk a zöld paszulyért, kenyérért is fizetni.

Ilyet ebben az établissement-ban még nem is hallottak. Az eledelért pénzt elvenni! Soha; önük csak az italért szokás fizetni.

Azt beszéli Cinege néni, hogy az ő apja kenyeret, húst adott mindig a szegénylegényeknek, isten nevében. S úgy tanította a gyerekeit is: adjatok mindig kenyeret, levest, húst, halat a szegénynek. Ha útra megy, tegyetek a szűreujjába szalonnát.

Tünemény

Mi az ott?

Virágos kert, csupa fehér virág s bágyatag rózsaszín, messziről.

Nem; pillangók lebbentek a gyepre, sereg pillangó s ott ragadnak feltartott szárnnal; mézelnek, vagy tán elaludtak?

Ó, a plage az, végesvéig a napsütött, könnyű fürdősátrakkal.

Kövér pacsirta rebben a gyepről fölfele, oly erős zengéssel, hogy fülsértő volna, ha ilyen édes nem volna!

Igen, igen, itt vagyok a Hortobágyon.

Az a derült, fehér és rózsás tünemény: delelő gulya a horizonon.

Nem hiszed, hogy pillangó, hogy kerti virágzás, belga tengerpart?

Csak látnád!

Ökör, meg ökör, százával, odahintve szinte, kényelmes szélességbe, hisz annyi hely van a Hortobágy mezején.

Ott állnak rezdület nélkül, álldogálnak. Olyan ideális fehérek, olyan világító tiszták, mintha fényfoltok lennének, nem bőrbe-szörbe szorult barmok.

Hogy olyan nagyságos magosak, az a délibáb érdeme.

Ma szórva szórja szépségeit a délibáb. Pazar. Harminc fok a meleg.

A szik foltjai a fű közt, mint merő ezüst holdsütés.

A hármass halom most éppen szembeesik, úgy lebegnek a délibáb osonó fehér vizén, mint táncos szigetcskék. Meg mint három fürdőző teknőc, olybá tűnnek.

Az a Szőnyi-féle kis kunyhó (amarra közel a Hortobágy hídjához), annak a meszelt fala, mint a vitorla a Balatonon, égő nap alatt; az égszínké é mintha égszínké Balaton volna, a vitorla háttere.

Tudom biztosan, hogy az a ragyogás a Szőnyi-féle kis juhászkunyhó, s habozom, nem hiszegetem.

Szinte kétszer olyan magos, mint amilyen; úgy felnyúlt! S felszökött, a föld felett tünedezik.

El-elinog, azt gondolom, habselyem kendőt lengetnek felém.

Azután olyanokat villog, mintha falitükrök jelent volna meg ott az ürességben.

Jobbkezem felől az imént, jó messzire, nyolc szökött csikót hajszott meg a csikós; azok párjával futottak, azután libasorban menekültek, a nyolc csikó egymás után; a csikós elébök került, már veri őket visszafelé. A karikása csergését még hallom, igen gyengén; a lovának a pergője már nem éri a dobhártyám.

Elmúlt ez. Egyik pillanatról a másikra eltűnt. Akárcsak képzeltem volna.

Míg néztem is, olyan néma, könnyű, halvány jelenés volt, anyagtalan.

Az özön napfényen át repül odafenn két vadruca; merő feketék ebben a delelő világosságban. Két reszkető fekete kereszt az égen.

A darvak, ó, azok a nemes darvak, akiket lesek, keresek mindétig a Hortobágyon, akik jobban elbújnak az ember elől, mint a grófnék.

Mikor az idén lejöttem, hallottam, hogy hetven-nyolcvan darut látni némely nap erre meg arra. De idáig nem sikerült az idén se látnom a darut. Most, azt mondják, a Kosföld végébe húzódtak a darvak, mert kezdik a tollújakat hullatni s ilyenkor betegesen óvatosak. Ha szekér közeledik, vagy arra vonul a legelő gulya, ménes, rögtön tovább lebegnek. Gyöngén repülnek a hiányos tollazat miatt, azért féltik úgy magukat. Az embert a legmesszebről megérzik és ők puskásan sejtik az embert.

Én nem bántanám, én tisztelni szeretném őket messziről.

Szép magyar ígét ejtett Szabó Géza ménesmester úr, hogy a darura fordult a beszéd. Azt mondta, hogy: most „verzik” a daru. A verzés a madarak tollhullajtását jelenti. Nem tudom, honnan ered a szó; talán onnan, hogy a madár veri magáról a tollúját? Mert például a daru maga rángatja ki a szárnytollait (és szét is szaggatja, úgy szórja szerte, hogy a nyomába ne essenek a vadászok).

Ó, darvak, darvak, elvisz az idő benneteket, akár a szél a leverzett tollaitokat.

A hattyú is minden évszázadban kevesebb a Földön. Ünnepe, Fensége, Kivétel lemondóban a világon.

Mindjárt lángot vet a meleg. Az a gulya nem moccan, oda van az egy helybe bűvölve.

Most már úgy tetszik, hogy ott vakító fehér afrikai város mereng.

Gyönyörű, gyönyörű.

Bagdad.

Kialudt vizek

Édes mindenségem, mi bánkódni való lehet egy patakon, egy hideg, sáros, békás vizen, hogy az elapadt, még pedig réges-régen apadt már el; ha nem mesélnének felőle, azt se tudnám, hogy itt tekergett az is valaha a többi görbe vizek közt ezen a rengeteg széles világon.

Én nem tudom... itt sántikál a kocsim most a hortobágyi szíken, a nádudvari határ felé; a kocsíút mellett már egy órája jön egy lapos, félig-meddig füves árok; olyan széles, mint egy mellékucca Pesten; és nem mélyebb, mint az ember nyakszirtjének a völgye.

Ez az árok, ez volt a Kadarcs-patak; Böszörmény alól folyt erre felé, a Kösüly patak felé, annak a nagyobb pataknak hordta éjjel-nappal az adót.

Volt Kadarcs, nincs. Csak a neve maradt, meg a száraz árok.

Elfogódok, amint le-lenézek szórakozottan abba az elhagyatott árokba.

Népek futottak el a világon, az időkön átal, elenyésztek. Hatalmak, dicsőségek lobogtak el az emberiség közepett; szerelmek hullámozottak át a szíven; csak a híruk maradt, csak a fáradt nyomuk maradt, az emlékü, míg az is el nem apad, be nem temetődik.

Voltak a legelőországnak vizei a Hortobágy folyó mellett, voltak többen. Kadarcs, Sáros-ér, Árkus, Pap-ér, Fekete víz, Völgyes patak. Ezeknek a vizeknek a nevét emlegetik, mikor arra Egyek felé, meg amarra Nagyiván felé, meg másfelé bolyongok és megkérdem: ez meg ez a szomorú, kopasz árok miféle patakot ringatott?

Sugdolózó, sötét zöld sás nevedekett ebben a Kadarcs árkában is, ni, meg rengeteg lenge nád, húséges sűrű gyékény; búvó madarat, búvó szegénylegényt bújttattak; vizirózsa álmodott a sás alatt árnyékosan, a harmatcsepp a kelyhében titkos bűvölettel mosolygott; gyík osont az árok lejtőjén; a parton törpe fűzek görnyedtek, zsenge ágon állott a sármány lábújjhegyen, csodálta magát a vízben, a víz színén körözés támadt a vizipók lábának a tűszúrásától, a sármány látta magát elnyúlni, torzulni, merülni s üde ijedelemmel sikoltott. A bölömbika szaxofonozott a nád közt; a békák xylofon-zenét szolgáltatottak este a hold alatt; a szellő mint a hárfát rezdítette az ideges nádat; a szunyogok gyakoroltak az é húron, olyan kényes selyemhúron, amilyen nincs a koncerthegejükön.

Feloszlott a zenekar, elszökött a nád, a fűzek elvándoroltak; minden istenadta szerelmes észtelen élet, vizi madaré, halé, bogaré, moszaté meghalálozott. Néma, vak halott árok az, ami Kadarcs volt, amelynek reggel leadta a Nap a gyémánt jelentést, csakúgy mint az óceánnak; s amely filmfölvételt csinált a fölötte suhanó fecskéről.

Mosolygó, nádhajas szép leányai voltak Hortobágy anyának, elhaltak.

Tudnivaló, a Tisza-szabályozás vette el az ártatlan vizecskék életét.

Ezek a boldogult patakok, ezek a mocsarakból futottak elő; az egyetlen Sáros-ér halódik még, valami húsz kilométer az útja; hol van benne víz, hol nincsen; inkább az égi esőből él, már mint a talajvízből, ilyen száraz nyáron üres, mint a száraz teknő feneke. Egypár víznek az árka is belesimul már a gyepebe, amint az Idő széles tenyerét végig húzogatja a Föld arculatán.

Elhaltak a hortobágyi vizek csakúgy, mint a régi pásztorok elhaltak, kik ott alszanak a határszegi kis pásztortemetőben, református kopjafák, katólikus sátoros keresztek alatt. Meg egy vén, sápadt deszka-fejfa is árválkodik abban a pásztortemetőben, azon héber betűk hervadnak, mert az alá zsidó juhász temetkezett. Itt akartak maradni azok az öreg pásztorok halottaikban is, hátha még mélységes álmukban hallhatják tovább az ökör kolompját, a nehéz ostor kondítását.

A kivet bika, ki leborul térgyeire a gyepen messzi minden legelésző néptől, ki moccanat nélkül mered naphosszat arra felé, amerről az utolsó kolompszót neszelte, az az egyedül való bika füstös homlokában mintha a Hortobágy lelkének romlásán, tűnésén merengene gyászosan.